

**LAMA KULUTUKSESSA
- KOTITALOUKSIEN KULUTUS VUOSINA 1990 JA 1994**

Tiina Keinänen

Sosiologian pro gradu-tutkielma
Marraskuu 2002
Jyväskylän yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

LAMA KULUTUKSESSA – Kotitalouksien kulutus vuosina 1990 ja 1994

Tiina Keinänen

Sosiologia

Marraskuu 2002

Jyväskylän yliopisto

91 sivua + liitteet 14 sivua

TIIVISTELMÄ:

Tutkimus käsittelee laman vaikutusta suomalaisten kotitalouksien kulutukseen. 1990-luvun lama oli syvä rakennekriisi, joka vähensi tuloja, lisäsi työttömyyttä ja riippuvuutta sosiaaliturvajärjestelmästä sekä kasvatti suomalaisten tuntemaa epävarmuutta. Tutkimuksessa tutkitaan tämän materiaalisen ja henkisen epävarmuuden vaikutusta kotitalouksien toteutuneeseen kulutukseen. Aineistona on Tilastokeskuksen kotitaloustiedustelut vuosilta 1990 ja 1994. Tutkittavat kotitaloudet on jaettu viiteen tuloluokkaan, tulojen lisäksi kulutukseen vaikuttaviksi tekijöiksi on valittu kotitaloustyyppi, sosioekonominen asema ja asuinpaikka. Tutkimuksen tulos on se, että lama on vaikuttanut kotitalouksien kulutukseen. Perinteiset ryhmittymäjaot kuten sosioekonominen asema ja asuinpaikka ilmenevät myös edelleen kulutuksessa. Erityisesti vapaavalintainen kulutus kuten liikenne ja matkailu on vähentynyt laman vaikutuksesta. Myös vaatteiden kulutus on vähentynyt selvästi. Suomalaisen arvoilmaston vaikutus näkyy tietynlaisen askeettisen kulutushanteen omaksumisessa laman aikana.

AVAINSANAT:

- lama
- kulutus
- kotitalous
- tuloluokka
- kotitaloustyyppi
- sosioekonominen asema
- asuinpaikka

SISÄLLYS:

I KULUTUS, LAMA JA PERHE	3
1. TUTKIMUKSEN TAVOITE	3
1.1 <i>Kulutus erottaa ja yhdistää</i>	3
1.2 <i>Tutkimuksen kulku</i>	4
2. 1990-LUVUN LAMA	5
2.1 <i>Suomalaisen unelman romahdus</i>	5
2.2 <i>Henkinen lama</i>	6
3. YHTEENVETO	7
II KULUTUS SOSIOLOGIAN NÄKÖKULMASTA.....	8
1. KULUTUS TOIMINTANA.....	8
1.1 <i>Kulutuksen käsite</i>	8
1.2 <i>Kulutus ja ajankäyttö</i>	11
2. KULUTUKSEN HISTORIA.....	12
2.1 <i>Eurooppalaisen kuluttajan synty</i>	12
2.2 <i>Suomalaisen kulutuksen kasvu</i>	14
3. KULUTUKSEEN VAIKUTTAVAT TEKIJÄT	16
3.1 <i>Kulutuksen arvot</i>	17
3.2 <i>Tulot ja varallisuus</i>	19
3.3 <i>Sosioekonominen asema</i>	20
3.4 <i>Asuinpaikka</i>	23
3.5 <i>Kotitaloustyyppi</i>	24
3.6 <i>Muita kulutukseen vaikuttavia tekijöitä</i>	25
4. KULUTUS JA LAMA	28
4.1 <i>Kotitalouksien toimeentulo laman aikana</i>	29
4.2 <i>Laman vaikutukset kulutukseen</i>	33
5. YHTEENVETO	39
III KOTITALOUSTIEDUSTELUT	40
1. TUTKIMUSONGELMA	40
2. TILASTOKESKUKSEN KOTITALOUSTIEDUSTELUJEN AINEISTOT	41
2.1 <i>Kulutustutkimuksen kehitys</i>	41
2.2 <i>Tietojen keruu ja luotettavuus</i>	42
2.3 <i>Tutkimuksen keskeiset käsitteet ja luokitukset</i>	43
2.4 <i>Tutkimuksen metodiset ratkaisut</i>	47
3. YHTEENVETO	47
IV KOTITALOUKSIEN KULUTUKSEN KUVA VUOSINA 1990 JA 1994	48
1. SUOMALAISET KOTITALOUDET VUOSINA 1990 JA 1994	48
2. KVINTIILIEN KOOSTUMUS	51
3. KULUTUKSEN PÄÄRYHMÄT	54
4. KVINTIILIEN KULUTUS.....	56
4.1 <i>Ensimmäinen tuloluokka</i>	61
4.2 <i>Toinen tuloluokka</i>	66
4.3 <i>Kolmas tuloluokka</i>	68
4.4 <i>Neljäs tuloluokka</i>	72
4.5 <i>Viides tuloluokka</i>	77
5. YHTEENVETO	79
V KULUTUSJUHLAN JÄLKEEN.....	80
1. SUOMALAISEN KULUTUKSEN LAMA.....	80
1.1 <i>Keskiluokan kurjistuminen ?</i>	82
1.2 <i>Askeettinen kulutus</i>	83
2. KULUTUKSEN TULEVAISUUS.....	85
LÄHTEET.....	87
LIITE.....	92

I KULUTUS, LAMA JA PERHE

1. Tutkimuksen tavoite

1.1 Kulutus erottaa ja yhdistää

Jokainen meistä kuluttaa lähes joka päivä, halusimmepa sitä tai emme. Ostamme ja vaihdamme tavaroita, ruokaa ja palveluksia. Samalla ostamme arvoja, unelmia ja merkityksiä. Kulutus on myös sosiaalisen samaistumisen ja identiteetin muodostamisen väline. Samaan aikaan kulutuksen merkitys nyky-yhteiskunnassa on kasvanut. Kun työn ulkopuolista vapaa-aikaa on paljon, kulutuksen merkitys arjen jäsentäjänä kasvaa. Joidenkin mielestä kuluttaminen määrittää nykyihmistä enemmän kuin mikään muu toiminta (Bauman 1997, 252). Joka tapauksessa tutkijat näyttävät olevan yksimielisiä siitä, että kulutus on noussut itsenäiseksi ja yhä tärkeämmäksi elämänosaksi. (Bauman 1997, Ilmonen 1993, Rantamaa 1999, Kiili 1999) Kulutus on tullut entistä merkittävämmäksi tavaksi erottautua yhteisöstä ja toisaalta liittyä siihen (McCracken 1988). Rantamaan (1999, 107, 117) mukaan kulutus nyky-yhteiskunnassa on yhä merkittävämmässä osassa, se rytmittää aikaa ja auttaa itsen ja sosiaalisen aseman määrittelyissä. Kulutus on poliittisesti, ekologisesti, yhteiskunnallisesti ja sosiaalisesti merkityksellistä. Yhteiskunnan laajenevat asiantuntija- ja tavaramarkkinat tuottavat kuluttajan käyttöön jatkuvasti uusia hyödykkeitä ja lisäävät valinnanmahdollisuuksia (mt. 114). Kuitenkin kuva valinnan vapauden valtakunnasta on väärä, sillä taloudelliset resurssit kulutukseen ovat edelleen erilaiset eri yksilöillä. Kulutusmahdollisuuksien eroja tuottavat erot tuloissa ja vapaa-ajan määrässä. Valinnanvapaus on Rantamaan mielestä harhaa myös siksi, että kuluttaminen ostamisena ja valitsemisena ovat yksilölle pakollisia. (Rantamaa 1999, 117). Myös Juntto (1996, 217) pitää kuluttajan valinnan vapautta näennäisenä. Juntto kysyykin, voiko peruspäivärahalla elävä työtön todella olla aito ja autonominen markkinasubjekti.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen suomalaisten kotitalouksien kulutusta vuosina 1990 ja 1994. Tutkimuskysymykseni on, miten lama vaikutti kotitalouksien kulutukseen. Jos lama näkyi kulutuksessa, niin minkä ryhmien kulutuskäyttäytymisessä erityisesti? Lähden ajatuksesta, että kulutukseen vaikuttavat tulot, ikä, koulutus, sosioekonominen asema, sukupuoli, perhetyyppi ja asuinpaikka.

Suomalainen kulutus on käynyt läpi useita muutoksia viime vuosikymmeninä. Yhteiskunnan taloudellinen tilanne ja sosiaalinen rakenne heijastuvat kulutukseen. 1990-luvun alun

taloudellinen lama vaikutti tuloihin, ja sitä kautta kuluttamiseen. Lamasta toipuminen on kestänyt kauan, vielä vuonna 1998 kotitaloutta kohti lasketut kulutusmenot olivat reaalisesti pienemmät kuin vuonna 1990. Juuri vuosi 1990 oli laman kannalta käännekohta, silloin taloudellinen kasvu tyrehtyi ja laman ensi merkit alkoivat näkyä. Kulutusmenojen määrän lisäksi kulutuksen rakenne muuttui 1990-luvulla. Koko vuosikymmentä tarkasteltaessa elintarvikemenojen osuus hitaasti aleni kokonaiskulutuksesta ja vapaa-aikaan liittyvän kulutuksen osuus kasvoi. Eniten kasvoi asumismenojen osuus, sillä asuminen on Suomessa tunnetusti kallista. (Ahlqvist & Pajunen 2000, 7, 14.)

Lama ravisutti suomalaista yhteiskuntaa syvältä. Se vaikutti paitsi talouteen ja sitä kautta työllisyyteen, myös yleiseen ilmapiiriin. Tutkimukseni näkökulma on suomalainen kotitalous ja sitä kautta suomalainen perhe, olen kiinnostunut siitä, miten lama vaikutti erilaisten perheiden kulutukseen. Tutkimuksellani onkin kolme eri lähtöpistettä; lama, kulutus ja kotitalous. Aineistona käytän Tilastokeskuksen keräämiä kotitaloustiedusteluja vuosilta 1990 ja 1994. Vuosi 1994 on tutkimuksessani varsinainen lamavuosi, sillä vaikka talouden mittarit alkoivat jo silloin näyttää lamasta toipumisen merkkejä, laman ilmapiiri oli edelleen vahva. Myös työttömyys oli tällöin korkeimmillaan. Vuotta 1990 käytän vertailukohtana, sillä vaikka talous oli jo silloin lamassa, kotitalouksissa lama ei vielä niin tuntunut.

1.2 Tutkimuksen kulku

Tutkimukseni etenee seuraavasti: aluksi käsittelen Suomen 1990-luvun lamaa, sen syvyyttä ja eri piirteitä. Sitten käsittelen kulutusta sosiologisena käsitteenä ja sosiaalisesti määräytyneenä toimintana. Sen jälkeen teen retken kulutuksen historiaan, eurooppalaisen kulutusyhteiskunnan syntyyn aina 1500-luvulta lähtien ja sitten tarkemmin suomalaisen kulutuksen historiaan. Kulutus liittyy kiinteästi yhteiskunnan muutokseen, sen takia suomalaisen yhteiskunnan nopea ja rajua rakennemuutos ja kulutuksen kasvu ovat erityisen mielenkiintoisia. Tämän jälkeen käyn läpi erilaisia kulutukseen vaikuttavia tekijöitä. Sitten käsittelen laman vaikutuksia kotitalouksiin ja niiden kulutukseen muiden tutkimusten pohjalta. Samalla esitän oman tutkimukseni hypoteesit.

Teoreettisen osuuden jälkeen siirryn aineiston käsittelyyn. Aluksi käyn läpi suomalaista kulutustutkimuksen historiaa ja Tilastokeskuksen kulutustutkimusta, kotitaloustiedustelun tietojen keruun tapaa ja tutkimuksen keskeisiä käsitteitä. Sitten siirryn oman tutkimukseni metodin kuvailuun ja aineiston kuvailuun ja käsittelyyn. Lopuksi palaan alkuun ja pohdin, mitä omat

tulokseni kertovat suomalaisen yhteiskunnan ja suomalaisten kotitalouksien muutoksesta laman vuosina.

Aineistoni on ajalta, jolloin lama vaikutti syvästi suomalaisten elämään. Vuonna 1994 kotitalouksien reaalitulot olivat kaikkein matalimmillaan, kymmenen prosenttia alempana kuin ennen lamaa ja työttömyys oli korkeimmillaan (Ruotsalainen 2000a, 3). Tämän takia noin kolmannes kotitalouksien kaikista tuloista tuli sosiaaliturvaetuksista (Ruotsalainen 2000b, 35). Tulevaisuus näytti epävarmalta ja hyvinvointivaltion perusta horjui. Tätä yhteiskunnallista taustaa vasten tulkitsen aineistoani.

2. 1990-luvun lama

2.1 Suomalaisen unelman romahdus

Jokainen suomalainen tietää mistä puhutaan, kun puhutaan 1990-luvun lamasta. Julkisten menojen leikkaukset, valtion kasvava velka, valtava työttömyys ja leipäjonot olivat laman ominaisuuksia. Voikin sanoa että 1990-luvun lamassa oli erityisiä piirteitä, se oli täysin uudenlainen rakenne kriisi (Melin 1999a, 16). Laman kokemus kosketti kaikkia suomalaisia, vaikei kaikkien taloudellinen tilanne huonontunutkaan. Epävarmuuden tunne oli yhteisesti jaettu. Suomalaisten usko tulevaisuuteen koki kovan kolauksen: siihen asti jatkunut taloudellisen hyvinvoinnin kasvu vaihtui pelkoon toimeentulon säilymisestä. Tapahtui suomalaisen unelman romahdus. Lamaa voi ajatella myös yhteiskunnallisena riskinä, ilmiönä, joka on koskettanut kaikkia kansalaisia ilman valinnan mahdollisuutta. Yhteiskunnalliselle riskille on tyypillistä, että yksilöt voivat vain välillisesti vaikuttaa sen hallintaan. (Nikula 1999, 121; Jähi 1999, 138; Oinonen 1999, 165.)

Kansantalouden ylikuumeneminen 1980-luvun loppupuolella ennakoi tulevaa lamaa. 1980-luvun suotuisa talouskehitys loi mielikuvan Suomesta menestyvänä talousmahtina. Samalla ulkomainen velka pääsi kasvamaan. Myös kotitaloudet ottivat kevyesti velkaa asuntojen, autojen ja muiden kestokulutustavaroiden ostoon. Vuoden 1990 aikana talouskasvu kuitenkin pysähtyi. Tuotanto supistui ja investoinnit ja kestokulutustavaroiden ostot tyrehtyivät. Lama alkoi näyttää ensi merkkejään. Myös maailmanpoliittiset tapahtumat vaikuttivat laman syntyyn; Irakin hyökättyä Kuwaitin elokuussa 1990 öljyn hinta nousi ja vuotta myöhemmin tapahtui Neuvostoliiton vallankaappausyritys. Epävarmuuden tuntu alkoi levitä. Lama on tyypillisesti itseään ruokkiva

ilmiö, kun työttömyys alkoi nousta ja konkurssit yleistyä, kulutus ja investoinnit supistuivat. Tämä puolestaan lisäsi työttömyyttä. (Kiander & Vartia 1998, 51-100.)

Lama kouraisi suomalaista yhteiskuntaa syvältä. Työttömyys nousi neljässä vuodessa huippulukemiin: 1990 se oli Tilastokeskuksen mukaan 3.4 %, vuonna 1994 kaikkein pahin eli 18.4 % työvoimasta. Työttömyyden kohoaminen aiheutti julkisen sektorin menojen kasvua ja samalla verotulojen pienenemistä. Työttömyydessä oli erityistä se, että se ensi kerran koski kaikkia alueita ja ryhmiä, myös akateemisesti koulutettuja ja julkisen sektorin työntekijöitä. Kukaan ei ollut turvassa työttömyydeltä. Valtiontalouden tilan heikentyessä budjettivajetta kasvattivat paitsi kasvavat työttömyysmenot ja korkomenot, myös pankkituen maksaminen. Valtio ja kunnat aloittivat menojen karsimisen. (Kiander & Vartia 1998, 114, 147.)

Laman vaikutukset näkyvät vieläkin. Työllisyys ei ole palannut lamaa edeltävälle tasolle eikä enää ehkä koskaan palaakaan. Muidenkin ammatissa toimimattomien ryhmien (opiskelijoiden ja eläkeläisten) osuus on noussut. Tämä muuttaa pysyvästi suomalaista luokkarakennetta. (Oinonen 1999, 169; Blom 1999, 217.) Myös laman henkiset vaikutukset ovat koskettaneet kaikkia suomalaisia: epävarmuudesta on tullut osa arkea. Vuonna 1994 tehdyssä tutkimuksessa toimeentulohuolet olivat yleisiä, kaksi kolmesta vastaajasta oli huolissaan työttömäksi jäämisestä tai lomauttamisesta. Yli puolet vastaajista koki myös työpaineiden kasvaneen. Perheissä joka toinen tunsi riippuvuuden toisen puolison tuloista lisääntyneen, saman verran koki myös velkojen hoidon vaikeutuneen. (Jähi 1999, 140-141.) Varsinkin lapsiperheiden asema heikkeni laman aikana. Juuri näihin perheisiin työttömyys, julkisen sektorin leikkaukset ja verotuksen kiristyminen koski kipeimmin. Osa lapsiperheiden ahdingosta selittyi tosin perheen elämänvaiheella; nuorilla perheillä velkaa on eniten ja työpaikka epävarmalla pohjalla. (Jähi 1999, 141; Oinonen 1999, 169; kts. myös Salmi, Huttunen & Yli-Pietilä 1996.) Vielä heikoimmin meni laman aikana yksinhuoltajaperheillä, millä tahansa mittarilla mitattuna yksinhuoltajuus liittyy selvästi taloudelliseen turvattomuuteen. (Jähi 1999, 149.)

2.2 Henkinen lama

Oikeastaan lamasta voi erottaa useita eri ”lamoja”. Taloustieteilijöiden ja päätöksentekijöiden lama alkoi ja loppui eri aikaan kuin tavallisten ihmisten lama. Jos ajatellaan, että lama aiheuttaa ahdistusta ja epävarmuutta yksilöissä, lama ymmärretään laajempänä käsitteenä kuin vain taloudellisena taantumana. Lamaa voi tulkita kahdella tavalla, se voidaan nähdä ensisijaisesti taloudellisena ilmiönä, joka laajenee henkiseksi tai kulttuuriseksi lamaksi. Toiseksi lamaa voidaan

ajatella yläkäsitteenä kaikenlaiselle taantumiselle ja lamaantumiselle. Lähdän tässä tutkimuksessa liikkeelle ensimmäisestä käsityksestä. Käsitän lamalla olevan laajoja muitakin kuin taloudellisia vaikutuksia, se vaikuttaa ihmisten välisiin suhteisiin ja vuorovaikutukseen ja myös yleiseen ilmapiiriin. Lamassa elivät nekin, jotka eivät kokeneet taloudellista epävarmuutta tai työttömyyttä omalla kohdallaan. Tässä tutkimuksessa en kuitenkaan tutki ihmisten asenteita tai kokemuksia. (Salmi, Huttunen & Yli-Pietilä 1996, 11-12.)

Liisa Uusitalo (1994, 158) määrittelee henkisen laman näköalattomuudeksi ja yhteiskunnan läpinäkymättömyydeksi. Tällöin henkinen lama on epätietoisuutta siitä, mitä tapahtuu tai mihin ollaan menossa. Henkisen laman tunnusmerkkejä ovat yhteisöllisyyden kriisi, luottamuksen ja sosiaalisten normien rapautuminen. (mt. 160) Myös Niiniluoto (1994, 25-32) toteaa, että taloudellinen lama muuttuu helposti myös henkiseksi lamaanukseksi. Vaikka henkinen lama ei ole laman syy, se voi vaikeuttaa kriisin ratkaisemista. Niiniluoto viittaa myös kuluttamiseen osa-alueena, johon lama on vaikuttanut. Laman aikana aiempi hedonistisen kuluttajan malli on vaihtunut ihanteeksi askeettisesta säästäjästä.

3. Yhteenveto

Tutkimukseni käsittelee suomalaisten kotitalouksien kulutusta laman aikana. Tarkoitukseni on tutkia miten kulutus muuttui taloudellisen kriisin vaikutuksesta. Kulutuksen tutkiminen on tärkeää, sillä sen merkitys nyky-ihmisen elämässä on yhä tärkeämpi; sen avulla liitymme yhteisöihin ja luomme identiteettiämme. 1990-luvun lama lisäsi ihmisten tuntemaa epävarmuutta; se alensi tuloja ja teki useamman riippuvaiseksi sosiaaliturvasta. Se vaikutti voimakkaasti kotitalouksien arkielämään henkisellä ja fyysisellä tasolla. Sen takia kulutuksen ja laman tutkiminen yhdessä on mielenkiintoista. Kun tulot pienenevät, myös kuluttamisessa oli pakko luopua jostain. Mistä suomalaiset säästivät ja miten se näkyi kulutuksessa?

II KULUTUS SOSIOLOGIAN NÄKÖKULMASTA

1. Kulutus toimintana

1.1 Kulutuksen käsite

Kulutamme tavaroita ja palveluita, joita nimitetään yhdessä kulutushyödykkeiksi. Ostamme niitä, saamme niitä lahjaksi ja kasvatamme ja valmistamme niitä itse. Kulutus voidaan Toivosen (1998, 167-168) mukaan jakaa yksityiseen ja julkiseen kulutukseen. Yksityinen kulutus tarkoittaa kotitalouksien ostamalla tai omalla työllään hankkimia hyödykkeitä. Julkinen kulutus tarkoittaa yhteiskunnan tarjoamia palveluita kuten koulutusta tai terveydenhoitoa. Tässä tutkimuksessa keskitytään yksityisen kulutuksen tutkimiseen. Yksityinen kulutus ja sen muutokset kertoo paitsi yhteiskunnan ja elämäntapojen muutoksesta, myös ajankäytöstä ja harrastuksista.

Laajasti ymmärrettynä kulutus tarkoittaa tavaroiden ja palveluiden hankintaa ja käyttöä (Ilmonen & Pantzar 1989, 66). Silti jokaisessa tutkimuksessa kulutus on määriteltävä erikseen, sillä kulutusta näin laajasti määriteltynä on vaikea tutkia. Samoin sitä, miten ja missä ihmiset käyttävät hankkimansa kulutustavarat on hankala tutkia. Helppointa on tutkia tavaroiden ja palveluiden ostoa ja eri kulutustavararyhmiin käytettyjä rahamääriä. Toki on muistettava, että kaikkia kulutettuja tavaroita ei osteta, vaan niitä myös saadaan lahjaksi tai tuotetaan itse. Silti suurin osa kulutuksesta tapahtuu ostamalla. Tällöin keskeiseksi nousee kulutusvalinta. Nykykuluttaja joutuu valitsemaan tavarapaljoudesta haluamansa tuotteet. Kulutuksessa tapahtuneita muutoksia voidaan mitata määrällä, kulutukseen käytettävän rahamäärän tai tavaramäärien muutoksella. Tai sitten kulutuksen muutosta voidaan mitata rakenteessa tapahtuneilla muutoksilla. Kulutuksen rakenne tarkoittaa sitä, kuinka suuri osa kulutuksesta menee ravintoon, asumiseen, vaatteisiin ja harrastuksiin (Toivonen 1998, 167).

Kulutus jaetaan tavallisesti valinnaiseen ja välttämättömyyskulutukseen. Välttämättömyyskulutuksella tarkoitetaan täysin välttämättömiä tavaroita, kuten ruokaa ja vaatteita. Valinnaiseen kulutukseen kuuluvat erilaiset vapaa-ajan tarvikkeet kuten televisio, radio, kirjat ja lehdet. Kuitenkin jyrkkä jako välttämättömyyskulutukseen ja valinnaiseen kulutukseen on mielestäni ongelmallinen. Esimerkiksi Campbell (1987, 58-59) kritisoi kulutuksen jakamista välttämättömyys- ja vapaa-ajan kulutukseen. Campbell myös kritisoi nykyisiä kulutusteorioita siitä, etteivät ne selitä loputonta halujen kehää ja toisaalta ne ovat usein moralisoivia. Moderni kulutus kun usein ymmärretään luksuskulutuksena, jonain ylimääräisenä. Campbell (mt. 38)

haluaakin määritellä kulutuksen käsitteen laajemmin kuin vain taloudellisesti. Taloudellisessa mielessä kulutus on resurssien käyttämistä loppuun, tuotannon vastakohta. Kun kulutus ymmärretään sosiaalisesti, se on tavaroiden ja hyödykkeiden käyttöä ihmisen tarpeiden tyydyttämiseen ja ennen kaikkea tulosta tietoisesti motivoituneesta käytöksestä.

Myös Ilmoselta voi löytää välttämättömyyskulutuksen ja valinnaisen kulutuksen kritiikkiä. Hän nimittää tarvenaturalismiksi ajatustapaa, joka pitää tarpeita muuttumattomina ja ihmisen biologiasta kumpuavina. Perustavat tarpeet ovat tällöin valmiina perimässä ja määräävät yksilön käytöstä. Usein tarpeet vielä jaetaan perustaviin ja johdettuihin tarpeisiin, jolloin perustarpeiden tyydyttäminen on ihmiselle elinehto. Johdetut tarpeet ovat toissijaisia, eikä niiden tyydyttämättä jättäminen uhkaa yksilön selviytymistä. Näin ihminen on ensisijaisesti biologinen olento ja yksilö ja yhteiskunta asettuvat toisiaan vastaan. Tosiasiassa yksilö on kuitenkin yhteiskunnallistunut ja sosiaalistunut olento, eikä hänen toimintansa ole biologisten seikkojen ennalta määräämää. Ilmonen huomauttaa, että tarpeet esiintyvät yksilössä samanaikaisesti. Niinpä ihmisen on otettava etäisyyttä tarpeisiinsa ja mietittävä missä järjestyksessä ne tyydyttää. Pelkästään tarpeen olemassaolosta ei voi vielä ennustaa tapaa, jolla se tyydytetään. Tarve ja tarpeentyydytys eivät siis määrää välittömästi toisiaan. Hyvä esimerkki tästä on nälkä, joka voidaan nyky-yhteiskunnassa tyydyttää monella tavalla. (Ilmonen 1993, 73-79.) Tämän takia pidän jaottelua välttämättömyyskulutukseen ja valinnaiseen kulutukseen ongelmallisena. Ulkopuolisen on vaikea määritellä, mitkä osat yksilön tai kotitalouden kulutuksessa ovat ehdottoman välttämättömiä ja mitkä valinnaisia. Mukaan tulee helposti moralisoinnin sävy.

Ilmonen (1993) erottelee kulutuksessa neljä aspektia: taloudellisen, tavanaopillisen, symbolisen ja produktiivisen. Samalla hän erottelee neljä eri aspektien mukaista toiminnallista asemaa kuluttajalle. Taloudellinen aspekti liittyy tavaran vaihtoarvoon. Tavaralla on määrätty hinta, jota kuluttaja vertaa tuloihinsa. Tällöin hän on *asiakas*. Tavaralla on myös käyttöarvo, sen kulutuksessa korostuvat sen toiminnalliset ominaisuudet. Tällöin on kyse kulutuksen tavanaopillisesta aspektista ja kuluttaja on *käyttäjä*. Tavaralla ei kuitenkaan ole pelkkää käyttö- tai vaihtoarvoa, vaan sille annetaan myös kulttuurinen merkitys. Kulttuuristen merkitysten takia tavaran käyttöarvo ei ole koskaan yhteiskunnallisesti neutraali. Tavarat voivat olla esimerkiksi maskuliinisia tai feminiinisiä. Kulutusesineiden kulttuurinen merkitys merkitsee kulutuksen symbolista aspektia. Tällöin kuluttaja on *kommunikoija*, hän ilmaisee käyttämillään tavaroilla tiettyjä kulttuurisia merkityksiä. Viimeinen kulutuksen aspekti on produktiivinen, tämä tarkoittaa sitä, että kuluttaja käyttää hankkimaansa tavaraa johonkin. Hän ikään kuin tuottaa sillä jotain uutta, esimerkiksi kirjoitusta kynällä tai ruokaa perunoista. Kulutustavaran hankkiminen ei vielä

tiukasti määrää, miten sitä käytetään. Kulutus on siis luovaa ja kuluttaja on tässä *tuottaja*. (mt. 203-208.)

Konkreettisessa tavarann valinnan tilanteessa kaikki neljä kulutuksen aspektia kietoutuvat toisiinsa. Teoreettinen jaottelu on kuitenkin hyödyllinen siksi, että se osoittaa kulutukseen liittyvän muutakin kuin vain taloudellisen puolen. Kuluttaja ajattelee muutakin kuin hintaa ostosta tehdessään. McCrackenin (1988, 71-72) mukaan kulutushyödykkeiden merkitys ulottuu laajemmalle kuin niiden käyttötarkoitus ja kaupallinen arvo. Hyödykkeiden merkitys koostuu niiden kyvystä kantaa ja välittää kulttuurista merkitystä. Merkitys nousee kulttuurisesti järjestyneestä maailmasta ja siirtyy siitä kulutustavaraan, josta se siirtyy yksittäiselle kuluttajalle. Hyödykkeen kulttuurisella merkityksellä on näin ollen kolme paikkaa: kulttuurisesti rakentunut maailma, kulutushyödyke ja kuluttaja. Samoin sillä on kaksi siirtymäkohtaa, maailmasta tavaraan ja tavarasta yksilöön. Tavarat ilmaisevat aina samaan aikaan sekä kulttuurisia kategorioita että periaatteita. Kulttuuriset kategoriat tarkoittavat niitä perusjakoja, joihin kulttuuri maailman jakaa. Ehkä tärkeimmät kategoriat ovat ne, jotka jakavat ihmisiä luokan, sukupuolen, iän ja ammatin mukaan. Tärkein tapa tehdä nämä kategoriat näkyväksi on tavaroiden avulla. Kulttuuriset periaatteet puolestaan tarkoittavat niitä ideoita tai arvoja, joiden mukaan kulttuuriset ilmiöt järjestyvät, rakentuvat ja arvotetaan. Koska kulutustavarat siis ilmaisevat aina samaan aikaan sekä kulttuurisia kategorioita että periaatteita, ne ovat sekä kulttuurisesti rakentuneen maailman luomuksia että sen luoja. (mt. 73-77.)

Myös Campbell (1987, 89) korostaa kulutukseen liitettyjä merkityksiä. Tyydytystä ei haeta niinkään tavaroista kuin niihin liitetystä merkityksistä. Kulutuksen keskeinen toiminta ei näin ollen olekaan valinta ja ostaminen tai käyttö, vaan nautinnon etsiminen tavarann imagosta. Modernin kulutuksen henki on kaikkea muuta kuin materialistinen, kirjoittaa Campbell. McCrackenin mukaan kuluttajan unelmat paremmasta elämästä keskittyvät tavaraan. Tavarat ovat helppoin tapa toteuttaa unelmia, sillä ne ovat konkreettisia ja kestäviä. Ne toimivat siltana johonkin ideaaliin tai unelmaan. Esimerkiksi punainen tupa on tavara, josta haaveillaan, sillä siihen liitetään syvempiä merkityksiä. Kun saisi punaisen tuvan, saisi onnellisen perhe-elämän. (McCracken 1988, 110-114)

Sekä McCracken että Campbell näkevät kyltymättömyyden ja tyytymättömyyden nykykuluttajan ominaisimpana piirteenä. McCracken kirjoittaa että juuri merkityksen hakeminen tavaroista on kulutusta eteenpäin ajava voima. Tällä tavoin tietyt hankinnat vanhenevat eivätkä voi enää toimia siltoina unelmiin. Kuluttaja etsii siirrettyjä merkityksiä ja näin ollen haluaa rikkoa tulojen

asettamia rajoja ja tehdä poikkeuksellisia ostoja. Merkityksen hakeminen toimii jatkuvasti ruokkien haluja ja laajentaen kysyntää. Tästä seurauksena on kulutus, joka ylittää fyysiset ja myös tavallisimmat kulttuuriset tarpeet. Tyytyväisyys on kuluttajalle vain väliaikainen olotila. McCracken huomauttaa, että nämä kulutuksen piirteet on sivuutettu ahneutena ja irrationaalisuutena. Ne eivät kuitenkaan ole pelkästään sitä, vaan halua saavuttaa siirretyt merkitykset ja ideaalit. (McCracken 1988, 115-116)

Campbellin mukaan on tärkeää ymmärtää, että kulutuskäyttäytymistä ei voi selittää impulsiivisuudella tai ympäristön manipulaatiolla. Utilitaristinen kulutusteoria ei siis riitä selittämään kulutuksen tärkeää sijaa modernissa yhteiskunnassa. Tärkeää Campbellin teoriassa on moderni hedonismi ja sen kuvitteellinen muoto eli unelmat. Hedonismi selittää, miksi modernin kuluttajan mielenkiinto kohdistuu lähinnä merkityksiin, joita tavaroihin liitetään. Tämä vaatii uutuuksien mukanaoloa. Koska merkitys aina ihanampi kuin tavara itse, unelma aina täydellisempi kuin todellisuus, kaipauksen ilot voittavat tyydytyksen ilot ja pettymys on aina mukana tavaroiden ostossa ja käytössä. Tämän ajatuksen avulla pystytään ymmärtämään miten kuluttaja luo ja hylkää haluja, ja miksi haluamisesta on tullut loppumaton prosessi. Tällöin kulutus ymmärretään vapaaehtoisena ja itseen suunnattuna, luovana prosessina, jossa välttämättä ilmaistaan kulttuurisia ideoita. (Campbell 1987, 202-203.) Näin Campbell tulee siihen johtopäätökseen, että nautinnon hakeminen ja täyttymyksen siirtäminen eli protestanttisen etiikan ydin eivät olekaan ristiriidassa keskenään. Modernista kulutuksesta löytyy sekä halujen välitöntä tyydytystä että tyydytyksen siirtämistä. (mt. 86-88, 94-95.)

1.2 Kulutus ja ajankäyttö

Ajankäyttö vaikuttaa kulutukseen; mitä enemmän on vapaa-aikaa, sitä enemmän on aikaa kuluttaa. Samalla ylimääräinen aika antaa myös mahdollisuuden harkita kulutusta tarkemmin, esimerkiksi vertailemalla hintoja. Toisaalta taas työnteko yleensä lisää resursseja kuluttaa. Ihmisten ajankäyttö voidaan jakaa kolmeen osaan: ansiotyöhön kodin ulkopuolella, kotityöhön sekä vapaa-aikaan ja lepoon. Yleinen väite on, että vapaa-ajan merkitys nykyaikana on korostunut. Vapaa-ajan käytön on nähty olevan uusi erilaisten ryhmien käyttäytymistä jäsentävä tekijä. Voi jopa väittää, että vapaa-aika yhdistää ja erottelee ihmisiä enemmän kuin vaikka ammatti. (Toivonen 1998, 175-176.) Silti mielestäni on muistettava, että myös harrastukset ovat sekä luokka- että tulosidonnaisia. Esimerkiksi purjehdus on edelleen pääasiallisesti tietyn sosiaaliryhmän harrastus.

Suomalaisten ajankäyttö 1990-luvulla on muuttunut jonkin verran. Ansiotyöhön ja opiskeluun käytettävä aika on vähentynyt ja kotitöihin käytettävä lisääntynyt hieman. Ajankäyttötutkimuksissa ostoksilla ja asioilla käynti lasketaan kotitöihin kuuluvaksi. Vaikka kotitöihin käytettävä aika on vähentynyt, on ostoksiin, asiointeihin ja naapuriapuun käytetty aika lisääntynyt vähän. Kotitöiden tekeminen on selvästi sukupuolisidonnaista, naiset tekevät edelleen selvästi enemmän kotitöitä kuin miehet. Tosin 1990-luvun aikana naisten kotitöiden tekeminen väheni hieman ja miesten kasvoi. Keskimäärin kotitöitä tehdään 3 tuntia 10 minuuttia vuorokaudessa. Vapaa-aikaa suomalaisilla on keskimäärin kuusi ja puoli tuntia vuorokaudessa eli 46 tuntia viikossa. Vapaa-aika määritellään ajaksi, joka jää kun nukkumiseen, ruokailuun, opiskeluun ja ansio- ja kotityöhön menevä aika on vähennetty. 1980-luvun lopusta vapaa-ajan määrä on kasvanut tunnin viikossa. Miehillä on keksimäärin kolme tuntia viikossa enemmän vapaa-aikaa kuin naisilla. Suurin muutos vapaa-ajan käytössä 1990-luvulla oli television katselemisen lisääntyminen, televisio vie kolmanneksen kaikesta vapaa-ajasta. Toiseksi eniten vapaa-ajasta menee sosiaaliseen kanssakäymiseen, jonka osuus väheni 1990-luvulla kuudella prosenttiyksiköllä. Lehtien ja kirjojen lukemiseen käytetty aika väheni ja ulkoiluun ja liikuntaan käytetty aika lisääntyi 1990-luvulla. Kuitenkin yhteenvetona voi todeta, että suomalaisten ajankäyttö muuttuu hitaasti. (Niemi & Pääkkönen 2001, 16-43.)

2. Kulutuksen historia

Seuraavaksi käsittelemme kulutuksen historiaa ja sitä kautta modernin kulutusyhteiskunnan syntyä. Käymällä läpi Euroopan ja erityisesti Suomen kulutuksen kehitystä luon taustaa 1990-luvun tilanteelle. Kulutuksen historian tunteminen auttaa ymmärtämään laman vaikutuksia suomalaisten kulutukseen.

2.1 Eurooppalaisen kuluttajan synty

Kulutusyhteiskunta, jossa elämme on historiallisesti nuori. McCracken (1988, 10-28) nostaa esille kolme ratkaisevaa ajanjaksoa kulutuksen historiassa. Jokaiseen ajanjaksoon kuului kulutusbuumi, jonka aikana kulutus muutti rakennettaan ja luonnettaan ratkaisevasti. Samoin jokainen ajanjakso heijasteli uusia tuotannon, vaihdon ja kysynnän tapoja. Ensimmäisen näistä merkittävistä ajanjaksoista McCracken sijoittaa 1500-luvun jälkipuoliskon Englantiin, kuningatar Elisabeth I:n aikaan. Elisabeth käytti kulutusta hallinnan muotona, ilmaisi loisteliaalla hovilla valtaansa. Samalla hän teki aateliston taloudellisesti riippuvaiseksi itsestään ja pakotti heidät kuluttamaan

ylellisyyksiin valtavia summia päästäkseen kuningattaren suosioon. Tämä aiheutti sosiaalisen muutoksen tuon ajan Englannissa; kun aatelisto kilpaili keskenään vaurauden osoittamisesta tavaroita hankittiin itselle eikä suvulle. Aikaisemmin kulutettiin menneet ja tulevat sukupolvet mielessä, suuri omaisuus ilmaisi suvun kunniaa. Mitä vanhempia esineet olivat, sitä kauemmin suku oli nauttinut korkeasta elintasosta. Kun esineitä Elisabethin ajalla hankittiinkin oman aseman korostamiseksi, uutuudet eivät enää olleet halveksittuja. Kulutus ikään kuin siirtyi suvulta yksilölle. Muutos kulutuksessa aiheutti myös sosiaalisen kuilun kasvamisen, aateliston luksuskulutus erosi muiden säätyjen elämäntavoista. Noin kaksisataa vuotta myöhemmin, 1700-luvulle McCracken ajoittaa kulutusyhteiskunnan synnyn ja modernin kulutuskulttuurin alun. Tämän mullistuksen aiheutti tuon ajan englantilaisen yhteiskunnan kova sosiaalinen kilpailu. 1700-luvulla tavaramarkkinat kasvoivat voimakkaasti, mikä teki kuluttamisen mahdolliseksi myös alemmille säädyille. Uudet kuluttavat ryhmät, uudet tavarat, uudet paikat kuluttaa ja uudet sosiaaliset ja kulttuuriset tarpeet liittivät kulutuksen ja kulttuurin entistä tiiviimmin yhteen. Muoti levisi uudella tavalla ja kuluttamisesta tuli tapa ilmaista sosiaalista identiteettiä. Niinpä sosiaalisesta toiminnasta yhä enemmän tuli kulutusta ja yhä suurempi osa yksilöstä imeytyi kuluttajan rooliin. Massakulutus syntyi, kun alemmatkin ryhmät osallistuivat ensi kertaa kunnolla kulutukseen. Tiivistettynä voi sanoa, että uutta 1700-luvulla oli kulutuksen räjähdysmäinen kasvu ajassa ja tilassa, valinnanvaran kasvu ja alempien ryhmien mukaantulo.

Kolmas kulutuksen historian kannalta merkittävä ajanjakso oli 1800-luvulla. Tällöin ei enää tapahtunut varsinaista kulutusbuumia, sillä kulutus oli jo rakenteellinen osa sosiaalista elämää. Silti jotkin tämän ajan muutokset ovat McCrackenin mukaan tärkeitä modernin kulutuksen ymmärtämisen kannalta. Yksi näistä oli tavaratalojen synty, joissa saattoi kierrellä katselemissa tavaratarjontaa mitään hankkimatta. Tavaratalot myös tarjosivat mahdollisuuden ostamiseen osamaksulla, siis velaksi. Yhteenvetona voi sanoa, että kulutusvallankumous eli kulutuksen voimakas kasvu tarjosi kulttuurisia välineitä, joita tarvittiin korjaamaan teollisen vallankumouksen aiheuttamaa sosiaalista hajaannusta. Kulutusvallankumous oli McCrackenin mielestä merkittävä siksi, että ensimmäistä kertaa historiassa sosiaalisen muutoksen agentti ei ollut uskonto. Kulutus muutti käytännöllisesti katsoen sosiaalisen elämän jokaista piirrettä. (McCracken 1988, 29-30.)

Campbellin (1987, 18) mukaan kulutusvallankumousta ei riitä selittämään tuotannon, väestön- tai elintason kasvu. Muutos tapahtui ennen kaikkea niissä arvoissa ja asenteissa, jotka määrittävät kulutusta. Myös Campbell ajoittaa kulutusvallankumouksen 1700-luvun jälkipuoliskolle. Muutos tapahtui kolmella tasolla. Ensinnäkin tällöin keskiluokka alkoi toden teolla kuluttaa, varsinkin alempi keskiluokka kulutti massatuotteita. Toiseksi tapahtui vapaa-ajan vallankumous, mikä

merkitsi keskiluokan suuntautumista harrastuksiin kuten teatteriin, musiikkiin ja urheiluun. Kolmanneksi kulutusvallankumousta vauhditti modernin romaanin ja fiktiota lukevan yleisön synty. Romaaneja kuluttivat varsinkin keskiluokan naiset. Romaanien suosiota siivitti samoihin aikoihin syntynyt käsitys romanttisesta rakkaudesta. Ensimmäisen kerran historiassa romanttisesta rakkaudesta tuli omistavien luokkien keskuudessa kunniallinen syy solmia avioliitto. Campbellin mielestä kaikki tämä edisti porvarillisen kulutusetiikan syntyä. Kulutusvallankumouksen alkuunpanijoina oli porvaristo, juuri se ryhmä, joka Weberin mukaan edusti protestanttista etiikkaa. Campbellin mukaan kulutus ja protestanttinen etiikka kuuluvat yhteen. Hän puhuikin porvarillisesta kulutusetiikasta. (mt. 24-35.) Campbellin mukaan 1700- ja 1800-lukujen vaihteen kaksi tärkeintä tapahtumaa olivat Ranskan vallankumous ja teollinen vallankumous. Yhdessä nämä murrokset merkitsivät sitä, että keskiluokka korvasi aristokratian modernin yhteiskunnan johtavana sosioekonomisena ryhmänä. (mt. 178.)

Kulutuksen vallankumouksessa keskeisellä sijalla on nimenomaan keskiluokka, joka loi oman estetiikkansa. Aristokratialle tyypillistä oli estetiikkaan painottuminen, se samaisti maun yhdenmukaiseen käyttäytymiseen ja sovinnaisuuteen. Keskiluokka puolestaan uskonnollisen perinteensä mukaisesti näki maun moraalisen ja hengellisen arvon merkkinä, jolloin hyvyys samastui kauneuteen ja nautintoon. Tämä keskiluokkainen etiikka tuotti oikeutuksen emotionaalisen nautinnon tavoittelulle. Tiivistettynä romanttisen etiikan ja modernin kulutuksen hengen suhde: modernin kulutuksen henki on itse-kuviteltua hedonismia, jota luonnehtii kaipaus kokea todellisuudessa niitä nautintoja, joista on nautittu mielikuvituksessa. Tämä kaipaus tuottaa uutuuksien loppumattoman kulutuksen. Jatkuva uutuuksien nälkä mahdollisti kulutusvallankumouksen englantilaisen keskiluokan keskuudessa 1700-luvun jälkipuoliskolla. Täältä kulutuksen eetos levisi muualle Eurooppaan. (Campbell 1987, 99, 204-206.)

2.2 Suomalaisen kulutuksen kasvu

Käsittelen seuraavassa suomalaisen kulutuksen historiallista muutosta, sillä se auttaa ymmärtämään nykyaikaisen kulutuksen erityisen luonteen. Keskeistä on se, että vajaassa sadassa vuodessa kulutuksen määrä on kasvanut ja sen rakenne on täysin muuttunut. Kulutuksen muutos johtuu elinkeinorakenteen muutoksesta ja elintason noususta. Teollistuminen ja kaupungistuminen vaikuttivat kulutustavaramarkkinoiden laajenemiseen. Suomi oli 1800-luvun alussa alhaisen tulotason ja suurten tuloerojen maa. Tuotantorakenne perustui omavaraisuuteen ja maatalouteen. Vuosisadan lopussa alkoi teollistumiskehitys metsätalouden vauhdittamana. Samalla maatalous alkoi siirtyä lypsykarjatalouteen. Tämä merkitsi siirtymistä omavaraistaloudesta kaupalliseen

tuotantoon. Ruoka oli tällöin suurin kulutuserä, 1900-luvun alussa yli puolet kulutusmenoista meni ravintoon. Vähitellen kuitenkin vaatteiden ja muun kulutuksen osuus lisääntyi, syynä oli 1900-luvun alkupuolella alkanut reaalipalkkojen nousu. Kuitenkin eri sosiaaliryhmien väliset kulutuserot olivat suuria. Hyvän kehityksen pysäytti ensimmäinen maailmansota. Myös maattoman maatalousväestön osuuden kasvu vaikutti elintason nousun pysähtymiseen. (Heinonen 2000, 9-10.)

Sotien välistä aikaa Heinonen (2000, 10-11) kutsuu kulutusyhteiskunnan esiasteeksi. Kulutusyhteiskunnan määrittelyssä hän pitää tärkeänä kasvavaa kulutusta henkeä kohti laskettuna, tuotannon tehostumista, vapaa-ajan lisääntymistä, teknologian kehittymistä, sosiaalisen liikkuvuuden kasvua ja kaupungistumista. Tänä aikana eri sosiaaliryhmien välisessä kulutuksessa oli edelleen selviä eroja. Elintarvikkeiden kulutuksessa maaseutu ja kaupungit erosivat toisistaan, Helsinki erosi koko maasta suuremmalla vapaa-ajan kulutuksella. Yleisesti ruoan osuus kulutuksesta pieneni vaatteiden, asumisen ja muun kulutuksen osuuden kasvaessa. Tämän modernisoitumiskehityksen katkaisi toinen maailmansota. Sen takia kulutusyhteiskunta teki lopullisen läpimurtonsa Suomessa vasta 1950-luvulla. Tällöin kulutustavaramarkkinat laajenivat toden teolla. Varsinkin kestokulutustavarat kuten televisio, jääkaappi ja pölynimuri yleistyivät silloin. Voi sanoa, että tällöin suomalaisista tuli selvästi kuluttajia. Vuoteen 1952 mennessä suomalaisten kulutus oli kaksinkertaistunut vuosisadan alusta. Elintason nousua kuvasi myös se, että vuodesta 1950 vuoteen 1965 ravinnon osuus kulutuksesta oli laskenut 40 prosentista 30 prosenttiin. Samalla vapaa-ajan kulutus kasvoi. (Heinonen 2000, 13-15.)

Suomessa teollistuminen ja kaupungistuminen tapahtuivat myöhään. Elinkeinorakenteen muutos nopeutui huomattavasti sotien jälkeen, mutta kaupungistuminen tapahtui vasta 1960-luvulla. Tällöin suuret ikäluokat muuttivat maaseudulta kaupunkiin työn perässä. Teollisuudessa työskentely merkitsi säännöllisiä työaikoja, mikä johti työajan ja vapaa-ajan erotteluun. Yhä enemmän kulutusmenoista meni asumiseen, liikenteeseen ja virkistykseen. Jälleen yksityinen kulutus kaksinkertaistui 1950-luvun alusta vuoteen 1975. Ravinnon ja vaatetuksen osuus kulutuksesta jatkoi pienenemistään. Hiljalleen Suomi alkoi saavuttaa muita pohjoismaita hyvinvointiyhteiskuntana. (Heinonen 2000, 17-19.) Kulutus jatkoi kasvuaan lukuun ottamatta 1970-luvun puolivälin korkean työttömyyden kautta. Todellinen takaisku kulutuksessa koettiin 1990-luvun laman myötä. Silti kokonaisuutena yksityisen kulutuksen henkeä kohden laskettu määrä nelinkertaistui 1950-luvulta 1990-luvun puoliväliin tultaessa. (Tennilä 1999.)

Samalla voi sanoa kulutuksen rakenteessa tapahtuneen muutoksen välttämättömyyskulutuksesta valinnaiseen kulutukseen. Välttämättömyyskulutushan kattaa täysin välttämättömät tavarat, kuten ruoan ja vaatteet. Valinnaiseen kulutukseen luetaan erilaiset vapaa-ajan hyödykkeet. Eri sosiaaliryhmien väliset kulutuserot määrinä katsottuna ovat tasoittuneet 1900-luvun alusta. Tosin tämä tasoittuminen on hidastunut viime aikoina, niin että se näyttää jääneen 1980-luvun alun tasolle. Tämä liittyy siihen, että tuloerot kasvoivat 1990-luvulla, muun muassa suuren työttömyyden takia. (Tennilä 1999.)

Kulutuksen volyymissa eli määrässä tapahtuneet muutokset ovat tärkeitä. Toisen maailmansodan jälkeen 1990-luvun puoliväliin laskettuna yksityinen kulutus on kasvanut henkeä kohti kuusinkertaiseksi. Silti vielä tärkeämpi on kulutuksen rakenteessa tapahtunut muutos. 1800-luvulla Ernst Engelin kehittämän lain mukaan ravintomenojen osuus kotitalouden kulutuksesta laskee tulojen noustessa eli kotitalouden kulutus on sitä vauraampaa, mitä pienempi osa kulutuksesta menee ravintoon (Ilmonen 1993, 155). Tällöin lähtöajatuksena on se, että ravinto on välttämättömyyskulutusta, johon menevä rahamäärä ei vaihtele niin rajusti kuin kotitalouden kulutusresurssit. Suomessa ravinnon osuus kulutuksesta on laskenut, vuosina 1880-1900 vielä puolet menoista meni ruokaan ja vuonna 1945 ravinnon osuus oli noin 40 prosenttia, 1990-luvulla enää noin 20 prosenttia. Tämä muutos olikin Laurilan mukaan (1987, 10) tärkein piirre kulutuksen rakenteen muutoksessa. Jos välttämättömyyskulutukseen lasketaan vielä asuminen ja vaatteet, niin näiden kolmen tavararyhmän osuus kulutuksesta nousi heti sodan jälkeen 80 prosenttiin. Nykyisin nämä kolme ryhmää vievät noin puolet kulutuksesta. (Toivonen 1998, 167-168.) Voimakkaimmin kasvanut pääryhmä on kuitenkin liikenteeseen menevät menot, vuosina 1880-1980 näiden menojen osuus kulutuksesta kasvoi kahdesta prosentista noin kuuteentoista prosenttiin. Varsinkin yksityisten kulkuvälineiden käyttö- ja hankintamenot ovat kasvaneet. Eniten osuuttaan lisännyt kulutustavararyhmä on kuitenkin vapaa-ajan kulutus, jonka osuus on kasvanut sadassa vuodessa prosentista lähes yhdeksään prosenttiin. (Laurila 1987, 19-20.)

3. Kulutukseen vaikuttavat tekijät

Seuraavaksi käsittelen kulutukseen vaikuttavia tekijöitä. Nämä ovat samalla niitä muuttujia, joiden katson vaikuttavan tutkimukseni kotitalouksien kulutukseen. Käsittelen näitä taustatekijöitä ensin yleisesti teoreettiselta kannalta ja sitten määritän ne tämän tutkimuksen kannalta eli kerron miten ne on operationalisoitu omissa tutkimuksessani.

3.1 Kulutuksen arvot

Arvot vaikuttavat kulutukseen, siihen mitä haluamme ja saamme kuluttaa. Vaikka tavaran kuluttaminen tapahtuisikin näennäisesti yksin, kulutamme aina yhteisössä. Yhteiskuntaa kunakin hetkenä muovaavat arvot vaikuttavat myös kulutukseen. Puohiniemi (1996, 32-33) määrittelee arvot toimintaa ohjaaviksi periaatteiksi. Arvot auttavat valintojen tekemisessä ja siksi ne otetaan käyttöön kun päätöksiä ei voida tehdä rutiininomaisesti. Hänen mielestään juuri suomalaisten kulutuskäyttäytymisessä tapahtuneet muutokset osoittavat, miten arvot toimivat. Asunto- ja automarkkinoiden romahdus laman aikana osoittaa, että ihmiset tekivät arvovalintoja, ja päätyivät tyytymään vanhaan ja turvalliseen. Uusi koti tai auto ei ollut taloudellisen riskin arvoinen. Puohiniemen mukaan tämä ei kuvasta niinkään arvomuutosta, vaan sitä että arvot otettiin käyttöön. Uudessa epävarmassa taloudellisessa tilanteessa ei voitukaan noudattaa vanhoja rutiineja eli siirtymistä pikkuhiljaa isompiin asuntoihin ja hienompiin autoihin. Kuitenkin Puohiniemi muistuttaa, että taloudellisten muutosten kuten laman vaikutusta arvoihin ei pidä nähdä liian suoraviivaisena. (mt. 42.)

Salopelto (1989, 10-22, 65) selvitti suomalaisten mielipiteitä kuluttamisesta vuonna 1988. Vastaajista kaksi kolmasosaa piti suomalaista yhteiskuntaa liian kulutuskeskeisenä. Silti samaten kaksi kolmasosaa vastaajista oli sitä mieltä, että Suomen ei pidä luopua taloudellisen kasvun tavoitteesta. Puolet oli sillä kannalla, että suomalaisten pitäisi tinkiä omasta kulutuksestaan kehitysmaiden hyväksi. Peräti kahdeksankymmentä prosenttia vastaajista oli huolissaan kulutuksen lisääntymisestä ja sen aiheuttamasta rasiuksesta luonnolle ja kaksi kolmasosaa oli valmis vähentämään omaa kulutustaan luonnonsuojelun takia. Kuitenkin vain puolet vastaajista oli mielestään saavuttanut tyydyttävän kulutustason. Nämä ristiriitaisuudet vastauksissa johtuvat ensinnäkin siitä, että tutkittavat pyrkivät antamaan sosiaalisesti hyväksyttäviä vastauksia. Toinen syy ristiriitaisiin vastauksiin on siinä, että yleisesti ollaan huolissaan eri asioista, mutta silti usein omassa käytöksessä ei nähdä parantamisen varaa. Vastauksista paistaa läpi se asenne, että Suomessa kulutetaan liikaa, mutta vastaaja itse sitä ei tee.

Rantamaan (1999, 106) näkemyksen mukaan nykykuluttajalle on ominaista kaksinainen suhde kulutukseen. Rationaalisuuden ja nautinnon välinen jännite hallitsee kuluttajaa. Toisaalta itsesääätely, säästäväisyys ja harkitsevaisuus on tärkeää, toisaalta mielihalujuuden mukaan toimimista tapahtuu. Sama asia tulee esille myös Ahlqvistin (1998, 10-13, 16-17) artikkelista, jossa analysoitiin eri-ikäisten kuluttajien ryhmähaastatteluita. Niissä tuli selvästi esille kaksijakoinen puhe kulutuksesta. Kulutusta määritettiin hyvä – paha ja arki – juhla ulottuvuuksilla. Toisaalta

kulutus on välttämätöntä, se täyttää jokapäiväisiä tarpeita. Toisaalta se on pahaa, kerskakulutusta, tuhlailua ja yli tarpeen ostamista. Mielenkiintoinen on se asenne, että muut kuluttajat kuluttavat liikaa, ei koskaan haastateltava itse. Omaa kulutusta ei siis nähdä liiallisena tai ylimääräisenä. Ainoastaan muut ihmiset ostavat yli tarpeen, ja jos itse joskus niin tekee, se on sallittua itsensä hemmottelua. Kuluttajat pitivät itse itseään melko rationaalisina päätöksentekijöinä. Omat turhiltakin kuulostavat hankinnat perusteltiin vetoamalla oikeuteen välillä hemmotella itseään. Tämän takia välttämättömyyskulutuksen käsite osoittautui venyväksi, sillä se mikä on ehdottoman välttämätöntä näytti riippuvan elämäntilanteesta ja iästä.

Samalla kulutus jaettiin arkeen ja juhlaan, arjen kuluttamista ei oikein kuluttamisena pidetty, se on rutiininomaista ja pakonomaista toimintaa. Kun kulutus tuottaa nautintoa, se on juhlaa. Se ei ole silti irrationaalista, vaan nautinnon etsiminen koetaan hyväksytyksi arjen vastapainoksi. Varsinkin lomalla on sallittua tuhlata, perusteluna on irrottautuminen arjesta. Haastatteluista kävi selvästi ilmi, että oma kuluttaminen on lähes jatkuvasti arvioinnin ja itsekontrollin kohteena. Lehtonen (1998, 223-238) korostaakin, että kuluttaja joutuu toiminnassaan yhä uudestaan rajaamaan sen, mikä on ylimääräistä, koska hän ei voi tukeutua mihinkään itsestään selvään normistoon. Kuluttamisessa on noussut keskeiselle sijalle sääätely, kyky hallita omaa toimintaansa ja pitää kulutus tietyissä rajoissa. Sääätely onkin Lehtosen mukaan askeesia eli eräänlaista itsen harjoittamista. Kun kuluttaja miettii, ostaako hän tietyn hyödykkeen, tärkeää ei ole vain varallisuus vaan tavaran arvottaminen suhteessa toisiin asioihin. Lehtosen mielestä kulutuksessa hyvän toiminnan normia ei ole ulkopuolelta asetettu selkeästi, vaan kuluttaja on itse vastuussa oman toimintansa säätelemisestä. Samalla vaikuttamassa ovat kuitenkin yhteisön arvostukset. Paradoksaalista on, että Lehtosen tutkimuksessa tuli esiin kuluttajien toive ulkopuolelta asetetuista kuluttamisen rajoista. Valinnoista ei ikään kuin haluta ottaa itse vastuuta. Kun kulutus ylittää itse sille asetetut rajat, tuloksena on huono omatunto. Lehtosen mukaan askeettisuus kulutuksessa ja yhteisöllisten moraalikoodien noudattaminen tuottavat rajoja kulutukseen. Moraalikodeja voivat olla esimerkiksi kotimaisten ja ympäristöystävällisten tuotteiden suosiminen. Kulutuksen rajojen avulla puolestaan luodaan itsen ja sosiaalisen maailman vakautta.

Lehtosen mukaan säästäminen ja kuluttamisesta pidättäytyminen voivat olla myös eräänlaista hedonismia. Säästämisen avulla oman kulutuksen rajaa siirretään. Säästäminen itsessään voi tuottaa mielihyvää, toisaalta säästämisen päämääränä voi olla mahdollisuus ylittää kulutuksen rajat tiettyinä hetkenä. Itselle annetaan lupa tuhlata ja rajojen ylitys nähdään itsen hemmotteluna. Myös Lehtosen tutkimuksissa ulkomaan kulutus erottui; varsinkin ulkomaan matkoilla itsekuria on lupa hellittää, kotimaassa on palataan sitten taas tavanomaisiin arkikulutuksen rajoihin. Matkoilla voi

iskeä jopa ”ostopaniikki”, tunne siitä, että matkoilla on ostettava ja paljon, vaikka sopivaa ostettavaa ei löytäisikään. (Lehtonen 1998, 240-245.)

Tässä tutkimuksessa ei tutkita suoraan kulutukseen vaikuttavia arvoja, koska aineistot eivät anna siihen mahdollisuutta. Kuitenkin käsitän arvot omassa tutkimuksessani kulutuspäätösten taustalla olevina vaikuttimina.

3.2 Tulot ja varallisuus

Melko itsestään selvältä tuntuu ajatus, että tulot asettavat rajat kulutukselle. Ihminen ostaa sen verran kuin hänen varansa sallivat. Tulot eivät kuitenkaan määrää kulutusta yksioikoisesti, sillä luotolla ostaminen on mahdollista. Silti ajattelisin, että tulot vaikuttavat myös siihen, miten paljon velaksi ostetaan. Ilmosen (1998, 102) mukaan kuluttajan käytössä oleva rahamäärä suuntaa hänen katsettaan markkinoilla. Kulutusedellytykset eivät kuitenkaan tarkoita samaa kuin niiden käyttö, vaan Ilmonen huomauttaa, että hallussa olevien tulojen muuttuminen kulutukseksi riippuu kulutusalttiudesta ja siitä, saadaanko tulot rahana. Rahakin on tavara, jolle annetaan merkityksiä. Tulot voivat olla ”korvamerkittyjä” vaikka lomarahaksi, jolloin niitä ei käytetä arkikulutukseen.

Kiili (1999) on tutkinut pienituloisten yksinhuoltajaäitien kulutusta ja havainnut, että tulojen niukkuus ei välttämättä merkitse vaihtoehtojen vähäisyyttä. Vaikka pienet tulot rajoittavat kulutusta niin, että suurin osa rahoista menee välttämättömimpään, yksinhuoltajien kulutuksesta voi silti löytää aktiivisuutta oman kulutuksen suhteen. Kun rahaa on vähän, yhteisölliset kulutuksen muodot kuten kirpputorit, kierrätys ja vaihtaminen nousevat tärkeiksi. Vaikka arjen välttämätön kulutus on etusijalla, Kiilin mukaan yksinhuoltajaäitien kulutuksesta on löydettävissä yhteisöllisyyttä, nautintoa ja ylellisyyttä. (mt. 118-131.)

Simpura (1996, 15) huomauttaa, että elämä ei synny vain resursseista, vaan siitä mitä ja mihin niitä käytetään. Kuitenkin valintoja tehdään resurssien puitteissa. Tämä pätee myös kulutukseen. Sen takia tuloja ei voi käsitellä yksioikoisena kulutuksen määrittäjänä, mutta selvää on, että ne suuntaavat vahvasti kulutusta. Tuloista puhuttaessa on hyvä tehdä ero välttämättömyyskulutukseen ja muuhun kulutukseen (kts. edellä). Tässä tutkimuksessa tulot ovat yksi keskeinen kulutusta määrittävä taustatekijä. Tutkimukseni kotitaloudet on luokiteltu viiteen luokkaan tulojen perusteella. Luokittelusta ja sen perusteista kerron tarkemmin myöhemmin.

3.3 Sosioekonominen asema

Sosioekonominen tai luokka-asema on yksi eniten tutkituista ja teoretisoiduista mekanismeista, joka vaikuttaa kulutukseen. Kuuluisimpia teoreetikkoja tällä alueella ovat olleet Georg Simmel ja Pierre Bourdieu. Simmel kehitti trickle down- teorian eli alas valumisen teorian, jonka mukaan muodin muutosta säätelee kaksi ristiriidassa olevaa periaatetta, ensinnäkin se, että alemmat ryhmät pyrkivät matkimaan ylempiään saavuttaakseen korkeamman sosiaalisen aseman ja ylempät ryhmät puolestaan haluavat erottautua alemmistaan. Tämän takia ylempät ryhmät luovat jatkuvasti uusia tyyliä säilyttääkseen sosiaaliset erot. Tuloksena on itseään ruokkiva muutoksen sykli. Teoria korostaa sitä, että muodin liike tapahtuu aina sosiaalisessa kontekstissa. McCracken kuitenkin huomauttaa, että vain kaksi ryhmää, ylin ja alin, tekevät pelkästään yhtä asiaa, erottautumista ja matkimista. Kaikki muut ryhmät tekevät luultavasti molempia asioita, erottautuvat alemmistaan ja matkivat ylempiään. McCracken huomauttaa myös, että nykyään matkivat ja erottautuvat ryhmät eivät enää jakaudu välttämättä sosiaalisen aseman mukaan, vaan iän, sukupuolen tai etnisen ryhmän mukaan. (McCracken 1988, 93-98.)

Nykysosiologeista tunnetuin kulutuksen yhteiskuntaluokkaan liittänyt on Pierre Bourdieu. Bourdieun teoriassa maku on keskeinen käsite. Se erottelee ja luokittelee ja se luokittelee myös luokittelijansa. Maku on hankittu asenne, jonka avulla tehdään erotteluja ja arvostuksia. Maun kautta luodaan ja pannaan merkille eroja erottelun prosessin avulla. (Bourdieu 1984, 6, 466.) Maku on samalla tärkein kulutuserojen selittäjä. Yläluokalle ominaista on vapauden ja yltäkylläisyyden maku ja alaluokalle välttämättömyyden maku. (Mäkelä 2000, 253.)

Bourdieun luokkakuvassa on kolme luokkaa, hallitseva, keski- ja alaluokka. Hallitseva luokka pyrkii erottautumaan alemmistaan ja pitää hallussaan autonomista tilaa, jonka järjestävät taloudellisen ja kulttuurisen pääoman jako sen jäsenien kesken. Keskiluokkaa leimaa kulttuurinen hyvä tahto eli hinku olla kulturelli ja sivistynyt ja silti tunne omasta arvottomuudesta. Keskiluokka on täynnä kunnioitusta kulttuuria kohtaan, ja se kiihkeästi haluaa ymmärtää korkeakulttuuria. Ala- eli työväenluokka puolestaan on tehnyt välttämättömyydestä hyveen. Se arvostaa sitä, minkä se joutuu muutenkin valitsemaan. (Bourdieu 1984, 270-296.) Erot ja erottelut määrittävät sosiaalisen identiteetin (Mäkelä 2000, 251.) Luokkien erilaiset maut ovat vahvistus välttämättömälle erolle ja ne oikeutetaan negatiivisesti, kieltämällä muut maut. Tapa käyttää symbolisia hyödykkeitä on Bourdieun mielestä tärkeimpiä yhteiskuntaluokan merkittäjiä. Samalla se on tapa erottautua. Bourdieulle luokka ei ole ominaisuus, vaan suhteiden järjestelmä. Bourdieulle kulutus on välttämättömyyttä, joka on tehty hyveeksi. (Bourdieu 1984, 56, 66, 106.)

Bourdieuun teoriassa keskeisiä ovat kentät, joilla erottautumiskamppailu käydään. Kentillä olijat tavoittelevat sellaista pääoman muotoja, joka on arvokasta kyseisellä kentällä ja pyrkivät samalla erottautumaan muista kentällä olijoista. Tärkeää on, että kentillä yhtä pääoman muotoa (esim. taloudellista) voi muuntaa toiseksi (esim. kulttuuriseksi). (Mäkelä 2000, 244, 249.) Kenttiä on lukematon määrä ja jokaisella on omat lakinsa. Kaikilla kentillä on erottelevia ominaisuuksia, jotka erojen järjestelmänä toimiessaan mahdollistavat perustavien sosiaalisten erojen esilletulon. Kenttien välillä on havaittavissa vastaavuuksia, tavaroiden luokkia, jotka muodostavat kuluttajien luokkia. (Bourdieu 1984, 114, 226, 232.) Kentät liittyvät myös Bourdieun luokkakäsitykseen, sillä vaikka hän jakaakin yhteiskunnan mekaanisesti kolmeen luokkaan, erilaiset pääoman muodot merkitsevät luokan ja statuksen vuorovaikutusta Bourdieun luokkarakennelmassa. (Mäkelä 2000, 256.)

On tärkeitä muistaa, että Bourdieu on tehnyt tutkimuksensa ranskalaisesta yhteiskunnasta, joka eroaa paljon suomalaisesta todellisuudesta. Mäkelän (2000, 260-261) mukaan esimerkiksi keskiluokan kulttuuritahto ei Suomessa ole yhtä voimakas. Suomea on pidetty yhtenäiskulttuurin maana, jossa luokkaerot ovat pienet. Keskiluokka syntyi suhteellisen myöhään suoraan talonpojista ilman kaupunkilaisia kulttuuriperinteitä. Suomesta on vaikea löytää selvää makujen hierarkiaa ja erottautumisen kentät ovat eriytymättömiä. Tästä huolimatta Bourdieun ajatukset ovat mielenkiintoisia, sillä oman tutkimukseni kannalta luokkien erilainen maku on tärkeä kysymys. Näkyykö luokkamaku siinä, miten lama on vaikuttanut kuluttamiseen?

Yhteiskuntaluokkaa mitataan sosioekonomisella asemalla. Tämä käsite ei ole täysin yhteneväinen luokan kanssa, mutta on paras tapa mitata luokkaa. On tärkeää, että sosioekonomista asemaa ei pidetä yhtenevänä käsitteenä elämäntavan kanssa, sillä elämäntapa koskee muutakin kuin luokkaa. Elämäntapa voi määrittäytyä myös esimerkiksi sukupolven tai sukupuolen kautta. Ilmonen (1993, 245) korostaa sitä, että elämäntapa ei ole mikään esitietoinen malli, vaan yksilön tietoinen valinta, muokattava teema. Elämäntapa ei siis ole identtinen luokan kanssa. En myöskään näe sitä täysin tulotason määräämänä. Aikaisemmin totesin, että alhainenkaan tulotaso ei tee kulutuksessa tehtäviä valintoja mahdottomiksi.

Toivonen (1986, 14-18) pitää kulutusta luokkien muodostumisen perustana. Tietyn ryhmän kulutusmallit ovat sekä yhteiskunnan kerrostuneisuuden syitä että sen seurauksia. Hän erottelee kulutuksen ja yhteiskunnan kerrostuneisuuden väliseen yhteyteen kaksi eri lähestymistapaa. Ensimmäisessä ajatellaan että eri kerrostumilla tai luokilla on käytössään eri resurssit eli erilaiset

tulot. Tällaista lähestymistapaa edustaa ajattelutapa, jonka mukaan kulutus riippuu niistä tulosta, jotka kuluttaja odottaa tulevaisuudessa ansaitsevansa. Tällöin pienituloisen kuten opiskelija elää yli varojensa, koska hän odottaa tulevaisuudessa ansaitsevansa enemmän. Toinen lähestymistapa näkee, että tiettyyn kerrostumaan kuuluminen antaa myös kerrostumaan liittyvät kulutusnormit. Tällöin kerrostuman kulutus ei ole pelkästään tuloista kiinni. Toivonen ei ajattele näin, vaan tarjoaa vielä kolmatta mahdollista näkökulmaa, jonka mukaan kerrostumat tai luokat eivät aiheuta kulutuseroja, vaan erilaiset kulutusmallit ovat kerrostuneisuuden syy tai ainakin sitä vahvistava tekijä. Juuri näinhän ajattelee Bourdieu. Toivosen mielestä kuitenkin ajatus, että maulla ja kulutuksella valittaisiin yhteiskuntaluokka on vailla empiiristä näyttöä. Hänen mielestään paras tapa tutkia luokkien kulutusta on tarkastella sitä eri tuloluokissa, eli tarkastella kulutusta sekä luokkien että tulojen mukaan. Esimerkiksi Coleman havaitsi tutkiessaan 1980-luvulla amerikkalaisten kulutusta, että tuloluokka paremmin kuin yhteiskuntaluokka ennustaa kalliiden hyödykkeiden kulutusta, kun taas yhteiskuntaluokka ennustaa paremmin kulutuksen laadullisia eroja samanhintaisten tuotteiden välillä. Tämän tutkimiseen ei minun aineistoni kuitenkaan anna mahdollisuutta. (Toivonen 1986, 19-21.)

Aikaisemmin Suomessa kulutuserot luokkien välillä olivat hyvinkin suuret. Nytemmin ne ovat tasoittuneet. Toivosen (1998, 169-170) mukaan niiden tasoittumiseen on vaikuttanut neljä seikkaa. Ensinnäkin kulutusresurssit ovat kasvaneet tasoittaen eroja eri kerrostumien välillä. Tulot eivät myöskään enää suoraan määritä kulutusta. On mahdollista elää velaksi tai valita esimerkiksi ekologisista syistä niin sanottu vapaaehtoinen vaatimattomuus. Toiseksi koulutus on yhä yhtenäisempi, mikä yhtenäistää luokkien kulutusmalleja ja ajatusmaailmaa. Kolmanneksi yhteiskunnasta on tullut ”läpinäkyvä”, sillä tiedotusvälineiden leviäminen ja parantuneet kulkuyhteydet ovat aiheuttaneet sen, että yhteiskuntakerrostumat tietävät miten toiset kerrostumat elävät. Neljänneksi massatuotanto on halventanut hyödykkeiden hintoja suhteessa käytettäviin oleviin tuloihin. Silti luokkien väliset kulutuserot eivät ole täysin poistuneet. Suomessa työntekijätalouksien ravinnon kulutuksen malli poikkesi kaikkien kotitalouksien mallista yhtä paljon 1960-luvun puolivälissä kuin 1990-luvun alussa. Kulttuurin eli lehtien, kirjojen, koulutuksen ja konserttilippujen kulutuksessa luokkien erot ovat jopa kasvaneet vuodesta 1955 vuoteen 1985. Toivosen mielestä tämä kertoo siitä, että kun tulot kasvavat ja hinnat halpenevat ja valinnanvara kulutuksessa kasvaa, ihmiset silti valitsevat omalle kerrostumalleen ominaisen kulutuksen. Toisaalta kulttuurin kulutus on ollut ainoa alue, jolla ylemmät kerrostumat ovat voineet erottautua alemmistaan.

Tässä tutkimuksessa luokka-asemaa siis mitataan sosioekonomisen aseman käsitteellä. Luokitus noudattaa suomalaisen yhteiskunnan ryhmittymäjaossa tapahtuneita muutoksia. Suomi on perinteisesti ollut maatalousyhteiskunta, ja modernisoituminen alkoi täällä myöhään, vasta 1960-luvulla. Noin viidessätoista vuodessa Suomi palkkatyöläistyi, ja 1970-luvulla yli puolet ammatissa toimivista sai toimeentulonsa palveluista. Samaan aikaan myös naiset siirtyivät joukolla palkkatyöhön. 1990-luvun Suomi oli edelleen palkkatyöläisyhteiskunta, tosin laman myötä kuvaan tuli mukaan suurtyöttömyys. Muista Pohjoismaista eroten Suomessa maanviljelijöitä ja muita perheyrittäjiä on suhteessa enemmän. Keskiluokka on muodostunut monelta eri suunnalta, silti jonkinlaista jatkuvuutta oli jo 1990-luvulla muodostumassa. Samoin työväenluokassa näkyy pysyvyyttä, työväenluokan perheiden lapset jäävät työväenluokkaisiksi. Kuitenkin kun jako työntekijöihin ja toimihenkilöihin tehdään työn luonteen ja ammatin perusteella, voidaan sanoa, että Suomi on toimihenkilöyhteiskunta. 1990-luvun aikana johtajien ja työväenluokkaan kuuluvien määrä vähentyi ja asiantuntija- ja työnjohtotehtävissä toimivien määrä kasvoi. Todellinen luokkajakolinja kulkeekin alempien ja ylempien toimihenkilöiden välillä, sillä ylemmät toimihenkilöt poikkeavat muista ryhmistä selvästi tuloiltaan. (Melin 1999b, 24-43.) Sen takia tässäkin tutkimuksessa toimihenkilöt on sosioekonomisessa luokituksessa eroteltu ylempiin ja alempiin. Sosioekonomisen aseman mukaanotto kulutukseen vaikuttavaksi tekijäksi on perusteltua, sillä Melinin (mt. 47) mukaan Suomi oli laman aikana luokkayhteiskunta, jossa luokka-asema määrittä perheiden ja yksilöiden elämisen ehtoja.

3.4 Asuinpaikka

Koska tutkimukseni käsittelee Suomea, alue ja sitä kautta asuinpaikka on tärkeä kulutukseen vaikuttava tekijä. Suomi on ollut alueellisesti hyvinkin eriytynyt maa. Toivonen (1998, 172) toteaa, että alueiden väliset kulutus- ja elämäntapaerot ovat olleet Suomessa suuret. Esimerkiksi ravinnon kulutuksessa kulutuserot ovat vieläkin suuret, vuonna 1990 maidon kulutus oli Etelä-Suomessa 20 prosenttia pienempi kuin Pohjois-Suomessa. Hedelmien kulutuksessa suhde oli päinvastainen, se oli Etelä-Suomessa jopa 50 prosenttia suurempaa. Voikin sanoa, että pohjoissuomalaisten ruoan kulutus on perinteistä suomalaista ravinnon kulutusta.

Alueellisia kulutuseroja tarkastelevat artikkelissaan Laiho ja Fahler (1998). Pitkällä aikavälillä katsottuna alueelliset kulutuserot ovat tasoittuneet, muuta lama ja sen vaikutukset, muuttoliike ja tuloerojen kasvu ovat hidastaneet kulutuserojen tasoittumista. Katkoskohta oli vuosi 1994, jolloin alueellisten kulutuserojen tasaantuminen loppui. Alueista pääkaupunkiseutu erottuu selvästi muista. Vaikka kulutuksen kokonaismenot laskivat myös pääkaupunkiseudulla ja ero muihin

alueisiin kaventui, kulutuksen kokonaisvolyymi painottuu yhä vahvemmin pääkaupunkiseudulle. Tämän aiheuttaa ennen kaikkea pääkaupunkiseudulle ja muihin Etelä-Suomen kaupunkeihin kohdistuva muuttoliike. Nykyiselle muuttoliikkeelle on ominaista, että muuttajat ovat hyvin koulutettuja. Alueelliset kulutuserot liittyvät myös kotitalouksien kokoon. Yhden hengen talouksia on eniten suurissa kaupungeissa. Tutkimuksessani on siis syytä ottaa huomioon myös alueen vaikutukset kulutukseen, vaikka vuonna 1994 alueelliset kulutuserot olivatkin pienimmillään. Heti kansantalouden tilan kohentuessa erot alkoivat kasvaa, Etelä-Suomen ja kaupunkialueiden hyväksi. (mt. 69-70.)

Hyypiä ja Tuominen (1994, 21-57) ovat tutkineet Helsingin ja muun pääkaupunkiseudun kulutusta suhteessa muuhun maahan. Koko pääkaupunkiseutu on erottunut muusta maasta selvästi korkeammalla tulo- ja kulutustasolla sekä hiukan suuremmalla säästämisalttiudella. Myös kestokulutustavaroiden omistus on yleisempää pääkaupunkiseudulla kuin muussa maassa. Hyypiän ja Tuomisen mukaan Helsinki oli maan kulutusjohtaja aina 1980-luvulle asti, jolloin se menetti asemansa muille pääkaupunkiseudun kunnille. Kahdeksankymmentäluvun kulutusjuhlien aikana helsinkiläisten kotitalouksien kulutusalttius oli poikkeuksellisen suuri, joten voi sanoa näiden kotitalouksien omaksuneen kuluttavamman elämäntavan aikaisemmin kuin muu Suomi.

Kuten edellä totesin, ovat kulutuksen alueelliset erot ovat Suomessa olleet suuret. Sen takia valitsin asuinpaikan yhdeksi taustamuuttujaksi omaan tutkimukseeni. Koska varsinkin pääkaupunkiseutu on aina erottunut kulutuksellaan muusta maasta, valitsin jaottelun, jossa pääkaupunkiseutu on erotettu omaksi luokakseen. Loput alueet ovat Muu Etelä-suomi, Väli-Suomi ja Pohjois-Suomi. Pääkaupunkiseutu tarkoittaa Helsinkiä, Espoota, Vantaata ja Kauniaisia. Vanha läänijaon mukaan muu Etelä-Suomi kattaa loput Uusimaasta, Turun ja Porin, Hämeen ja Kymen läänin sekä Ahvenanmaan maakunnan. Väli-Suomi tarkoittaa Mikkelin, Pohjois-Karjalan, Kuopion, Keski-Suomen ja Vaasan läänejä. Pohjois-Suomi tarkoittaa Oulun ja Lapin läänejä.

3.5 Kotitaloustyyppi

Perhe on keskeinen sosiaalinen ryhmä, jossa kulutetaan ja luodaan identiteettiä. Perheellä on oma elämänkaarensa, tätä tarkoittaa perheen elinvaiheen eli kotitaloustyyppin käsite. Perheen kriisistä puhutaan paljon, sen merkkeinä pidetään perhekoon pienenemistä, avioerojen määrän kasvua ja avioliiton solmimisen ja lapsenteon siirtämistä yhä myöhemmälle iälle. Perheen määrittelykään ei ole yksinkertaista, perheen määritelmät ovat historiallisesti muuttuvia. (Karhu 1998, 131,132)

Kotitalouden tyyppin käsite viittaa kotitalouden elinvaiheeseen ja rakenteeseen. Kotitalous tarkoittaa henkilöitä, joilla on yhteinen ruokatalous tai jotka käyttävät muuten tulojaan yhdessä (Ahlqvist & Pajunen 2000, 93). Yleensä tilastollisissa luokituksissa perheeksi on käsitetty kahden vanhemman lapsiperheet ja yksinhuoltajaperheet sekä lapsettomat avo- tai avioparit. Yksin asuvien ei katsota muodostavan perhettä, perheen täytyy käsittää enemmän kuin yksi henkilö. Vuoteen 1987 asti lapsettomia avoparejakaan ei laskettu perheeksi. (Lindgren & Ritamies 1994, 129) Vaikka tarkkaan ottaen kotitalous ja perhe eivät tarkoita samaa asiaa, viitataan niihin tässä tutkimuksessa samaa asiaa tarkoittavina. Perhe eli kotitalous on samalla tämän tutkimuksen perusyksikkö.

Kotitalouden elinvaihe on muodostettu ottaen huomioon kotitalouden koko, perhesuhteet ja henkilöiden ikä (Ahlqvist & Pajunen 2000, 94). Näin kotitaloustyyppin käsite myötäilee tyypillistä elämäntulkua; nuorena muutetaan pois vanhempien luota, usein yksin asumaan, sen jälkeen solmitaan avioliitto tai avoliitto, joka joskus johtaa avioliittoon. Tämän jälkeen syntyvät lapset, jotka aikuistuttuaan muuttavat pois kotoa, tuottaen jälleen lapsettoman parin. Välillä aviopari voi erota tuottaen yksin asuvan tai yksinhuoltajaperheen. Eron jälkeen saatetaan avioitua uudestaan tai asua avoliitossa uuden puolison kanssa. Vanhemmalla iällä varsinkin naiset usein jäävät leskiksi ja muodostavat jälleen yksin asuvan talouden. (Lindgren & Ritamies 1994, 107) Näin tässä tutkimuksessa käytetyt viisi eri kotitaloustyyppiä muodostuvat mielekkäästi ihmisen elämäntulkun mukaan: yksin asuvat, lapsettomat parit, yksinhuoltajataloudet, kahden huoltajan lapsiperheet ja vanhustaloudet (kaikki jäsenet 65 vuotta täyttäneitä) (Ahlqvist & Pajunen 2000, 94).

Tämän tutkimuksen tilastoyksikkönä perhe tai kotitalous on osuva siitäkin syystä, että kuluttaminen tapahtuu perheen parissa. Tutkimukset osoittavat, että perheen ulkopuolisen vapaaajan merkitys on heikentynyt. Sen sijaan perhe-elämää on alettu pitää tärkeänä (Karhu 1998, 158.) Arki ja sen kuluttaminen tapahtuu perheen kanssa, samoin vapaa-aika vietetään perheen kesken. Yhteinen vapaa-aika ja kulutus yhdistää perheen.

3.6 Muita kulutukseen vaikuttavia tekijöitä

Yksi kulutusta muovaavista taustatekijöistä on ikä. Rantamaan ja Hakamäen (1998) mukaan ikäerot ja ikä heijastuvat erityisesti kuluttamisessa. Kulutus on tapa ilmaista ikäidentiteettiä. Ikä ei kuitenkaan ole itsestään selvä taustamuuttuja, vaan kulttuurinen ja sosiaalinen konstruktio. Näin iästä löytyy erilaisia ulottuvuuksia. Monet tutkijat ovatkin Rantamaan ja Hakamäen mukaan väittäneet ikäerojen kaventuvan juuri kulutustyyliensä. Toisaalta kuluttajat jaetaan usein nuoriin

aikuisiin ja keski-ikäisiin, tällöin nuoret kuluttajat ilmentävät käyttäytymisessään joustavuutta ja uuden kokeilemistä. Keski-ikäisten kulutukselle on puolestaan ominaista omaisuuden ja varallisuuden kartuttaminen ja ”järkevät” hankinnat. Varsinkin ikääntyneitä pidetään konservatiivisina ja varovaisina kuluttajina. Iän määrittämistä kulutuksesta puhuttaessa on syytä olla varovainen. Tulot ja elämänvaihe vaikuttavat kulutukseen. Sen takia keski-ikäisten hyvän aseman kulutuksessa selittää tulojen keskimääräinen suuruus juuri tässä ikävaiheessa. Tällöin lapset ovat itsenäistyneet ja omistusasunto on maksettu, samoin työuralla ollaan saavutettu huippu. Tähän päivään asti kulutus on laskenut mentäessä keski-ikäisistä vanhempiin ikäryhmiin. Vanhemmilla tulot ovat olleet pienemmät pienemmän eläkkeen takia, samoin heidän kulutuksessaan on korostettu säästäväisyyttä. Tämä tilanne tulee luultavasti muuttumaan, kun nykyiset keski-ikäiset vanhenevat. Rantamaan ja Hakamäen mielestä ikääntyneiden kulutuksen voi olettaa tulevaisuudessa lisääntyvän. (mt. 79-81.)

Yleensä ikäryhmien välisten kulutuserojen on katsottu johtuvan sukupolvieroista. Vanhemmilla sukupolvilla on lapsuus- ja nuoruusvuosista kokemuksia omavaraisuudesta ja vähästä ostamisesta. Suomessa suuria ikäluokkia onkin pidetty ensimmäisenä kulutuksen ja hyvinvoinnin sukupolvena. Suuret ikäluokat ovat elämäntyyleillään vahvistaneet kulutusyhteiskuntaa. Suuret ikäluokat ovat nyt kuluttamisen keskiössä myös siksi, että keski-ikässä saavutetaan paras taloudellinen ja sosiaalinen asema. Niinpä kulutushuippu saavutetaan 45 ja 50 ikävuoden välissä. Kulutusmenot ovat korkeimmillaan 40 ikävuoden jälkeen. Kulutusmenojen nousu ja lasku näyttää noudattavan käsitystä elämänsyklistä: nousu, huippu ja lasku. Keski-ikäisillä kulutus on huipussaan ja laskee sen jälkeen, niin että välttämättömyysmenot lisääntyvät vanhemmassa ikäryhmässä. Tämä tukee ajatusta elämänsyklistä laskusta, elämänsyklistä supistumisesta ja toimintakyvyn heikkenemisestä. Kuitenkin on muistettava, että ikäryhmät eivät ole yhtenäisiä kuluttamisessaan, vaan taloudelliset, alueelliset ja elämäntilanteeseen liittyvät erot vaikuttavat kulutukseen. (Rantamaa 1999, 106-112.)

Toivonen (1998, 177-178) muistuttaa, että ikä- ja sukupolvivaikutuksen erottaminen toisistaan on hankalaa. Hän erottaa toisistaan sukupolvi-, ikä- ja aikakausivaikutuksen. Sukupolvivaikutus tarkoittaa sitä, että saman sukupolven nuorena saamat kokemukset leimaavat heitä koko loppuelämän. Ikävaikutuksella tarkoitetaan sitä, että tietyn ikäisinä ihmiset käyttäytyvät samalla tavoin riippumatta siitä mihin sukupolveen he kuuluvat. Aikakausivaikutus taas tarkoittaa sitä, että tietyinä aikakautena eläneet ihmiset iästä riippumatta ovat omaksuneet saman sosiaalisen käyttäytymistapaamisen. Nämä kolme vaikutusmekanismia sotkeentuvat helposti toisiinsa. Esimerkiksi vanhojen ihmisten niukkaa kulutusta voi pitää sukupolvivaikutuksen aiheuttamana tai toisaalta ikävaikutuksen aiheuttamana. Voidaankin puhua ikä-, aikakausi- ja

sukupolvivirhepäätelmistä. On myös vaikea sanoa, onko sukupolven vaikutus käyttäytymiseen vahvempaa vanhana vai nuorena.

Tässä tutkimuksessa ikää ei ole valittu taustamuuttujaksi. Se ei tarkoita sitä, etteikö ikä mielestäni vaikuta kuluttamiseen. Siitä huolimatta olen sitä mieltä että suuren osan ikäsidonnisesta kulutuksesta voi selittää tuloeroilla, kotitalouden rakenteella ja elinvaiheella. Toisaalta näyttää siltä, että kotitalouden elinvaihe on edelleen sidoksissa ikään. Perhe perustetaan tietyssä iässä ja uralla edetään määrättyssä järjestyksessä. (Rantamaa & Hakamäki 1998, 84.) Ikä vaikuttaa kulutukseen myös sukupolvien kautta. Kuten edellä todettiin, vanhemmat sukupolvet ovat oppineet kokemustensa kautta säästäväisyyteen ja niukan kuluttamisen arvostamiseen.

Kulutuksen avulla myös tuotetaan ja ylläpidetään sukupuolieroa. Ymmärrän sukupuolen Ilmonen ja Pantzarin (1989, 65) tavoin sosiaalisesti konstruktioksi. Sukupuolijako ei ole luonnollinen tai ikuinen kategoria, vaan sitä ylläpidetään sosiaalisessa järjestelmässä. Ilmonen ja Pantzar selittävät sukupuolijaon syntyä kulttuurisilla ja taloudellisilla syillä. Kulttuurinen selitys näkee keskeisiksi tavoiksi rakentaa sukupuolieroa kasvatuksen ja koulutuksen. Tytöt ja pojat kasvatetaan pienestä pitäen erilaisiin rooleihin tulevaa perheen työnjakoa silmällä pitäen. Taloudellinen selitys näkee puolestaan ensisijaisena palkkatyön ja kodin sekä julkisen ja yksityisen elämänpiirin erottamisen sukupuolijakoa tuottaessa. Näin syntyy sukupuolten välinen työnjako. Naisille kuuluu yksityinen hoivan ja kodin piiri, miehille taas julkinen areena. Työnjako näkyy sekä työ- että kotielämässä. Työmarkkinat ovat jakautuneet mies- ja naisvaltaisiin aloihin. Naiset työskentelevät palvelualoilla, koulutuksessa ja sosiaalityössä. Miehet toimivat tavaratuotannossa. Tämä on aiheuttanut naisten ja miesten kulutusedellytysten erilaistumisen ajallisesti ja taloudellisesti. Naisten palkkojen ollessa pienempiä myös naisten henkilökohtainen kulutus on alemmalla tasolla kuin miesten kulutus. Sukupuolten erilainen työnjako vaikuttaa myös ajankäyttöön. Naiset käyttävät enemmän aikaa kotitöiden tekemiseen. He vastaavat edelleen muiden perheenjäsenten tarpeentyydytyksestä ja arjen jatkuvuudesta. Myös vapaa-aikaa sukupuolet viettävät eri tavalla. Naiset käyttävät enemmän aikaa sosiaaliseen kanssakäymiseen kuin miehet. (mt. 65-69.)

Miesten ja naisten kulutusedellytykset siis ovat erilaiset. Niin ovat myös kulutukseen liitetyt sukupuoliset merkitykset. Kulutus on tapa rakentaa sukupuolista identiteettiä. Naisen ja miehen kategorioita ruvetaan rakentamaan kulutusesineiden avulla jo lapsuudessa. Tyttöjen ja poikien kulutus eroaa jo lapsena. Sukupuolten kulutuksen rakenteelliset erot osoittavat tapoja, joilla kulutusta käytetään sukupuolen luomiseen ja uusintamiseen. Erot vielä korostuvat, jos keskitytään kulutuksen laadullisiin eroavuuksiin. (Ilmonen & Pantzar 1989, 69-71.) Kulutuksen ja sukupuolen

suhde onkin mielenkiintoinen kysymys, jota olisi hyvä lisätä tutkia. Kuitenkin tässä tutkimuksessa en voi tutkia sukupuolten erilaista kuluttamista, koska aineisto on kotitalouskohtainen, eikä sukupuolten välisiä eroja saa esille kuin yksin asuvien kotitalouksien kohdalla. Mielenkiintoinen kysymys on myös se, kuka tekee perheessä kulutus päätökset, nainen vai mies. Valitettavasti tämänkään kysymyksen ratkaisuun käytettävissä oleva aineisto ei anna vastauksia.

Edellä kävin läpi muutamia kulutukseen vaikuttavia tekijöitä, jotka määrittävät sekä kulutukseen määrää että sen rakennetta. Tekijöitä on varmasti muitakin. Yksi kulutukseen vaikuttava tekijä on työmarkkina-asema (Ahlqvist & Pajunen 2000, 45-47). Työttömien ja työssäkäyvien kulutus eroaa toisistaan luultavasti ajankäytön ja tuloerojen takia. Työttömien tulot ovat keskimääräisesti pienemmät, mutta toisaalta heillä on enemmän aikaa kulutukseen käytössään. Toinen tekijä voisi olla koulutus, joka liittyy sekä tuloihin että elämäntapaan ja luokkaan. Kuitenkaan mielestäni koulutus ei enää yksioikoisesti määritä tulotasoa tai luokkaa. Eräällä tavalla se on itsenäinen kulutukseen vaikuttava tekijä. (kts. esim. Ahlqvist & Pajunen 2000, Rantamaa & Hakamäki 1998.) Lisäksi sellaiset tekijät kuin onko työsuhde pysyvä vai määräaikainen, ammatti, lasten lukumäärä ja ikä perheessä vaikuttavat kotitalouksien kulutukseen. En kuitenkaan käsittele niiden vaikutusta omassa tutkimuksessani. Valitsin neljä kulutukseen vaikuttavaa tekijää omaan tutkimukseeni; ne ovat tulot, kotitaloustyyppi, sosioekonominen asema ja asuinalue.

4. Kulutus ja lama

Tähän asti olen käsitellyt tutkimukseni kahta teemaa, lamaa ja kulutusta teoreettiselta kannalta. Olen kertonut laman synnystä ja sen vaikutuksista suomalaisen yhteiskuntaan. Olen myös käsitellyt kulutuksen eri puolia, sen merkitystä yhteiskunnassa ja historiaa sekä kulutukseen vaikuttavia tekijöitä. Nyt on aika yhdistää tutkimukseni kaksi johtavaa teemaa ja pohtia laman vaikutusta kulutukseen. Ensin käsitelen tutkimuksia, jotka koskevat suomalaisten kotitalouksien toimeentuloa laman aikana, kotitalouksien tuloja, velkaantumista ja sosiaaliturvan leikkauksia. Sen jälkeen käyn läpi tutkimuksia, jotka ovat käsitelleet laman vaikutuksia kulutukseen. Samalla esitän hypoteesit, jotka ohjaavat omaa tutkimustani. Tämän jälkeen voin siirtyä käsittelemään tutkimusaineistoani.

4.1 Kotitalouksien toimeentulo laman aikana

Kotitalouksien tulot

Laman tuoma köyhyys merkitsi kotitalouksien taloudellisen liikkumavaran pienenemistä. Hannu Uusitalo (1997, 137-148) on tutkinut kotitalouksien käytettävissä olevien tulojen muutoksia laman aikana. Käytettävissä olevien tulojen reaalin taso oli korkein vuonna 1991, jonka jälkeen se lähti laskemaan. Eri tuloluokissa tarkasteltuna kotitalouksien keskimääräinen toimeentulo nousi selvästi vuonna 1990, pysyi samana vuonna 1991 ja laski selvästi vuonna 1992. Tämä osoittaa sen, että laman näkyi toimeentulossa vuoden tai kahden viiveellä. Lama ei aiheuttanut muutoksia toimeentulon jakautumiseen, eli vastoin yleistä käsitystä lamavuodet eivät Uusitalon mukaan kasvattaneet tuloeroja. Voisikin sanoa, että laman aikana kaikki köyhtyivät, ylempien tuloluokkien tulot putosivat markkoina mitaten eniten. Uusitalo toteaaakin, että verotuksen ja tulonsiirtojen toteuttama tulojen uudelleenjakoa tasoitti toimeentuloeroja ja että lamavuosina tulonsiirtojen uudelleenjakava vaikutus on kasvanut. Uusitalo tarkasteli kotitalouksien toimeentuloa myös sosiaaliryhmittäin. Yrittäjien asemaan lama vaikutti nopeasti heikentäen toimeentuloa, tosin joillain yrittäjillä toimeentulo parani vuonna 1994. Eläkeläisten toimeentulo puolestaan parani lamavuosina. Vuonna 1994 parhaiten meni ylemmillä toimihenkilöillä ja eläkkeellä olevilla ylemmillä toimihenkilöillä. Heikoin toimeentulo oli opiskelijoilla (ilman opintolainan vaikutusta), pitkäaikaistyöttömällä, maataloustyöntekijöillä, eläkkeellä olevilla maatalousyrittäjillä ja ammatittomilla eläkeläisillä. Kun toimeentuloa tarkasteltiin kotitalouden koon ja elinvaiheen mukaan, havaittiin, että toimeentulon muutokset ovat samantyyppisiä riippumatta kotitalouden koosta tai tyypistä. Lasten määrän lisäys tosin heikentää toimeentuloa, samoin yksinhuoltajien toimeentulo heikkeni laman aikana muita enemmän. Ikä vaikutti toimeentuloon sen verran, että nuorten, alle 35-vuotiaiden toimeentulo heikkeni selvästi kun taas yli 65-vuotiaiden toimeentulo oli turvattu.

Voi sanoa, että suomalaisten köyhyys ei laman aikana lisääntynyt, sillä köyhyysaste eli niiden kotitalouksien osuus joiden tulo on alle puolet väestön keskitulosta, ei kasvanut. Tämä johtuu sosiaaliturvan toimivuudesta. Silti absoluuttisesti katsoen Suomessa on köyhtynyt, sillä kotitalouksilla on vähemmän rahaa käytettävissään. Koska tulojen pieneneminen on koskenut kaikkia kotitalouksia, köyhyysaste ei ole noussut. Yhteenvetona Uusitalo toteaa, että vaikka laman aikana kaikkien kotitalouksien toimeentulo on tiukentunut, sosiaaliturva on kyennyt estämään tuloerojen kasvun ja köyhyyden lisääntymisen. Merkittävimmät erot ovat ikäryhmien välillä, nuoret erityisesti ovat kärsineet lamasta. Myös yksinhuoltajien toimeentulo on pienentynyt merkittävästi. Uusitalo onkin sitä mieltä, että laman vaikutukset toimeentuloon saattavat näkyä

viiveellä, niin että tulevaisuudessa erot sosiaaliturvasta riippuvaisten ja muun väestön välillä kasvavat. (Uusitalo 1997, 148-150.)

Heikkilän ja Sihvon (1997, 181-186) mielestä toimeentulotuen käyttöaste kertoo enemmän kotitalouksien tilanteesta kuin viralliset köyhyysmittarit. Toimeentulotuesta tulikin yhä useamman suomalaisen selviytymisväline laman aikana; tuensaajien määrä lähes kaksinkertaistui lamavuosina. Eniten toimeentulotuen saajien määrä lisääntyi 20-24- ja 40-49-vuotiaiden ikäryhmissä. Noin kuusikymmentä prosenttia tuensaajista oli yksin asuvia. Kuitenkin suhteellisesti suurin ryhmä olivat yksinhuoltajat, joista noin kolmannes oli toimeentulotuen piirissä. Silti yksinhuoltajilla riippuvuus toimeentulotuesta oli lyhytaikaisempaa kuin yksin asuvilla. Pitkäaikaisesti eli 10-12 kuukautta tukea saavien määrä kasvoi vuosina 1990-1994 kuusi prosenttiyksikköä. Keskimäärin tuen kesto onkin pidentynyt, ja Heikkilä ja Sihvo ovatkin sitä mieltä, että lama, suuri työttömyys ja sosiaaliturvan heikennykset ovat nostaneet toimeentulotuen saajien määrän pysyvästi uusiin lukemiin. Silti toimeentulotuki on useimmille kotitalouksille tilapäinen ja täydentävä apu taloudellisissa vaikeuksissa. (mt. 193.)

Kotitalouksien velat

Kun katsotaan asuntovelkoja, vuonna 1994 suomalaisista kodinomistajista yli puolet eli 53 % oli velattomia. Asuntovelkaa oli useimmin perheillä, joissa oli alaikäisiä lapsia. Suurimmat velat olivat kahden huoltajan perheillä. Sosioekonomisista ryhmistä muita velkaisempia olivat yrittäjät ja ylemmät toimihenkilöt. Juntto määrittelee Tilastokeskuksen elinolututkimuksen mukaan velkaongelmaisiksi ne taloudet, jotka olivat saaneet konkreettista tukea ongelmiin edeltäneen vuoden aikana. Konkreettiseksi tueksi laskettiin lykkäykset lainojen maksuun, alennukset korkoihin tai velkaneuvonnan saaminen. (Juntto 1996, 211-212.) Kuitenkin velkaongelmaisten määrän arvioiminen riippuu laskentatavasta. Vuonna 1994 122 00 kotitaloudella eli noin viidellä prosentilla kaikista kotitalouksista oli vaikeuksia asuntolainan hoidossa. Kaikkiaan kotitalouksista noin 11 prosenttia oli velkaongelmaisina. 12 prosenttia talouksista eli 267 00 taloutta oli jättänyt maksamatta vuokria tai vastikkeita. Kun kotitalouksilta itseltään kysyttiin ylivelkaantumisesta, vuonna 1990 40 000 taloutta piti itseään ylivelkaantuneena ja vuonna 1994 85 000 kotitaloutta eli neljä prosenttia. Ominaista velkaongelmaisille oli keskimääräistä suuremmat velat ja perhekokoa, mutta pienemmät tulot kuin muilla. Laman tuoma uusi ilmiö olivat vuokralla asuvat, joilla oli vielä maksamatonta asuntolainaa. (mt. 212.)

Vuoden 1994 elinolututkimuksen mukaan asumiseen liittyvät maksuvaikeuden olivat melko yleisiä. Kaikista talouksista 22 % oli maksuvaikeuksien vuoksi karsinut huomattavasti muita

menoja. Asuntovelkaisista menoja oli karsinut 27 prosenttia ja talouksista, joissa oli sekä työttömyyttä että asuntovelkaa, menoja oli karsinut 46 prosenttia. Lainojen maksamista oli lykännyt kaikista talouksista 14 prosenttia, asuntovelkaisista talouksista 16 prosenttia ja työttömien asuntovelkaisista talouksista 28 prosenttia. Säästöjä oli joutunut käyttämään kaikista talouksista 13 prosenttia, asuntovelkaisista talouksista 22 prosenttia ja työttömistä ja velkaisista talouksista 35 prosenttia. (Juntto 1996, 212.)

Junton mukaan asuntovelkaisista suurin osa pystyy maksamaan velkansa, vaikka monet ovatkin joutuneet tinkimään muista menoista tai keksimään muita keinoja veloista selviytymiseen. Kuitenkin laman aikana velkaongelmaisten määrä on kasvanut. Yhä useammalla velkatilanne on kasvanut hallitsemattomaksi. Maksuvaikeuksia yleensä on ollut eniten työttömillä, yksinhuoltajilla ja perheillä joissa on pieniä lapsia. Juntto kuitenkin muistuttaa, että kaikki velkaongelmat eivät johdu taloudellisesta taantumasta, vaan osa juontuu äkillisistä elämänmuutoksista ja henkilökohtaisen elämänhallinnan ongelmista. Lisäksi asumisen maksuvaikeuksia on lisännyt asumisen yleinen kallistuminen sekä heikko tulokehitys ja työttömyyden kasvu. Vuonna 1994 kolmannes kotitalouksista käytti yli viidenneksen tuloistaan asumismenoihin. Suurin rasitus kohdistui yksinasuviin ja yksinhuoltajiin. (Juntto 1996, 12.)

Laman aikainen epävarmuus näkyi myös kuluttajien aikomuksissa tehdä suuria hankintoja kuten asunto, vapaa-ajan asunto tai auto. Kun vuonna 1988 kotitalouksista neljä prosenttia aikoi varmasti ja viisi prosenttia mahdollisesti ostaa asunnon seuraavan vuoden aikana, vuonna 1994 vastaavat luvut olivat kaksi ja kolme prosenttia. Vapaa-ajan asunnon ostoaikomukset olivat myös vähentyneet jonkin verran ja samoin olivat pudonneet aiomukset hankkia kodinkoneita. Mielenkiintoista kyllä, että auton ostoaikomukset eivät olleet muuttuneet, molempina tutkimusvuosina viisi prosenttia aikoi varmasti ja kahdeksan prosenttia mahdollisesti hankkia auton. (Juntto 1996, 221.)

Juntto muistuttaa, että lamasta huolimatta suomalainen asumistaso on parantunut vuosina 1986-1993. Suomalainen koti on suurempi ja paremmin varustettu. Tavarain määrä on lisääntynyt. Varsinkin lapsiperheiden asunnot ovat täysin varustettuja. Enää ei erottaudutakaan laitteilla, vaan kuluttajan on etsittävä hienovaraisempia keinoja. Asuminen on yksi näyttävän ja erottautumaan pyrkivän kulutuksen kentistä. Junton mielestä asumiseen liittyvä erottautuva kulutus, joka liittyy asuinympäristöön ja asuinpaikan valintaan tulee tulevaisuudessa nousemaan tärkeämpään asemaan. (Juntto 1996, 219.)

Sosiaaliturvan leikkaukset

Kun Suomen taloutta rasittivat tuotannon kasvun pysähtyminen, alijäämäinen vaihtotase, ylikuumentuneet rahoitusmarkkinat ja kiihtyvä inflaatio sekä jättimäinen työttömyys, valtiontaloutta päätettiin vakauttaa tekemällä säästöjä. Leikkaukset alkoivat vuonna 1991 ja jatkuivat aina vuoteen 1994 saakka. Leikkaukset koskivat sekä palveluita että sosiaalietuuksia. (Kosunen 1997a, 33-44.) Tämä tapahtui siis aikana, jolloin yhä useampi suomalainen oli riippuvainen sosiaaliturvasta. Sosiaaliturvan leikkauksia 1990-luvulla tutkinut Kosunen huomauttaa, että leikkauksia voi tapahtua muutenkin kuin etuusjärjestelmiä muuttamalla. Tyypillistä leikkausten tekemisessä oli hänen mukaansa niiden kohdentaminen pieniin marginaaliryhmiin, jotta voitiin varmistaa kannatus vaaleissa. Yhteenvedona Kosunen toteaa, että leikkauksista on vaikea löytää johdonmukaisuutta tai sääntöjä. Aluksi leikattiin tukien tasoa, ja myöhemmin alettiin rajata etuuksien piiriin pääseviä ja tiukentaa saantiehtoja. Suurten ja poliittisesti vaikutusvaltaisten ryhmien kuten eläkeläisten ja lapsiperheiden etuuksia leikattiin vasta myöhäisemmässä vaiheessa. Kaiken kaikkiaan leikkaukset eivät olleet kovin radikaaleja, mutta ne muuttuivat yhä rakenteellisempaan suuntaan ja samalla ansiotyöstä tuli yhä tärkeämpi ehto etuuksien saamiselle. (Kosunen 1997b, 48-99.)

Kosunen (1997c, 104-129) on tutkinut myös leikkausten vaikutuksia kotitalouksien toimeentuloon. Hänen tutkimuksensa vahvistavat ajatuksen, että yhä useampi kotitalous joutui laman aikana turvautumaan sosiaaliturvaan. Samalla 1990-luvun aikana ammatissa toimimattomien kotitalouksien määrä kasvoi yli miljoonan eli 45 prosenttiin kaikista kotitalouksista. Viisi vuotta aikaisemmin kolmannes talouksista kuului tähän luokkaan. Kotitaloustyypeittäin tarkasteltuna yksin asuvien ammatissa toimimattomuus oli kasvanut viidessä vuodessa puolesta kahteen kolmasosaan. Yksinhuoltajista ennen lamaa ammatissa toimi 53 %, laman aikana 40 %. Lapsettomista pareista ennen lamaa hieman yli puolet oli talouksia, joissa molemmat puoliset toimivat ammateissa, laman aikana enää vajaa kolmannes. Ennen lamaa ja laman aikana eniten tulonsiirtoja saivat yksin asuvien taloudet, johtuen suuresta eläkeläisten ja opiskelijoiden määrästä tässä ryhmässä. Kuitenkin saatujen tulonsiirtojen osuuden kasvu oli suurinta yksinhuoltajatalouksissa. Lapsiperheillä laman aikanakin varsin pieni osa tuloista tuli sosiaalietuuksista, tämä johtuu työikäisten suuresta osuudesta tässä ryhmässä. Kosunen tulee siihen tulokseen, että sosiaaliturvan ja verotuksen muutokset eivät ole kohdistuneet erityisesti tietyntyyppisiin kotitalouksiin tai tietyille tulotasoille. Silti sosiaalietuuksilla elävien kotitalouksien tulokehitys on ollut ennalta arvaamatonta ja varsinkin työttömien yksinhuoltajien ja yksin asuvien kotitalouksilla taloudellinen liikkumavara on pieni. Näille talouksille edes

ansiosidonnainen työttömyysturva ei taannut toimeentulon minimiä, vaan usein jouduttiin turvautumaan toimeentulotukeen.

4.2 Laman vaikutukset kulutukseen

Kulutuksessa lama merkitsi ennen kaikkea yhtä asiaa: säästämistä. Lama alensi kaikkien kotitalouksien kokonaistuloa. Työttömyys ja julkisen sektorin säästöt vaikuttivat ihmisten tulonmuodostukseen. Tämä merkitsi sitä, että yhä useamman suomalaisen tulot muodostuivat palkkatulon sijasta pääasiassa erilaisista tulonsiirroista. (Laaksonen 1999, 59.) Kuten aikaisemmin totesin, vuonna 1994 noin kolmannes kotitalouksien tuloista tuli sosiaaliturvan kautta. Tällä on ollut vaikutuksia myös kotitalouksien kulutukseen.

Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksessa 1994 (Blom 1999; Jähi 1999; Laaksonen 1999; Melin 1999; Nikula 1999; Oinonen 1999) tutkittiin myös laman vaikutusta kotitalouksien kulutukseen. Vastaajilta kysyttiin, mistä he ovat joutuneet kulutuksessaan tinkimään. Selvimmin toimeentulovaikeuksien selittäjäksi nousi työttömyys. Kaikista ammattiin kuulumattomista ryhmistä työttömät olivat useimmin tinkineet menoistaan. Kaikista vastaajista 47 % koki taloudellisen tilanteensa heikentyneen vuoteen 1988 verrattuna. Melkein joka kolmas oli sitä mieltä, että heidän tulonsa riittävät vain välttämättömpään. Kolme neljästä perheestä tinki suurista hankinnoista kuten autoista tai kodinkoneista. Suunnilleen yhtä moni ilmoitti tinkineensä lomamatkoista. Hieman yli puolet tinki harrastuksista ja huvituksista. Kaikkein vähiten tingittiin ruoasta, terveydenhuollosta ja lasten koulutuksesta. Tämä voi johtua siitä, että koulutus ja terveydenhuolto ovat Suomessa lähes ilmaisia. Kuitenkin joka kolmas ilmoitti tinkineensä ruokailusta ja hammashuollosta. Lapsiperheet erottuivat joukosta selvästi, eniten olivat tinkineet juuri yksinhuoltajaperheet ja kahden huoltajan lapsiperheet. (Laaksonen 1999, 67-68; Nikula, 119; Jähi, 146-147.)

Toivosen (1998, 171) mielestä laman aikana tuloerojen kasvua merkittävämpi muutos oli kokonaiskulutuksen lasku, joka kaikki kotitaloudet mukaan ottaen oli 12 prosenttia vuosina 1990-1994. Vain osan tästä voi lukea työttömyyden ja verotuksen kiristymisen aiheuttamaksi. Suuri vaikutus oli sillä, että ihmiset tulivat varovaisemmiksi kulutuksessaan. Kulutuksen rakenne muuttui, vain lomamatkailun kulutus väheni selvästi, mikä kertoo kulutuksen köyhtymisestä. Tosin on muistettava, että matkailun kulutus oli poikkeuksellisen suurta ennen lamaa (Kiander & Vartia 1998, 68).

Myös Anu Raijas (2000, 52-55.) on tutkinut Tilastokeskuksen aineistoista kotitalouksien kulutuksen muutoksia 1990-luvulla. Hänen mukaansa vuodesta 1990 vuoteen 1994 kotitalouksien käytettävissä olevat tulot laskivat reaalisesti lähes 12 prosenttia. Suurin tulonmenetyks tapahtui kahden huoltajan lapsiperheillä, joiden tulot laskivat 10-18 prosenttia. Parhaiten selvisivät lapsettomat parit ja heikoiten meni yksinhuoltajatalouksilla, joiden kulutusmenot ylittivät tulot. Yksinhuoltajien kulutus otti myös takapakkia, sillä heillä ravinnon osuus kulutusmenoista nousi 1990-luvulla muista kotitalouksista poiketen. Tosin Raijas huomauttaa, että yksinhuoltajatalouksia on aineistoissa niin vähän, ettei näiden talouksien kohdalla voi tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä.

Laman vaikutusta kulutukseen ovat tutkineet myös Uusitalo ja Lindholm (1994). Uusitalon ja Lindholmin tutkimuksessa noin 400 kotitaloutta ympäri maata vastasi kyselyyn, jossa tiedusteltiin muun muassa laman vaikutusta kulutukseen, kuluttajien odotuksia tulevasta taloudellisesta kehityksestä ja käsityksiä yhteiskunnan tilasta. (mt. 6.) Tutkijoiden ensisijainen kiinnostuksen kohde oli kuluttajien käsitykset ja odotukset taloudellisesta kehityksestä ja näiden vaikutus kulutukseen. Tutkimuksen lähtökohtana oli ajatus, että kulutusta voi sopeuttaa vaikeisiin aikoihin viidellä eri tavalla: kulutusta siirtämällä, kulutusmääriä alentamalla, halvempiin tuotteisiin siirtymällä, kulutuksesta luopumalla ja itse tekemistä lisäämällä. Kulutukseen vaikuttaviksi tekijöiksi tutkimukseen oli valittu kotitalouden taloudellinen tilanne ja työttömyyskokemukset, kansantalouden tilanne, yleinen markkinatilanne, henkinen ilmapiiri ja sosiaaliset normit. Näistä asioista kysyttiin kotitalouksien näkemyksiä. (mt. 6-17.)

Yksi selvä tutkimuksen tulos oli eräänlainen henkinen lama. Vastauksista paistoi selvästi epävarmuus ja varovaisuus. Ensinnäkin oman perheen taloudellinen tilanne koettiin selvästi huonommaksi kuin kolme vuotta aiemmin eli vuonna 1991. Vastaajista 60 prosenttia koki taloudellisen asemansa huonontuneen, vain kymmenen prosenttia koki sen parantuneen. Myös tulevaisuus nähtiin synkkänä, noin puolet uskoi taloudellisen tilanteensa olevan kolmen vuoden kuluttua sama kuin nyt ja peräti viidennes uskoi sen heikkenevän. Kotitalouksien vastauksissa näkyi selvästi kriisitietoisuus, vastaajat pelkäsivät omalle kohdalle osuvaa huonoa tuuria, joka heikentää taloudellista tilannetta. Työttömyyttä tai sairastumista pelättiin. Tämä varovaisuus ja epävarmuus heijastui myös kulutukseen, laman aikana riski oman kulutuksen lisäämisestä oli liian suuri. (Uusitalo & Lindholm 1994, 31-34.) Kotitaloudet kokivat myös henkisen ilmapiirin huonontuneen. Lama vaikutti voimakkaasti myös sosiaalisiin normeihin, varsinkin kulutuksen kohdalla. Kukaan tutkimuksen vastaajista ei pitänyt kulutusjuhlaa tavoiteltavana tilana, vaan yli kolmannes piti siitä luopumista pelkästään hyvänä asiana. Kulutusjuhlan ihannoiti oli siis

suomalaisten mielestä sosiaalisesti epäilyttävää. Samoin paheksuttiin kulutuksella leveilyä laman aikana. Jopa 87 prosenttia vastaajista oli tätä mieltä. Suhtautuminen kuluttamiseen on varsin moraalista. Ilmeisesti suomalaiset olivat omaksuneet sen kannan, että liiallinen kulutus oli yksi tekijöistä, jotka vaikuttivat laman syntyyn. Ristiriitaista on se, että taloudellisen kasvun tavoitteesta vastaajat eivät halunneet luopua. Kulutusihanne tuntuu kuitenkin olevan askeettinen, kaikenlainen kerskakulutus tuomitaan. (mt. 41-45.)

Kysyttäessä tutkittavien käsityksiä kuluttamisesta tuli esille kuluttamisen vähentäminen laman takia. Huomattavaa on, että oman kulutuksen kehitys nähtiin huonompana kuin oman taloudellisen tilanteen. Siis vaikka taloudellinen tilanne parantuisikin, rahoja ei käytettäisi kulutukseen. Tähän liittyy edellä todettu tulos eli se, että kulutusjuhlasta luopumisen näki hyvänä asiana yli kolmannes vastaajista. (Uusitalo & Lindholm 1994, 56, 103.) Kuluttaminen tuntuu saaneen moraalisen vivahteen, laman aikana ei ole sopivaa kuluttaa, vaan parempi on maksaa velkoja ja varautua pahan päivän varalle. Tutkimuksessa tuli esille, että yleisin lamaan sopeutumisen tapa oli ostettujen määrien vähentäminen. Kulutuksen siirtäminen oli harvinaista, ehkäpä siksi, että tutkittavat olivat tehneet suuret hankinnat (esim. auto ja asunto) ennen lamaa. Uusitalo ja Lindholm tulivat tulokseen, että lama ei ole radikaalisti vaikuttanut kulutustottumuksiin. Suuren työttömyyden tilanteessa tämä on tarkoittanut sosiaaliturvan toimivuutta. On kuitenkin huomattava, että tutkimus on tehty vuonna 1994, jolloin laman kokonaisvaikutukset kulutukseen eivät ole olleet tiedossa. Esimerkiksi pitkäaikaistyöttömyyden vaikutus kuluttamiseen on tullut esille vasta myöhemmin. (mt. 105-106.)

Eniten kulutusta on siirretty Uusitalon ja Lindholmin tutkimuksen mukaan 'aineettomien' hyödykkeiden kohdalla, kuten matkojen, vaatteiden, ylellisyystavaroiden ja ravintolakäyntien kohdalla. Yhteistä näille hyödykkeille on se, että ne eivät ole pysyväisluonteisia investointeja kuten asunto tai auto, vaan ne on hetkessä kulutettu pois. (Uusitalo & Lindholm 1994, 57) Tässä läpi paistaa askeettinen kulutusihanne, nauttiminen on kiellettyä, ennemmin on ostettava järkeviä tavaroita. Silti on yllättävän paljon niitä, jotka eivät ole siirtäneet kulutustaan yhdenkään tavarankohdalla. Näiden joukossa voi olla niitä, joiden ei todellakaan ole tarvinnut siirtää kuluttamistaan ja niitä, jotka eivät aio tulevaisuudessakaan kuluttaa. Eräänlainen askeettinen etiikka tuntuu kuultavan läpi vastauksista, lama tuntuu lannistaneen kulutushalut perusteellisesti, niin että on tapahtunut kulutuksesta luopumista. (mt. 58.)

Kun vastaajilta kysyttiin kulutuksen supistamisesta, kysyttiin kahta asiaa. Ensimmäkin kulutuksen määrällistä vähentämistä ja toiseksi siirtymistä halvempiin tuotteisiin. Määrällisesti vastaajien

enemmistö oli tinkinyt kaikista kysytyistä tavararyhmistä paitsi yleisistä elintarvikkeista, juustoista ja lihasta ja makkarasta. Eniten oli elintarvikkeista tingitty valmisruoista ja valmiista kahvileivästä sekä virvoitus- ja alkoholijuomista. Itse tekeminen siis lisääntyi valmiina ostamisen kustannuksella. Suosituimmat säästämiskohteet yleensä olivat kirjat ja lehdet, harrastusvälineet, vaatteet ja kengät, huonekalut ja kodin tekstiilit, kodinkoneet ja ravintolakäynnit. Yleisesti voi sanoa, että kulutuksen määrällinen vähentäminen oli melko yleistä, vain kymmenen prosenttia vastaajista ei ollut vähentänyt kulutustaan lainkaan. Halvempiin tuotteisiin siirtyminen oli harvinaisempaa kuin määrien vähentäminen. Eniten oli halvempiin tuotteisiin siirrytty elintarvikkeiden kohdalla. (Uusitalo & Lindholm 1994, 59-62.) Kulutuksesta luopumista oli tapahtunut vähän. Yleisin luopumisen kohde olivat ulkomaan matkat, kaksi kolmasosaa vastaajista oli luopunut niistä. Mielenkiintoista on, että autosta ei ollut luovuttu, se tuntuu olevan Suomessa eräänlainen välttämättömyystavara. (mt. 63-64.)

Tutkimuksessa tiedusteltiin myös kuluttajien lisävelkaantumista ja säästämistä. Vastaajat jakaantuivat velan suhteen tasan niihin, joilla ei velkaa ole ja niihin, joiden velka on lisääntynyt, vähentynyt tai pysynyt samana viimeisen kolmen vuoden aikana. Ne, joiden velka oli lisääntynyt ovat ilmeisesti velkakierteessä olevia, kulutusta ei rahoitettu lisävelalla vaan päinvastoin entisiä velkoja on yritetty maksaa pois. Tähän sopii se, että säästämisaste on melko korkea; lähes puolet vastaajista uskoi säästöjensä pysyneen samana tai kasvaneen. Näilläkin rahoilla ei luultavasti rahoiteta kulutusta, vaan maksetaan velkoja tai varaudutaan pahan päivän varalle. (Uusitalo & Lindholm 1994, 66.)

Kulutuksen siirtämistä selittää tutkimuksen mukaan parhaiten vastaajien käsitykset omasta taloudellisesta tilanteesta sekä omat tai perhepiirin työttömyyskokemukset. Normien vaikutus näyttää olevan voimakas, sillä niistäkin joiden taloudellinen tilanne on pysynyt samana tai parantunut, 40-60 % on siirtänyt kulutustaan muutamien tuotteiden kohdalla. Uusitalo ja Lindholm päättelevätkin tästä, että kulutuksen ohjaajiksi ovat laman aikana nousseet sosiaaliset normit kulutuksen toivottavuudesta ja kotitalouksien viiteryhmien kulutusvolyyymi. Kuluttaminen on varovaista riippumatta yleisestä kehityksestä. Tärkein kulutuksen sopeuttamiskeino lamaan on määrällinen vähentäminen. Luopumista on tapahtunut vähän, näyttää siltä, että Suomessa saavutetusta kulutustasosta ei olla halukkaita luopumaan. Niinpä kulutusta sopeutetaan, siirretään tulevaisuuteen, vähennetään ja siirrytään halvempiin tuotteisiin. (Uusitalo & Lindholm 1994, 71-73, 78-79.) Näyttää siltä, että kuluttajilla on kulutuksessaan jokin perustaso, jota ei aliteta huolimatta synkistä tulevaisuudenodotuksista. Perustaso saattaa Uusitalon ja Lindholmin mukaan olla se raja, joka erottaa välttämättömyyskulutuksen ja vapaavalintaisen kulutuksen.

Välttämättömyyskulutus pysyy ennallaan huolimatta pessimistisistä odotuksista ja toisaalta vapaavalintaisesta kulutuksesta luovutaan vaikka tulevaisuuteen suhtauduttaisiinkin optimistisesti.

Uusitalon ja Lindholmin tutkimuksen tulosten mukaan kulutus on selvästi riippuvaista taloudellisesta asemasta. Kulutus näyttää määräytyvän suoraan käytettävissä olevien tulojen perusteella eikä esimerkiksi tulevaisuudessa odotettavissa olevien tulojen perusteella. Asennemuuttajien selitysvoima jäi tutkimuksessa alhaiseksi. Kuluttajien käyttäytymistä voi kutsua ylivarovaiseksi. Uusitalo ja Lindholm toteavatkin tutkimuksessaan, että kuluttaja on jatkuvassa ristipaineessa, kun toisaalta taloudellisen kasvun elvytys tarvitsee kotimaisen kysynnän nousua ja toisaalta kulutus ei ole sosiaalisesti hyväksyttyä. (Uusitalo & Lindholm 1994, 83, 91-97, 104.) Tutkimuksessa nousee esiin kuluttajien tuntema pelko ja epävarmuus. Varsinkin työttömyyden pelko on voimakasta ja sillä on vaikutus kulutukseen. Tulevaisuudessa mahdollisesti omalle kohdalle tuleva työttömyys vaikuttaa jo nykyhetken käyttäytymiseen tekemällä kulutuksesta varovaista. Kulutuksella ei ole hyvä maine, sillä valtiontalouden velkaantumisen takia kulutuksen lisääminen koetaan kansantaloutta vahingoittavana. Kulutukseen suhtautumiseen vaikuttaa myös se, että tiedostusvälineissä 1980-luvun kulutusjuhla ja velaksi eläminen on esitetty yhdeksi laman syistä. (mt. 80-81.)

Uusitalo ja Lindholm tulevat tutkimuksessaan tulokseen, johon muutkin tutkijat ovat päässeet lamaa tutkiessaan. Tulos on, että turvaverkot toimivat Suomessa melko hyvin, sillä väestön valtaosa ei ole joutunut muuttamaan kulutustaan radikaalisti. Työttömyyden pahin vaikutus näyttää olevan henkinen paine, ei nälkä ja puute. Toinen tutkimuksen tärkeä tulos on se, että kulutuksen sosiaalinen riippuvuus näyttää olevan Suomessa melko suurta, sillä nuukuusideologia on tehonnut kuluttajiin hyvin. (Uusitalo & Lindholm 1994, 106-112.)

Hyypiä (1994, 139-141) toteaa tutkimuksessaan laman vaikutuksista Helsinkiin, että kotitaloudet säästivät selvästi enemmän kuin aiemmin. Tosin säästämisasteen kasvu johtui ns. jälkikäteen säästämisestä eli aikaisemmin otettujen lainojen takaisinmaksusta. Kuitenkin on selvää, että kotitaloudet kuluttivat vuonna 1994 vähemmän. Hyypiä tutki helsinkiläisten siirtymistä halvempien elintarvikkeiden käyttöön. Hänen haastattelemansa helsinkiläiset kauppiat olivat kaikki sitä mieltä, että asiakkaat olivat ruvenneet ostamaan halvempia elintarvikkeita. Neljässä tutkitussa myymälässä fileen myynti oli laskenut jopa 75 % asiakkaiden siirtyessä edullisempaan lihaan. Myös juustoissa siirryttiin halvempiin laatuihin ja vihannesten ja hedelmien ostossa keskityttiin perustuotteisiin. Samoin kauppiaiden mielestä heräteostosten tekeminen väheni.

Tuire Sihvo on tutkinut pienituloisten kotitalouksien kulutusta: hän tutki pienituloisinta ja pienimenoisinta kymmenesosaa eli desiiliä. Laman aikana erikoista oli se, että kulutus väheni enemmän kuin tulot. (Sihvo 1997, 165-166.) Sihvo lainaa Tennilää (1994, 47), joka tutki kotitaloustiedusteluista kotitalouksien köyhyyttä ja tuli siihen tulokseen, että menoköyhät ja tuloköyhät kotitaloudet ovat aivan eri kotitalouksia. Menoilla mitattuna köyhyysrajan alapuolelle jäi vuonna 1990 kaksi kertaa enemmän kotitalouksia kuin tuloilla mitattuna. Saman vuonna alle prosentti kotitalouksista jäi molemmilla mittareilla mitattuna köyhyysrajan alapuolelle. Sihvon tutkimusaineistona ovat kotitaloustiedustelun vuosien 1990 ja 1994 aineistot. Kotitalouksien tulot ovat laskeneet millä tahansa tulokäsitteellä laskettuna. Menot ovat kulutusyksikköä kohden laskettuna vähentyneet enemmän kuin tulot, eli rahaa ei ole uskallettu tuhjata niin kuin parempina aikoina. (Sihvo 1997, 167-169.)

Tulojen mukaisessa tarkastelussa Sihvo havaitsi, että tulojen väheneminen on kohdistunut tasaisesti kaikkiin kymmeneen tuloluokkaan. Kuitenkin suhteellisesti eniten tulojaan ovat menettäneet keski- ja suurituloisemmat ylintä tuloluokkaa lukuun ottamatta. Suurin muutos vuodesta 1990 vuoteen 1994 oli asumismenojen osuuden selvä kasvu ja liikenteen ja matkailun osuuden selvä väheneminen. Pienituloisin kymmenesosa ei kulutusrakenteeltaan poikennut keskimääräisestä, ja itse asiassa sen kulutusrakenne läheni laman aikana keskivertosuomalaisen kulutusrakennetta. Alimmalla tuloluokalla elintarvikkeet ja asuminen olivat suurin menoerä. Nämä kotitaloudet olivat säästäneet liikenteestä ja matkoista, lehdistä, puhelimesta ja televisiosta. Kokonaisuutena ylin tulokymmenes käyttää kulutukseen kaksi kertaa niin paljon kuin alin tuloluokka kulutusyksikköä kohden laskettuna. Suurimmat erot näiden tuloluokkien välillä olivat vaatetuksessa, kodin tarvikkeissa, terveydenhoidossa ja liikenteessä. (Sihvo 1997, 170-172.)

Kun kotitalouksia tarkastellaan menojen mukaan, kulutusrakenne pysyy erilaisilla kotitalouksilla samana. Eniten menot ovat vähentyneet keskituloisten ryhmissä, neljänneistä desiilistä kahdeksanteen desiiliin asti. Kahdeksannella tulokymmenyksellä vähennystä on tapahtunut jopa kaksikymmentä prosenttia. Vähiten menot ovat muuttuneet toisessa tai kolmannessa desiilissä, mikä Sihvon mukaan saattaa johtua nuorten lapsiperheiden suuresta osuudesta näissä tuloluokissa. Näiden kotitalouksien kun on vaikea mistään menoista tinkiä. Tärkeää on Sihvon mukaan muistaa, että vähäiset kulutusmenot eivät aina johdu pienistä tuloista. Kyse voi olla säästäväisyydestä tai kulutusmahdollisuuksien puuttumisesta. Lamavuosina on kuitenkin havaittavissa ruokamenojen osuuden pienenemistä vähiten kuluttavilla talouksilla. Yhteenvetona Sihvo toteaa, että tulojen ja kulutuksen avulla mitattuna päädytään eri köyhyysasteeseen ja eri kotitaloudet määrittyvät köyhiksi. Kun köyhyyttä mitataan köyhyysrajan avulla, tuloköyhiä ovat

ne kotitaloudet, joiden tulot ovat alle puolet koko väestön mediaanista ja menoköyhiä ne taloudet, joiden menot ovat kulutusyksikköä kohden laskettuna samaten alle puolet koko väestön mediaanista. Tällöin vain puoli prosenttia kotitalouksista on sekä tulo- että menoköyhiä. Sihvo tulee siihen tulokseen, että vähäinen kulutus on huonompi köyhyden mittari kuin tulot. Vähäinen kulutus kun voi olla tietoisien valinnan tulosta. (Sihvo 1997, 173-175.)

Tärkeimmät Sihvon tulokset olivat näin ollen ne, että sekä tuloilla että kulutusmenoilla mitattuna laman vaikutukset ovat rankimmin kohdistuneet keskituloisiin. Pienituloisimpiin ja -menoisimpiin lama vaikutti siten, että näiden talouksien kulutus läheni keskimääräistä kulutusta. Tämä johtui matkojen ja kestokulutushyödykkeiden ostamisen vähenemisestä kaikilla kotitalouksilla. (Sihvo 1997, 178.)

Perheet siis kokivat laman aikana muutoksia taloudellisessa tilanteessaan. On kuitenkin tärkeää huomata, että kaikki perheitä koskevat muutokset eivät välttämättä ole laman aiheuttamia. Kuten aikaisemmin totesin, perheen pärjäämiseen vaikuttaa sen koko ja elinvaihe. Nuorilla perheillä on taloudellisesti tiukempaa muutenkin kuin lama-aikoina. (Jähi 1999, 123; Oinonen 1999, 165.) Eri tyyppisillä perheillä on eri määrä erilaisia resursseja käytössään.

5. Yhteenveto

Edellä olen käsitellyt kulutusta sosiologisena käsitteenä sekä kulutusvalintaa, jossa tavaralle annetut merkitykset näyttelevät yhä suurempaa osaa. Juuri nämä merkitykset selittävät kuluttajan kyltymättömyyden eli sen, miksi nykykuluttaja haluaa lähes koko ajan lisää tavaraa. Sen jälkeen käsitelin kulutuksen historiaa eli sitä, miten nykyinen kulutusyhteiskunta on saanut alkunsa. Tärkeää tässä yhteydessä on ollut vapaa-ajan kasvu ja tavaramarkkinoiden sekä muodin ilmiön syntyminen. Suomessa kulutus kasvoi kaupungistumisen ja teollistumisen myötä. Kulutus ja sosiaalinen muutos ovat siis aina olleet tiiviissä yhteydessä. Nykyihmisen ajankäytössä vapaa-ajan osuus on lisääntynyt, tämä antaa myös enemmän mahdollisuuksia kuluttaa. Samalla kulutukseen vaikuttavat mitä erilaisimmat tekijät kuten tulot, ikä, sukupuoli, sosioekonominen asema ja alue. Myös arvot vaikuttavat kulutukseen, sillä vaikka kulutus on jokapäiväistä toimintaa, siihen suhtaudutaan vielä hyvin moraalisesti. Kaikenlaista kerskakulutusta paheksutaan, yleensä tosin muut ihmiset tuhlaavat rahojaan turhuuteen, ei kuluttaja itse. Tällainen moraalinen suhtautuminen kulutukseen voimistui laman aikana, osittain koska kulutusjuhla nähtiin syynä lamaan ja osittain koska taloudellisesti tiukkoina aikoina kaikenlaista pröystäilyä tavaroilla paheksuttiin.

Taloudellisesti tiukkaa laman aikana oli lähes kaikilla kotitalouksilla, sillä tulot putosivat yleisesti. Vähiten tulot vähenivät eläkeläisillä ja ylempien toimihenkilöiden talouksilla. Heikointa tulojen kannalta oli yrittäjillä ja lapsiperheillä. Myös velanmaksuongelmat olivat melko yleisiä, suurin lainataakka oli lapsiperheillä. Sosiaaliturva kuitenkin toimi, sillä tuloerot eivät lamavuosina kasvaneet. Silti varsinkin nuorempien sukupolvien tilanne heikkeni, enää hyvinvointi ei kasva automaattisesti sukupolvesta toiseen.

Edellä esiteltyjen tutkimusten pohjalta lähden käsittelemään tutkimusaineistoani. Oletan, että koska tulot ovat pienentyneet, myös kulutus on vähentynyt. Kulutuksen vähentymiseen vaikuttaa myös kotitalouksien varovaisuus kuluttaa. Tämän varovaisuuden pitäisi näkyä myös varsinkin valinnaisessa eli vapaa-ajan kulutuksessa. Odotan löytäväni jonkinlaisia merkkejä Uusitalon ja Lindholmin mainitsemasta askeettisesta kulutuksesta. Samoin merkkejä saattaa löytyä keskiluokan taloudellisen tilanteen vaikeutumisesta, joka heijastuu kulutukseen. Pienituloisimpien tilanne kun ei heikentynyt vakavasti laman aikana sosiaaliturvan toimivuuden takia. Heidän kulutusrakenteensa myös lähestyi parempituloisten kulutuksen rakennetta.

III KOTITALOUSTIEDUSTELUT

1. Tutkimusongelma

Tämän tutkimuksen tarkoitus on tarkastella suomalaisten kotitalouksien kulutusta vuosina 1990 ja 1994. Tutkimuskysymys on, miten lama vaikutti erityyppisten kotitalouksien kulutukseen. Aineistosta etsin eri kotitalouksien välisiä kulutuseroja, joita ei voi selittää tuloilla tai muilla taustatekijöillä. Aineistona tutkimuksessa käytän Tilastokeskuksen kotitaloustiedusteluja vuosilta 1990 ja 1994. Vertailen aineistojen avulla kotitalouksien kulutusta ennen lamaa ja sen aikana. Tutkin sekä kulutukseen menneitä rahamääriä että kulutuksen rakennetta yleisesti.

Tutkimuksen perusyksikkö on kotitalous. Näiden kotitalouksien kulutukseen vaikuttaviksi tekijöiksi tutkimukseen on otettu mukaan tulot, kotitaloustyyppi, sosioekonominen asema ja asuinpaikka. Vertailen kotitalouksien kulutusta kahtena eri ajankohtana, mutta kyseessä ei ole aito pitkittäistutkimus, sillä tutkimukseen ei ole valittu samoja kotitalouksia.

2. Tilastokeskuksen kotitaloustiedustelujen aineistot

2.1 Kulutustutkimuksen kehitys

Suomessa tehdyillä kulutustutkimuksilla on ollut yleensä kaksi tarkoitusta. Ensiksikin niiden avulla on tutkittu palkkojen ja elinkustannusten suhdetta, eli sitä mihin palkat riittävät. Toiseksi niiden lähtökohtana ovat olleet ajan sosiaaliset ongelmat, köyhyys ja minimitoimeentulon määrittäminen. Ensimmäinen suomalainen kulutustutkimus julkaistiin vuonna 1912. Tutkimuksen tekijän Vera Hjeltin lähtökohtana oli tutkia työläisperheiden toimeentuloa ja pohtia keinoja, joiden avulla näille perheille voidaan taata kunnollinen elanto. Hjelt käyttikin tutkimuksessaan käsitettä ”elämää edistävä palkka”. Kun kulutustutkimuksia tehtiin seuraavan kerran kansalaissodan jälkeen, lähtökohdat olivat erilaiset. Nyt tavoitteena oli luokkaristiriitojen vaimentaminen ja sääntely. Yhteistä kaikille tutkimuksille oli se, että koskivat vain ydinperhettä, normaalia ja ”kunnollista” kahden vanhemman lapsiperhettä. (Ahlqvist 2000, 29-35.) Seuraavat kulutustutkimukset tehtiin vasta toisen maailmansodan jälkeen. Tällöin lähtökohtana oli hintaindeksin tarve. Jälleen tähänkin tutkimukseen sisällytettiin vain ydinperheet. Ahlqvist (mt. 37-38) huomauttaa, että tämä on aika erikoista kun ajattelee, miten paljon leskiä ja yksinhuoltajatalouksia sodan jäljiltä oli. Vasta vuoden 1955-56 tutkimukseen lesket ja yksinhuoltajat pääsivät mukaan. Myös työttömät jätettiin tutkimuksista pois. Kulutustutkimuksia ohjasi alusta asti aina 1950-luvulle saakka ideaalikuva normaalista, jollaiseksi laskettiin palkkatyöhön osallistuva perhe. Kuusikymmentäluvun puolivälistä alkaen tutkimuksilla oli uudet sosiaalipoliittiset tavoitteet. Väestön elintason kohottaminen oli tärkeä lähtökohta ja kulutustutkimuksesta tulikin selvemmin yhteiskuntapoliittista päätöksentekoa palveleva. Kulutustutkimuksen aineiston sisältöä ja kohdetta laajennettiin. Tämän jälkeen kulutuksen merkitys yhteiskunnassa on kasvanut koko ajan. Vuonna 1994 Tilastokeskus yritti jopa siirtyä jokavuotiseen kulutustutkimukseen, mutta tästä luovuttiin vuonna 1996 aineistojen pienen koon takia. (mt. 38-42.)

Lähes sadan vuoden ajan kulutustutkimukset ovat kuvanneet suomalaisen kulutusyhteiskunnan ja hyvinvointivaltion muotoutumista. Takana on ollut ajatus edistyksestä ja jatkuvasta kasvusta. Tietojen keruutapa on alusta sama, kotitaloudet ovat pitäneet tilikirjaa kulutusmenoistaan. Tosin ensimmäisessä kulutustutkimuksessa tilikirjaa piti pitää kokonainen vuosi, myöhemmin vastausaika on lyhentynyt kahteen viikkoon. Samalla on palattu tavallaan alkuun. Jälleen kulutuksessa kiinnostaa kotitalouksien toimeentulo ja nyt kuten 1900-luvun alussakin kulutusta moralisoidaan. (Ahlqvist 2000, 29-45.)

2.2 Tietojen keruu ja luotettavuus

Tilastokeskus keräsi kotitaloustiedustelujen eli kulutustutkimuksensa tiedot kolmella tavalla: haastatteluilla, kahden viikon mittaisella tilikirjanpidolla ja erilaisista hallinnollisista rekistereistä. Tutkimuksen aluksi otokseen valittu kotitalous haastateltiin. Haastattelussa kerättiin tietoa kotitalouksien asumismenoista, veloista, vakuutuksista, suurista hankinnoista ja kestokulutustavaroiden omistuksesta. Haastattelussa myös täsmennettiin tietoja kotitalouksien jäsenistä. Lisäksi haastatteluissa kysyttiin päivähoitomaksuja kuukauden ja terveydenhoitomenoja kolmen kuukauden ajalta. Tietoja ulkomaanmatkoista kerättiin koko vuoden ajalta. Haastattelun jälkeen kotitaloudet pitivät tilikirjaa kulutusmenoistaan kahden viikon ajan. Tilikirjaan tuli merkata kotitalouden päivittäismenot kuten elintarvikemenot, vaatteet ja palveluiden käyttö. Vuonna 1990 kotitalouksia haastateltiin kahteen kertaan, ennen ja jälkeen tilikirjan pidon. Vuonna 1994 haastatteluja oli vain yksi, ennen tilikirjan pitoa. Tilastokeskuksen kulutustutkimus on poikkileikkaustutkimus, joskin kotitalouksien tilinpitojaksot on jaettu läpi vuoden. Kahden viikon mittaisia jaksoja tuli siis 26 ympäri vuoden, tämä tehtiin jotta eri vuoden aikojen kulutustiedot saataisiin luotettavasti. Onhan selvää, että esimerkiksi kesälomalla kulutus voi poiketa tavallisesta tai kaksi viikkoa ennen joulua taas kulutus voi olla suurempaa kuin yleensä. Kulutusta kuitenkin mitataan vuositasolla, ja koska suurin osa tiedoista kerätään vuotta lyhyemmältä ajalta, tiedot korotetaan vuositasolle (Ahlqvist & Pajunen 2000, 88). Hallinnollisista rekistereistä kerättiin muun muassa kotitalouksien jäsenten tulo- ja koulutustietoja. Tietojen keruussa käytettiin esimerkiksi Verohallituksen ja Kansaneläkelaitoksen rekistereitä. (Djerf & Lindqvist 1993, 16-17; Lindqvist, Pajunen & Laiho 2000, 10-11.)

Tietojen luotettavuus on kysymys, jota on hyvä pohtia jokaisessa tutkimuksessa. Kulutustutkimuksessa tietoja kerätään kolmella eri menetelmällä ja näillä kaikilla on omat ominaispiirteensä virheiden suhteen. Haastatteluissa haastattelijan vaikutus on suuri. Kulutustutkimuksen haastattelut tehdään käyntihaastatteluina, näin tutkittavia voidaan paremmin opastaa ja motivoida tilikirjan pitoon. Tällöin kuitenkin haastattelijan henkilökohtaiset ominaisuudet vaikuttavat haastatteluun. Samoin haastattelun luotettavuuteen vaikuttaa niin kutsuttu sosiaalisen toivottavuuden harha. Tämä tarkoittaa sitä, että haastateltavat haluavat antaa itsestään hyvän vaikutelman. Tilikirjan luotettavuuteen vaikuttaa sen vaatima sitoutuminen. Kaikkia menoja ei välttämättä jakseta merkitä ja onkin huomattu, että tilikirjan täyttönokkuus laskee tilinpitojakson aikana. Toiseksi velvollisuus pitää kirjaa menoistaan voi vaikuttaa kulutuskäyttäytymiseen. Lisäksi tilinpidossakin voi vaikuttaa hyvän vaikutelman antaminen. Esimerkiksi alkoholin kulutuksesta on vaikea saada luotettavia tietoja. Rekisteritietoja puolestaan

pidetään Suomessa luotettavina. Silti niihinkin sisältyy virhemahdollisuus, sillä esimerkiksi verohallinnolle ilmoittamatta jätettyjen tietojen määrää on vaikea arvioida. (Lindqvist, Pajunen & Laiho 2000, 12-13.)

2.3 Tutkimuksen keskeiset käsitteet ja luokitukset

Seuraavaksi käyn läpi joitakin Tilastokeskuksen kotitaloustiedustelun keskeisiä käsitteitä ja luokituksia. Ne auttavat ymmärtämään tutkimukseni empiiristä osiota. Lähteenä olen käyttänyt Tilastokeskuksen laatuselvityksiä (Djerf & Lindqvist 1993, Lindqvist, Pajunen & Laiho 2000).

Kotitalous

Kotitalous on tämän tutkimuksen perusyksikkö. Kotitaloudella tarkoitetaan yksin asuvaa henkilöä tai yhdessä asuvia perheenjäseniä, joilla on kokonaan tai osittain yhteinen ruokatalous tai tulonkäyttö. Kotitalouden määritelmän ulkopuolelle jäävät henkilöt, jotka asuvat pysyvästi erilaisissa hoitolaitoksissa. Käsitteenä kotitalous on laajempi kuin perhe, sillä samaan kotitalouteen kuuluviksi lasketaan myös toisella paikkakunnalla asuvat, jos heillä on yhteisiä tuloja ja kulutusmenoja. Kuitenkin toisella paikkakunnalla asuvat opiskelijat eivät kuulu vanhempiensa talouksiin, jos he elävät omilla tuloillaan. Perheen puolestaan muodostavat avo- tai avioliitossa elävät henkilöt ja heidän lapsensa tai yksinhuoltajat lapsineen tai avo- tai aviopuolisot, joilla ei ole lapsia. Perheessä voi olla korkeintaan kaksi perättäistä sukupolvea. Näin ollen yksin asuvia ei määritellä perheeksi, mutta he muodostavat oman kotitaloutensa. Kotitalouden määritelmä eroaa myös asuntokunnasta, joka on määritelmistä väljin. Asuntokunnaksi luetaan samassa asunnossa vakinaisesti asuvat henkilöt. Asuntokunta voi olla vaikka soluasunto. Yhteen asuntokuntaan voi siis kuulua useampi kotitalous.

Kotitalouden viitehenkilö

Jokaisesta kotitaloudesta nimetään viitehenkilö. Viitehenkilö määritellään haastattelun yhteydessä, hän se kotitalouden jäsen, jonka henkilökohtaiset tulot ovat viimeisen 12 kuukauden aikana olleet suurimmat. Viitehenkilön mukaan määräytyy osa kotitalouksien luokittelutiedoista, esimerkiksi kotitalouden sosioekonominen asema, koulutusaste ja kotitalouden tyyppi eli elinvaihe.

Kulutussyksikkö

Kulutussyksikköä käytetään, jotta kooltaan erikokoiset kotitaloudet saadaan vertailukelpoisiksi. Kulutussyksikön käsite ottaa huomioon kotitalouksien suhteelliset kulutustarpeet. Kun

kotitalouden tulot ja kulutusmenot lasketaan kulutusyksikköä kohti, voidaan verrata toisiinsa kooltaan ja rakenteeltaan erilaisia kotitalouksia. Kulutusyksiköiden käyttö johtuu myös siitä, että suuret kotitaloudet saavuttavat ns. mittakaavaetuja pienempiin kotitalouksiin verrattuna. Kotitalouksien kulutustarve ei siis kasva suoraviivaisesti jäsenten määrän kasvaessa. Jos kotitalouksia vertaillaan ainoastaan niiden jäsenten lukumäärän mukaan, ei oteta huomioon lasten ja aikuisten kulutustarpeiden eroja. Kulutusyksikköä mitattaessa käytetään yleisesti OECD:n kulutusyksikkökäsitettä, jolloin kotitalouden ensimmäinen aikuinen saa arvon 1,0 ja seuraava aikuinen 0,7. Lapsi saa painon 0,5.

Tässä tutkimuksessa kotitalouden tulot on laskettu kuuri kulutusyksikköä kohden. Sen takia tulot ovat henkilöä kohden kun taas kulutusmenoja käsitellään kotitaloutta kohden. Tämä on hyvä pitää mielessä.

Kulutusmenot

Kotitalouden kulutusmenoihin lasketaan kaikki kotitalouden tutkimusajankohtana yksityiseen kulutukseensa hankkimat tavarat ja palvelut. Myös omat maatalous-, puutarha- ja keräilytuotteet lasketaan mukaan. Samoin lasketaan asuntoetu omistus- tai luotoisetuasunnosta, saadut tavarat ja palvelut. Näin lasketaan koko kulutusmenot. Kun tähän vielä lisätään kulutukseen rinnastettavat tulonsiirrot, esimerkiksi kirkollisvero ja ammattiyhdistysten jäsenmaksu, saadaan kotitalouksien menot yhteensä. Kotitalouksien kulutusmenot on jaettu kahdeksaan pääryhmään. Menot selvitetään noin tuhannesta tavara- ja palveluryhmästä. Pääryhmät ovat:

1. Elintarvikkeet, juomat ja ateriat
2. Vaatteet ja jalkineet
3. Asuminen ja energia
4. Kotitalouskalusto, -tarvikkeet ja -palvelut
5. Sairausten- ja terveydenhoito
6. Liikenne, tietoliikenne ja matkailu
7. Kulttuuri ja vapaa-aika
8. Muut menot (mukaan lukien maksetut tulonsiirrot)

Tämän tutkimuksen kaikki kulutusmenot käsittää kaikki edellä mainitut kahdeksan pääryhmää, tosin maksetut tulonsiirrot on jätetty pois.

Käytettävissä olevat tulot

Kotitalouden käytettävissä olevat tulot lasketaan kaikkien kotitalouden jäsenten tulotietojen pohjalta. Kotitalouden ansiotulot eli palkkatulot ja yrittäjätulot yhdistetään omaisuustuloihin. Näin saadaan laskettua tuotannontekijätulot. Kun näihin yhdistetään saadut tulonsiirrot (esim. sosiaaliturvaetuudet ja eläkkeet) saadaan kotitalouden bruttotulot. Kun bruttotuloista vähennetään kotitalouden maksamat tulonsiirrot eli välittömät verot ja sosiaaliturvamaksut, jäljelle jää käytettävissä olevat tulot. Kotitalouden käytettävissä olevien tulojen käsite mittaa sitä rahamäärää, jonka kotitalous voi vuoden aikana kuluttaa velkaantumatta tai käyttämättä säästöjään tai omaisuuttaan.

Käytettävissä olevat tulot on yleisimmin käytetty tulokäsite. Kotitaloutta kohti lasketut tulot eivät silti ole hyvä lähtökohta tulotasovertailulle, vaan useimmiten kotitalouden käytettävissä olevat tulot jaetaan kotitalouden kulutusyksiköiden lukumäärällä. Sen jälkeen kotitaloudet järjestetään tulojen mukaiseen suuruusjärjestykseen, esimerkiksi desiililuokkiin. Tämä tarkoittaa sitä, että kotitaloudet jaetaan kymmeneen lukumäärältään yhtä suureen joukkoon. Ensimmäiseen desiiliin tulevat pienituloisimmat kotitaloudet ja kymmenenteen suurituloisimmat kotitaloudet. Desiiliryhvät voidaan muodostaa kotitaloutta, kotitalouden jäsentä tai kulutusyksikköä kohti laskettujen tulojen perusteella. Kulutusyksikköä kohden lasketut tulot on usein parhain ryhmittelytapa johtuen kotitalouksien kokoeroista.

Tässä tutkimuksessa on muodostettu käytettävissä olevista tuloista kulutusyksikköä kohden viisi tuloluokkaa. Tilastokeskus käyttää omassa tutkimuksessaan kymmentä tuloluokkaa eli tulodesiilejä. Olen omaa tutkimustani helpottaakseni yhdistänyt desiilit viideksi luokaksi. Jokaiseen tulokvintiiliin kuuluu siis viidesosa kotitalouksista eli kaksikymmentä prosenttia.

Kotitalouksien velat

Velat lasketaan yhdistämällä kotitalouksien jäsenten henkilökohtaiset velat ja velkaosuudet. Velat yhteensä tarkoittaa asunto-, kulutus- opinto-, takaus-, yritys- ja muiden lainojen yhteenlaskettua summaa. Vuoden 1990 aineistossa kotitalouksien velkoja ei ole eritelty omaksi muuttujakseen, joten en käytä sitä muuttujana tutkimuksessani.

Sosioekonominen asema

Kotitalouden sosioekonominen asema määritellään viitehenkilön sosioekonomisen aseman mukaan. Lisäksi jokaiselle kotitalouden jäsenelle määritellään oma sosioekonominen asema. Määriteltäessä sosioekonomista asemaa on otettu huomioon ammatti, ammattiasema, työn luonne ja elämänvaihe. Sosioekonominen asema on määritelty kotitalouksien jäsenille tehtyjen

haastattelujen pohjalta. Henkilöt on jaettu ammatissa toimiviin ja toimimattomiin. Ammatissa toimiviin on laskettu kaikki, jotka ovat tutkimusvuonna tehneet vähintään 6 kuukautta työtä. Ammatissa toimivat on edelleen jaoteltu yrittäjiin ja palkansaajiin haastattelun perusteella. Ammatissa toimimattomat jaetaan eläkeläisiin, työttömiin ja opiskelijoihin. Työttömiin kuuluviksi lasketaan henkilöt, jotka ovat olleet vuoden aikana vähintään kuusi kuukautta työttömänä.

Sosioekonomista luokitusta voidaan käyttää usealla eri tarkkuudella. Käyttämässäni aineistoissa oli tarjolla karkea viisiluokkainen luokitus tai vuonna 1994 tarkempi kymmenluokkainen luokitus. Pidän kuitenkin viisiluokkaista jaottelua liian karkeana ja tein molemmille aineistoille yhteisen luokituksen. Seitsemänluokkaisessa luokituksessa luokat ovat maatalousyrittäjät, muut yrittäjät, ylemmät toimihenkilöt, alemmat toimihenkilöt, työntekijät, eläkeläiset ja muut eli ammatissa toimimattomat. Viimeiseen luokkaan kuuluu lähinnä opiskelijoita, työttömiä ja kotiaitejä. Vuonna 1994 opiskelijat ja työttömät olivat myös omana ryhmänään, mutta valitettavasti vuoden 1990 aineisto ei anna mahdollisuutta erottaa heitä omaksi ryhmäkseen, vaan opiskelijat, työttömät ja kotona lapsia hoitavat lukeutuvat samaan muut – luokitukseen. Näiden ryhmien tarkastelu olisi ollut erityisen mielenkiintoista, sillä ammatissa toimimattomien osuuden on sanottu kasvaneen Suomessa pysyvästi. Jopa puolet aktiivi-ikäisestä väestöstä on taloudellisesti aktiivisen toiminnan ulkopuolella eli eläkkeellä, opiskelemassa tai työttömänä. (Laaksonen 1999, 48-49.)

Kotitaloustyyppi eli kotitalouden elinvaihe

Kotitaloustyyppin käsitteellä luokitellaan erilaisissa elinvaiheissa ja -tilanteissa olevia kotitalouksia. Kotitaloustyyppi kuvaa kotitaloutta perhesuhteiden, perhetyypin sekä viitehenkilön iän mukaan. Eri kotitaloustyyppit eroavat toisistaan tuloiltaan, kulutusrakenteeltaan, veloiltaan ja varallisuudeltaan. Kotitaloustyyppejä on kuusi: yhden hengen taloudet, joka tarkoittaa alle 65-vuotiaita yksin asuvia. Lapseton pari on avo- tai aviopari, joista ainakin toinen on alle 65-vuotias. Kolmas tyyppi on yksinhuoltajataloudet ja neljäs kahden huoltajan lapsiperheet. Tämä tarkoittaa avo- tai avioparia, joilla on vähintään yksi lapsi. Lapsiksi on laskettu kaikki alle 25-vuotiaat huollettavat. Viides kotitaloustyyppi eli vanhustaloudet luokiteltiin iän perusteella, näiden talouksien kaikki jäsenet ovat 65 vuotta täyttäneitä. Muut taloudet tarkoitavat edellisiin ryhmiin luokittelemattomia talouksia.

Korotuskerroin

Jokaisella tilastoyksiköllä eli kotitaloudella on oma korotuskerroin. Korotus- eli painokerrointa käytetään, koska tutkimusta tehtäessä tapahtuu aina katoa. Ihmisiä ei tavoiteta, he eivät halua tai jaksaa osallistua ja niin edelleen. Kadosta voi aiheutua virhettä tutkimusaineistoon, koska kato

jakautuu joidenkin taustamuuttujien mukaan epätasaisesti. Esimerkiksi vuosina 1990 ja 1994 yhden hengen talouksissa kato oli selvästi suurempaa kuin muissa talouksissa. Samoin kato oli melko suurta suurissa talouksissa. Tämä varmasti johtuu tilikirjan pidon työläydestä suurperheissä. Kadon vaikutusta on korjattu kotitalouksien saamien painokertoimien avulla. Painokertoimet on painotettu vastaamaan koko kotitalousväestön jakaumia muun muassa alueen, sosioekonomisen aseman, kotitalouden koon ja tulojen suhteen. Tutkimukseen osallistuneiden kotitalouksien tiedot on siis korotettu vastaamaan Suomen kaikkien kotitalouksien kulutusmenoja. (Lindqvist, Pajunen & Laiho 2000, 10.) Taulukossa 1 näkyy kotitalouksien määrä otoksessa ja perusjoukossa molempina tutkimusvuosina.

TAULUKKO 1. Kotitalouksien määrä otoksessa ja perusjoukossa vuosina 1990 ja 1994.

	1990	1994
Kotitalouksia otoksessa	8 258	2 180
Kotitalouksia perusjoukossa	2 154 281	2 261 684

2.4 Tutkimuksen metodiset ratkaisut

Kotitaloustiedustelut mittaavat toteutunutta kotitalouksien kulutusta. Kulutusta mitataan markkamäärinä, siis kuinka monta markkaa kotitaloudet käyttävät kulutukseen vuoden aikana. Tutkimusotteeni on kvantitatiivinen ja aineistoni tilastollinen. Koska tilastokeskuksen keräämät aineistot ovat laajoja ja sisältävät paljon tietoa, joudun karsimaan aineistoa omaan tutkimukseeni. Kaikkia mielenkiintoisia kotitalouksien kulutukseen vaikuttavia tekijöitä ei voi ottaa mukaan tähän tutkimukseen. Tärkein kulutusta selittävä tekijä tutkimuksessani on tulot eli kotitalouden käytettävissä olevat tulot kulutusyksiköillä jaettuna. Lisäksi tutkimuksessani selittävinä tekijöinä ovat kotitalouden tyyppi eli elinvaihe, kotitalouden sosioekonominen asema ja asuinpaikka. Joudun myös tiivistämään tietoa, sen takia keskiarvovertailut ovat käyttökelpoisia tässä tutkimuksessa. Niiden avulla aineistojen sisältämän tiedon voi tiivistää mahdollisimman selkeään muotoon. Lisäksi vertailen kotitalouksien kulutuksen rakennetta ja siinä tapahtuneita muutoksia. Kulutuksen rakenteessa tapahtuneet muutokset osoittavat kulutuksen painopisteessä tapahtuneita siirtymiä ja kertovat sen, mitkä hyödykkeet vievät kotitalouden kulutusmenoista suuren osan.

3. Yhteenveto

Tilastokeskuksen kotitaloustiedustelut tarjoavat laajan tutkimusaineiston, jota voi käsitellä monella eri tasolla ja monesta eri näkökulmasta. Tässä tutkimuksessa joudun kuitenkin ottamaan

mukaan vain tiettyjä taustamuuttujia ja käsittelemään aineistoa tietyllä tasolla yhtenäisen kokonaisuuden aikaansaamiseksi. Tutkimukseni perusyksikkö on kotitalous. Tutkimuksessa selvitän laman vaikutusta kotitalouksien kulutukseen erilaisten kulutukseen vaikuttavien taustatekijöiden kautta. Korotuskerrointa käyttämällä lasken keskiarvoja eri kulutuksen pääryhmille. Tällöin markkamäärät koskevat koko vuoden kulutusta. Kulutuksen rakenteen tarkastelu kertoo kulutuksen painopisteen muutoksista, sen takia lasken myös rakenneprosentteja. Tilastokeskuksen kotitaloustiedusteluja voi pitää luotettavana aineistona, sillä kulutustiedot kerätään lähinnä kotitalouksien itse pitämän kirjanpidon avulla. Toki luotettavuutta haittaavat jotkut seikat kuten sosiaalisesti toivottavien vastausten antaminen. Tämä kuitenkin haittaa vain tiettyjen tavararyhmien kulutuksen tutkimista. Tilikirjat ovat kaikesta huolimatta paras tapa saada tietoa kotitalouksien todellisesta, toteutuneesta kulutuksesta.

IV KOTITALOUKSIEN KULUTUKSEN KUVA VUOSINA 1990 JA 1994

1. Suomalaiset kotitaloudet vuosina 1990 ja 1994

Tässä osassa käy lyhyesti läpi suomalaisen perheen rakenteessa tapahtuneita muutoksia. Ne auttavat ymmärtämään tutkimukseni aineiston sijoittumista suomalaisen yhteiskunnan muutokseen. Sen jälkeen kuvailen aineistojen kautta suomalaisia kotitalouksia vuosina 1990 ja 1994, niiden rakennetta, tuloja, sosioekonomista asemaa ja alueellista jakautumista. Tilastollisissa luokituksissa kotitalous ja perhe eivät tarkoita samaa asiaa, mutta tutkimuksessani käytän niitä synonyymeina. Tämä tarkoittaa sitä, että lasken yksin asuvatkin perheeksi, vaikka siis yleensä heidän ei lasketa muodostavan perhettä.

Suomalainen perhe on muuttunut yhdessä yhteiskunnan muutosten kanssa. Aikaisemmin yleiset usean sukupolven perheet ovat muuttuneet ydinperheiksi ja viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana ydinperheistä on siirrytty osittain vähemmän pysyviin perhemuotoihin. Uusi ilmiö on yksinasuvien suuri määrä, esiteollisessa yhteiskunnassa Suomessa naimattomien osuus oli kyllä suuri, mutta useimmiten he asuivat sukulaisten luona tai palveluspaikassaan. Yhteiskunnan teollistuessa ja kaupungistuessa perheiden lapsiluku ja koko pieneni. Asunto-olot silti hidastivat perheiden pienenemistä. Kuitenkin 1900-luvun puolivälin tienoilla yhä useampi ydinperhe muodosti oman asuntokunnan. Ydinperheistymistä on lisännyt myös ansiotyön siirtyminen kodin ulkopuolelle. Näin yksityisen perheen ja muun maailman välinen kuilu on kasvanut, modernia

perhettä voikin sanoa pohjaltaan tunteisiin perustuvaksi yksityisyyttä korostavaksi järjestelmäksi. (Lindgren & Ritamies 1994, 130-132.)

Viime vuosikymmenten aikana muut elämisen muodot kuin ydinperhe ovat nousseet esille. Varsinkin yksin asuminen on yleistynyt. Tähän on vaikuttanut lähinnä kaksi tekijää, eliniän pidentyminen ja nuorten aikaisempi itsenäistyminen. Kun tarkastellaan vuosia 1950-90, huomataan, että perheiden ja kotitalouksien määrä on jatkuvasti lisääntynyt. Perheiden määrä on tässä ajassa kasvanut vajaat 50 prosenttia. Kotitalouksien määrä taas on kasvanut noin 80 prosenttia. Tänä aikana väestö on kasvanut vain noin neljänneksellä. Kun perheiden ja kotitalouksien määrä on lisääntynyt, niiden koko on pienentynyt. Varsinkin yhden ja kahden hengen kotitalouksien osuus kaikista kotitalouksista on kasvanut. Samoin lapsiperheet ovat pienentyneet, vuonna 1990 yli 80 prosenttia lapsiperheistä oli yksi- tai kaksilapsisia. Myös alueelliset erot ovat supistuneet, vielä 1950-luvulla perheet ja kotitaloudet olivat suurempia maaseudulla kuin kaupungeissa, nykyään pieni perhekoko on vallitseva kaikkialla maassa. (Lindgren & Ritamies 1994, 132-140.)

Yksin asuminen on yleistynyt nuorten keskuudessa. Silti vuonna 1990 melkein 40 prosenttia yksin asuvista oli yli 65-vuotiaita. Sinkkuus ei ole ainakaan vielä muodostunut elämäntavaksi, useimmille yksin asuminen näyttää olevan väliaikainen elämänvaihe. Tästä kertoo se, että vuonna 1990 20 vuotta täyttäneestä väestöstä lähes kaksi kolmannesta eli parisuhteessa. Voikin sanoa, että perinteinen kahden vanhemman ja lasten muodostama ydinperhe on antanut tilaa myös muille elämisen muodoille. On muistettava, että uusperheetkään eivät ole uusi ilmiö, perhe on aina ollut monimuotoinen ilmiö. (Lindgren & Ritamies 1994, 142-148.)

Tutkimuksessani perheiden koossa ja rakenteessa viime vuosikymmeninä tapahtuneet muutokset on otettu huomioon. Viisi kotitaloustyyppiä noudattelevat tämän päivän elämisen tapoja. Pariskuntia ei enää erotella sen mukaan, elävätkö he avo- tai avioliitossa, koska sillä ei arjen elämisen ja kulutuksen kannalta ole merkitystä. Yksin asuvat, lapsettomat parit, yksinhuoltajataloudet, kahden huoltajan lapsiperheet ja vanhustaloudet ovat yleisimmät tavat elää perheissä tämän päivän Suomessa. Taulukossa 2 on esitetty kotitaloustyyppien osuudet molempina tutkimusvuosina. Siitä voi havaita, että molempina vuosina suurin ryhmä oli kahden huoltajan lapsiperheet, toiseksi suurin ryhmä olivat yksin asuvat. On huomattavaa, että heidän osuutensa on neljässä vuodessa kasvanut yli neljä prosenttiyksikköä. Kolmanneksi eniten on vanhustalouksia, eli talouksia, joissa kaikki jäsenet ovat 65 vuotta täyttäneitä. Lapsettomia pareja on lähes viidesosa ja yksinhuoltajaperheitä muutama prosentti. Yksinhuoltajatalouksien osuus on

kasvanut eniten, se on lähes kaksinkertaistunut. Nämä prosenttiluvut ovat korotuskertoimella painotettuja. Aineistojen alkuperäiset luvut näkyvät liitteen taulukossa 1.

TAULUKKO 2. Kotitalouksien elinvaihe vuosina 1990 ja 1994, %.

Elinvaihe	1990	1994
Yksin asuvat	20,9	25,0
Lapsettomat parit	17,2	16,6
Yksinhuoltajataloudet	2,9	4,9
Kahden huoltajan lapsiperheet	21,9	26,3
Vanhustaloudet	19,0	18,2
Muut taloudet	18,2	9,0
Yhteensä	100 %	100 %

Taulukossa 3 näkyy kotitalouksien jakautuminen sosioekonomisen aseman mukaan vuosina 1990 ja 1994. Siinä näkyy suomalaiselle yhteiskunnalle tyypillinen luokkajako. Maatalousyrittäjiä on enää muutama prosentti väestöstä, heidän osuutensa alenee koko ajan. Muitakin yrittäjiä on vähän, heidän osuutensa on pysynyt suunnilleen samana. Ylempien toimihenkilöiden osuus on hieman alentunut, samoin alemmien toimihenkilöiden ja työntekijöiden. Suurin ryhmä on eläkeläiset, tämä kuvaa hyvin suomalaista ikärakennetta. Huomattava on ryhmän muut kasvu, tähän ryhmään kuuluvat ammatissa toimimattomat ryhmät, kuten työttömät, opiskelijat ja kotona lapsia hoitavat. Ryhmän osuus kuusinkertaistunut neljän vuoden aikana. Aikaisemminkin totesin ammatissa toimimattomien ryhmien kasvaneen laman aikana.

TAULUKKO 3. Kotitaloudet sosioekonomisen aseman mukaan vuosina 1990 ja 1994, %.

Sosioekonominen asema	1990	1994
Maatalousyrittäjät	4,2	3,1
Muut yrittäjät	5,2	5,3
Ylemmät toimihenkilöt	14,1	11,9
Alemmat toimihenkilöt	18,6	17,4
Työntekijät	24,7	19,2
Eläkeläiset	30,7	29,3
Muut	2,6	13,8
Yhteensä	100 %	100 %

Lopuksi vielä tarkastelen tutkimukseni kotitalouksien alueellista jakautumista. Taulukossa 4 näkyy kotitalouksien osuudet suuralueittain. Osuudet ovat pysyneet samana, johtuen korotuskertoimesta. Noin viidesosa kotitalouksista on kotoisin pääkaupunkiseudulta. Suurin osa, yli 40 prosenttia talouksista asuu muualla Etelä-Suomessa. Tämä vastaa sitä käsitystä, että väestö on Suomessa pakkautunut maan eteläosaan. Väli-Suomessa asuu noin neljännes kotitalouksista ja pohjoisessa Suomessa hieman yli kymmenesosa.

TAULUKKO 4. Kotitalouksien alueellinen jakauma vuosina 1990 ja 1994, %.

Suuralue	1990	1994
Pääkaupunkiseutu	18,9	19,0
Muu Etelä-Suomi	44,4	43,9
Väli-Suomi	25,3	25,5
Pohjois-Suomi	11,4	11,7
Yhteensä	100 %	100 %

2. Kvintiilien koostumus

Tutkimukseni tärkein kulutukseen vaikuttava tekijä ovat tulot. Kotitaloudet on jaettu viiteen eri tuloluokkaan eli kvintiiliin. Ennen kuin siirryn tarkastelemaan kotitalouksien kulutusta ja siinä tapahtuneita muutoksia, tutkin kvintiilien koostumusta eli sitä, minkälaisia kotitalouksia tuloluokkiin kuuluu. Eri kotitaloustyyppien jakautuminen tulokvintiileihin vuonna 1990 näkyy taulukossa 5. Koska kvintiilit on muodostettu kulutusyksikköä kohden laskettujen tulojen mukaan, erikokoisten kotitalouksien vertailu on mahdollista. Yksin asuvat ovat jakautuneet melko tasaisesti kaikkiin tuloluokkiin, heitä löytyy sekä alimmasta että ylimmästä tulokvintiilistä noin viidesosa. Lapsettomat pariskunnat ovat selvästi hyvin toimeentulevia, heistä reilusti yli puolet kuuluu kahteen ylimpään tulokvintiiliin. Tämä kuulostaa odotetulta, koska usein nämä pariskunnat ovat vanhempia pareja, joiden lapset ovat jo muuttaneet pois kotoa, asunovelat on maksettu ja työuralla on saavutettu huippukohta. Peräti neljäkymmentä prosenttia kuuluu ylimpään tuloviidennekseen. Yksinhuoltajien tilanne on lähes päinvastainen, näistä talouksista yli puolet kuuluu kahteen alimpaan tuloluokkaan ja lähes yhdeksänkymmentä prosenttia mahtuu kolmeen alimpaan viidennekseen. Kahden huoltajan lapsiperheet puolestaan jakautuvat varsin tasaisesti kaikkiin tuloluokkiin, ylimmässä ja alimmassa on vähiten kotitalouksia. Lapsiperheet ovat melko keskituloisia. Vanhustaloudet lukeutuvat alimpiin tulokvintiileihin, yli puolet kuuluu kahteen alimpaan. Muut taloudet kuuluvat lähinnä keskituloisiin.

TAULUKKO 5. Kotitaloustyyppien jakautuminen tulokvintileihin vuonna 1990, %.

Tuloluokka	Yksin asuvat	Paris- kunnat	Yksin- huoltajat	Lapsi- perheet	Vanhus- taloudet	Muut taloudet
1. tulokvintiili	22,0	8,7	24,2	16,4	36,2	15,1
2. tulokvintiili	13,1	10,5	38,7	24,2	29,9	18,4
3. tulokvintiili	17,9	15,3	23,6	24,3	17,0	24,2
4. tulokvintiili	23,3	25,2	7,2	20,8	8,8	24,1
5. tulokvintiili	23,6	40,3	6,4	14,4	8,0	18,2
Yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Taulukossa 6 näkyvät samat luvut vuodelle 1994. Muutoksia on tapahtunut jonkin verran, yksin asuvat ovat hieman enemmän painottuneet alempiin tuloluokkiin. Samoin on tapahtunut lapsettomille pariskunnille, tosin yli puolet edelleen kuuluu kahteen ylimpään tuloviidennekseen. Yksinhuoltajien osuudet alimmista tuloluokista ovat edelleen kasvaneet. Yksinhuoltajatalouksia pidetäänkin alttiina taloudelliselle turvattomuudelle (Jähi 1999, 149). Lapsiperheiden tulojakauma näyttää pysyneen suunnilleen samana, alimpaan kvintiiliin kuuluvien määrä on kasvanut, mutta toiseksi alimpaan vähentynyt. Mielenkiintoinen muutos on tapahtunut vanhustalouksien jakaumassa, ne ovat painottuneet aikaisempaa enemmän ylempiin tuloluokkiin. On kuitenkin muistettava, että tulokvintiilit mittaa tulojen jakautumista, ei määrää. Jokaiseen kvintiiliin lasketaan 20 prosenttia kotitalouksista. Niinpä luvut eivät kerro tulojen pienentymisestä, jota on selvästi tapahtunut laman aikana.

TAULUKKO 6. Kotitaloustyyppien jakautuminen tulokvintileihin vuonna 1994, %.

Tuloluokka	Yksin asuvat	Paris- kunnat	Yksin- huoltajat	Lapsi- perheet	Vanhus- taloudet	Muut taloudet
1. tulokvintiili	21,3	16,3	36,4	19,7	19,5	16,1
2. tulokvintiili	19,2	8,7	31,2	21,5	27,6	17,2
3. tulokvintiili	16,2	15,4	11,7	24,1	25,4	20,6
4. tulokvintiili	20,4	24,2	12,6	20,8	12,9	27,4
5. tulokvintiili	23,0	35,4	8,1	13,9	14,5	18,7
Yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Taulukoissa 7 ja 8 näkyy kotitalouksien tuloviidenneksien jakauma sosioekonomisen aseman mukaan. Maatalousyrittäjät ovat vuonna 1990 melko tasaisesti jakautuneet viidennekseen, toisin alemmissä luokissa on hieman enemmän kotitalouksia. Vuonna 1994 maatalousyrittäjien osuus ylimmästä kvintiilistä oli noussut selvästi. Myös muiden yrittäjien tulot ovat parantuneet ja osuus alimmassa tuloluokassa laskenut. Ylemmät toimihenkilöt painottuvat selvästi ylempiin tuloluokkiin, molempina tutkimusvuosina noin puolet toimihenkilöistä kuului ylimpään

viidennekseen. Myös alemmat toimihenkilöt kuuluvat hyvin toimeentuleviin kotitalouksiin, tosin eivät niin selvästi kuin ylemmät toimihenkilöt. Työntekijät ovat jakautuneet melko tasaisesti kaikkiin tulokvintiileihin. Eläkeläisten osuus ylemmissä tulokvintiileissä on jopa kasvanut ja alimmassa tulokvintiilissä olevien määrä on puolestaan vähentynyt voimakkaasti. Lama ei näytä koettelleen eläkeläisiä kovin pahasti. Sosioekonominen ryhmä muut koostuu lähinnä työttömistä, opiskelijoista ja kotiäideistä, mikä näkyy myös heidän tuloissaan. Yli 70 prosenttia kuului vuonna 1990 alimpaan tulokvintiiliin ja vuonna 1994 vieläkin yli puolet. Kahteen ylimpään tuloluokkaan kuului molempina tutkimusvuosina vain pieni osa tästä ryhmästä.

TAULUKKO 7. Kotitalouksien kuuluminen tulokvintiileihin sosioekonomisen aseman mukaan vuonna 1990.

Tuloluokka	Maatal. yrittäjät	Muut yrittäjät	Ylemmät toimih.	Alemmat toimih.	Työntekijät	Eläkeläiset	Muut
1. tulokvintiili	22,8	27,6	2,7	7,6	11,7	36,0	71,1
2. tulokvintiili	20,0	12,6	7,0	16,5	21,5	28,3	17,4
3. tulokvintiili	19,9	19,5	14,2	22,8	26,3	17,2	6,0
4. tulokvintiili	19,8	16,9	25,1	28,7	25,7	9,9	2,2
5. tulokvintiili	17,5	23,4	51,1	24,4	14,7	8,6	3,3
Yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 8. Kotitalouksien kuuluminen tulokvintiileihin sosioekonomisen aseman mukaan vuonna 1994.

Tuloluokka	Maatal. yrittäjät	Muut yrittäjät	Ylemmät toimih.	Alemmat toimih.	Työntekijät	Eläkeläiset	Muut
1. tulokvintiili	24,4	21,7	3,4	8,3	14,8	19,7	55,3
2. tulokvintiili	10,4	17,9	8,1	15,4	18,7	29,0	21,7
3. tulokvintiili	14,9	14,1	11,8	21,1	22,8	25,8	12,9
4. tulokvintiili	15,2	18,9	26,7	31,3	28,5	12,7	5,0
5. tulokvintiili	35,1	27,3	50,0	24,0	15,1	12,7	5,2
Yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Taulukoissa 9 ja 10 näkyy kotitalouksien jakautuminen asuinpaikan mukaan vuosina 1990 ja 1994. Kvintiilien alueellisesta jakaumasta näkyy hyvinvoinnin jakautuminen asuinalueen mukaan. Pääkaupunkiseudun kotitaloudet ovat selvästi painottuneet ylimpiin kvintiilileihin, kun taas Etelä-Suomi on melko tasaisesti jakautunut kaikkiin tuloluokkiin. Tosin pääkaupunkiseutukin on köyhtynyt laman aikana. Väli-Suomi puolestaan on rikastunut, sillä Väli-Suomen kotitalouksien osuus alimmasta kvintiilistä on laskenut ja ylimmästä kvintiilistä on noussut. Pohjoissuomalaiset kotitaloudet taas ovat laman seurauksena enemmän painottuneet alimpiin tuloluokkiin.

TAULUKKO 9. Kotitalouksien kuuluminen tulokvinttileihin asuinpaikan mukaan vuonna 1990.

Tuloluokka	Pääkau- punkki- seutu	Muu Etelä- Suomi	Väli- Suomi	Pohjois- Suomi
1.kvintiili	10,2	18,6	27,4	25,4
2.kvintiili	10,8	22,2	21,8	22,6
3.kvintiili	15,2	20,5	22,2	21,0
4.kvintiili	25,7	20,4	16,1	17,6
5.kvintiili	38,1	18,3	12,5	13,4
Yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 10. Kotitalouksien kuuluminen tulokvinttileihin asuinpaikan mukaan vuonna 1994.

Tuloluokka	Pääkau- punkki- seutu	Muu Etelä- Suomi	Väli- Suomi	Pohjois- Suomi
1.kvintiili	14,3	18,3	24,1	26,8
2.kvintiili	13,7	21,0	23,4	19,0
3.kvintiili	18,3	20,9	20,0	19,5
4.kvintiili	23,5	20,1	18,2	17,9
5.kvintiili	30,2	19,7	14,2	16,9
Yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %

3. Kulutuksen pääryhmät

Kulutushyödykkeet eli kulutetut tavarat ja palvelut on jaettu kahdeksaan pääryhmään. Vuosina 1990 ja 1994 pääryhmien sisältö oli suurimmaksi osaksi sama, joitain muutoksia jouduin kuitenkin tekemään. Näiden muutosten avulla pääryhmät tulivat vertailukelpoisiksi.

Ensimmäiseen pääryhmään kuuluvat elintarvikkeet, juomat ja ateriat. Elintarvikkeiden alaryhmiä ovat leipä- ja viljatuotteet, liha, kala, maitotuotteet, munat, rasvat ja öljyt, hedelmät ja marjat, juurekset ja vihannekset ja sokerit, mausteet, jäätelöt ja makeiset. Juomiin kuuluvat sekä alkoholittomat että alkoholijuomat. Ateriat tarkoittavat kodin ulkopuolella syötyjä aterioita, eli työpaikka-aterioita ja ravintoloiden ruoka- ja juomamenoja. Vuonna 1990 tähän pääryhmään kuului myös tupakka, mutta olen siirtänyt sen kahdeksanteen pääryhmään kuten vuonna 1994.

Toiseen pääryhmään kuuluvat vaatteet ja jalkineet. Ryhmään sisältyy kaikenlaisten vaatteiden ja jalkineiden osto, vuokraus ja korjaus. Myös kankaiden ja lankojen hankinnat kuuluvat tähän ryhmään. Nämä pääryhmät vastasivat toisiaan sisällöltään vuosina 1990 ja 1994.

Kolmas pääryhmä käsittää asuntoon ja vapaa-ajan asuntoon menevät kulut. Näihin kuuluvat vuokrat, yhtiövastikkeet, asuntolainojen korot, vesimaksut, korjauskustannukset ja energiamenot. Tässä ryhmässä on laskettu myös asuntoetu, joka tarkoittaa omistus- tai luontoisetuasunnosta saatua etua. Huomattava on, että ainoastaan asuntolainojen korot lasketaan kulutusmenoihin, ei asuntolainojen lyhentämistä. Lainojen lyhennys määritellään säästämiseksi, joka lisää kotitalouden omaisuuden arvoa. (Lindqvist, Pajunen & Laiho 2000, 6-7.) Asunnon ja vapaa-ajan asunnon kulutusmenot olivat vertailukelpoisia vuosina 1990 ja 1994.

Neljäs kulutustavaroiden pääryhmä on kotitalouskalusto ja -tarvikkeet. Tähän kuuluvat myös kotitalouspalvelut. Neljäs pääryhmä käsittää huonekalut, matot, taide-esineet kotitaloustekstiilit, kotitalouskoneet ja -laitteet ja kaikenlaiset kotitalouden välineet ja tarvikkeet sekä niiden korjauksen. Myös kotitalouden kertakulutustavarat ja puutarhassa tarvittavat välineet sekä irtaimistovakuutukset kuuluvat tähän ryhmään. Pääryhmän sisältämät kulutushyödykkeet vastasivat toisiaan vuosina 1990 ja 1994.

Viidenteen ryhmään lasketaan sairauden- ja terveydenhoitoon menevät menot. Näihin kuuluvat lääkkeet ja lääkinnälliset tarvikkeet, lääkäri-, hammaslääkäri- ja laboratoriomaksut ja sairaalamaksut. Vuosien 1990 ja 1994 kulutusnimikkeet vastasivat toisiaan

Kuudes pääryhmä käsittää liikenteeseen, tietoliikenteeseen ja matkailuun menevät kulutusmenot. Liikennemenoihin kuuluvat kulkuneuvojen osto- ja käyttömenot, poltto- ja voiteluaineet ja liikennevakuutukset sekä ajoneuvo luontoisetuna. Tietoliikennemenoihin lasketaan puhelimeen, postiin ja lennättimeen menevät menot. Matkailumenoihin sisältyvät kotimaan- ja ulkomaanmatkojen liput sekä hotellit, valmismatkat ja täysihoito. Viimeksi mainittu ryhmä eli hotellit, valmismatkat ja täysihoito kuuluivat vuoden 1990 tutkimuksessa kahdeksanteen pääryhmään, mutta siirsin ne matkailuun kuuluviksi, kuten ne ovat vuonna 1994. Vuonna 1994 matkailuun kuuluvaksi oli otettu myös valuutan vaihto. Vuonna 1990 samaa nimikettä ei ollut, mutta kahdeksannessa pääryhmässä oli nimike menot ulkomailla. Ymmärrän tämän valuutan vaihtoa vastaavaksi ja siirsin sen kuudenteen pääryhmään, matkailumenoihin kuuluvaksi.

Seitsemännessä pääryhmässä on kulttuuriin ja vapaa-aikaan kuuluvia kulutustavara- ja palveluryhmiä. Pääryhmä käsittää siis valinnaiseen kulutukseen lukeutuvia hyödykkeitä. Tähän ryhmään lasketaan vapaa-ajan välineet eli radio, televisio, nauhurit, valokuvausvälineet, soittimet, filmit, kasetit ja äänilevyt. Lisäksi vapaa-ajan välineisiin kuuluvat veneet, leikkikalut, pelit, askartelutarvikkeet, lemmikkieläimistä aiheutuvat kulut ja urheilu- ja retkeilytarvikkeet.

Seitsemänteen pääryhmään kuuluvat myös vapaa-ajan palveluihin menevät kulut kuten pääsyliput ja kausikortit urheilu-, huvi- ja taidetapahtumiin. Lisäksi vapaa-ajan kuluihin lasketaan kirjat, sanoma- ja aikakauslehdet. Vuoden 1994 mukaan laskettiin myös kirjoitus- ja piirustustarvikkeet, jotka vuoden 1990 kotitaloustiedustelussa kuuluivat kahdeksanteen pääryhmään. Siirsin ne myös vuonna 1990 kuulumaan harrastusmenoihin kuuluvaksi seitsemänteen ryhmään. Vuonna 1990 tähän kuuluvaksi luettiin myös koulutusmenot, vuonna 1994 koulutus kuului kahdeksanteen pääryhmään. Koska koulutus on Suomessa edelleen suurimmassa määrin julkisen vallan kustantamaa ja siis kotitalouksille ilmaista, lasken molempina tutkimusvuosina koulutusmenot eli oppilaitosten maksut ja kurssimaksut vapaa-ajan menoihin kuuluviksi. Tällöin koulutusmenot ovat vapaaehtoisia, ikään kuin ylimääräisiä koulutusmenoja. Vuoden 1990 tutkimuksessa lasten päivähoiton menot laskettiin myös tähän pääryhmään. Vuonna 1994 ne kuuluivat kahdeksanteen pääryhmään, jonne ne siirsin myös vuonna 1990 kuuluviksi. Näin seitsemäs pääryhmä pysyy valinnaisen kulutuksen käsittävänä ryhmänä, lastenhoitomenot kun ovat lapsiperheille välttämättömyysmenoja.

Viimeisessä eli kahdeksannessa pääryhmässä ovat mukana muut tavarat ja palvelut eli hyödykkeet, joita ei voi lukea edellisiin ryhmiin kuuluviksi. Näitä ovat puhtauden- ja kauneudenhoidon tarvikkeet ja palvelut, vauvanhoitotarvikkeet ja lastenhoito, kellojen ja korujen osto ja korjaus, tupakka, kulutukseen laskettavat tulonsiirrot kuten jotkin vakuutukset ja jäsenmaksut sekä erittelemätön kulutus. Vielä vuonna 1990 tupakka kuului elintarvikkeisiin ja juomiin, mutta olen siirtänyt sen tähän viimeiseen ryhmään.

4. Kvintiilien kulutus

Aluksi tutkin pelkästään tulojen vaikutusta kulutukseen. Lähtöoletukseni on, että tulot ovat kulutuksen ensisijainen määrittäjä. Kun olen kartoittanut kotitalouksien kulutusta tulojen valossa, tarkennan kuvaa eroilla, joita kotitaloustyyppi, sosioekonominen asema ja alue mahdollisesti synnyttävät. Tekstin sisällä esitän vain tärkeimmät taulukot, koska muuten samantapaisia taulukoita olisi liikaa. Loput taulukoista on laitettu liitteeseen. Aina kun viitataan liitteessä olevaan taulukkoon, mainitsen sen.

Olen käyttänyt rahoille rahanmuutoskerrointa, joka perustuu Tilastokeskuksen kuluttajahintaindeksiin. (Suomen tilastollinen vuosikirja 1995, 399) Kulutukseen käytetyt rahamäärät ovat kaikki vuoden 1990 rahaa. Näin ollen kaikki vuoden 1994 rahamäärät on kerrottu

kulutustavararyhmittäisillä kertoimilla, jotka näkyvät liitteen taulukosta 2. Indeksien vuosiluvulla itsessään ei ole merkitystä, kunhan vain kahden eri tutkimusvuoden rahamäärät ovat keskenään vertailukelpoisia. Kuluttajahintaindeksi kuvaa kotitalouksien käyttämien tavaroiden ja palvelujen hintakehitystä eli ottaa huomioon inflaation vaikutukset hintoihin. (Ahlqvist & Pajunen 2000, 123.) Pääryhmien mukainen jaottelu kuluttajahintaindeksissä ei täysin vastaa omaa jaotteluani, kuluttajahintaindeksissä esimerkiksi juomille on oma kertoimensa, mutta olen käyttänyt ensimmäiselle kulutuksen pääryhmälle ruokien kerrointa. Erot ovat mielestäni sen verran pieniä, etteivät ne haittaa tässä tutkimuksessa. Kysehan on joka tapauksessa keskiarvoista.

Olen myös päättänyt käyttää aineistoni analyysissä jo käytöstä poistunutta rahayksikköä, Suomen markkaa, kahdestakin eri syystä. Ensinnäkin markka oli käytössä aineistojen keräämisen aikaan eli vuosina 1990 ja 1994. Toiseksi markka on mielestäni edelleenkin ”käytössä” monen mielessä eli markkoina ajattelu käy vielä luonnollisesti. Rahayksikkö sinänsä ei vaikuta kulutuksen rakenteeseen ja siinä tapahtuneisiin muutoksiin.

Taulukoissa 11 ja 12 näkyy eri tuloluokkien kulutus pääryhmittäin ja yhteensä vuosina 1990 ja 1994. Taulukoista näkyy selvästi se, että tulot määräävät kulutusta. Kaikkiin kulutuksen ryhmiin käytetään sitä enemmän rahaa, mitä isommat käytettävissä olevat tulot ovat. Vain muut tavarat ja palvelut -ryhmässä eniten on kuluttanut neljäs kvintiili molempina tutkimusvuosina. Kulutus kaikilla kotitalouksilla on kasvanut neljässä vuodessa, pääryhmistä vain vaatteiden kulutusmenot ovat pienentyneet ja elintarvikemenot ovat pysyneet suunnilleen samana. Mielenkiintoista on, että kaikki tuloluokat paitsi alin käyttävät vaatteisiin vähemmän rahaa vuonna 1994 kuin vuonna 1990.

Kaikilla tuloluokilla asumiseen käytetty rahamäärä on noussut selvästi. Asuminen onkin kallistunut, ja etenkin vuokralla asuminen kallistui laman aikana. Vuosina 1990-94 asumisen osuus kulutusmenoista keskimäärin kasvoi 23 prosentista 28 prosenttiin. Asuminen olikin ainoa lamavuosina reaalisesti kallistunut kulutuserä, sillä asuntoa ei voi ostaa tai siitä luopua paloina. Työttömillä puolet menoista koostuivat asumisesta ja ruoasta, muilla luku oli 40 %. (Juntto 1996, 213.)

Kun tarkastellaan alimman kvintiilin kulutuksessa tapahtuneita muutoksia, huomataan että sen kokonaiskulutus on kasvanut. Pienituloisimpiin lama ei näytä kovasti koskevan, sillä he ovat kasvattaneet kulutusmenojaan kaikissa ryhmissä. Toisaalta kaikkein pienituloisimmilla ei ole ollut luultavasti varaa kuluttaa ennen lamaakaan, tämän takia heidän kulutuksessaan ei näy dramaattisia

muutoksia. Jo valmiiksi niukasta taloudesta ei voi paljoo säästää. Kulutuksen tason pysyminen samana kertoo myös toimivasta sosiaalisesta turvaverkosta, sillä luultavasti alimman kvintiilin kotitaloudet saavat tulonsa lähinnä eläkkeinä, työttömyyskorvauksina ja muina tulonsiirtoina. Sosiaaliturvan toimivuudesta laman aikana todistaa myös edellä mainittu Hannu Uusitalon (1997) tutkimus.

TAULUKKO 11. Viiden eri kvintiilin kulutus vuonna 1990, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	1.kvintiili	2.kvintiili	3.kvintiili	4.kvintiili	5.kvintiili	Kaikki
Ruoka ja juoma	18794	22511	26228	28672	30703	25381
Vaatteet ja jalkineet	4110	5585	6929	7862	9397	6777
Asuminen ja energia	19175	23246	25244	27374	32013	25410
Kodin tarvikkeet	4328	5485	6788	7497	9910	6802
Terveystenhoito	2584	3194	3779	4129	4482	3634
Liikenne ja matkailu	14110	19579	25646	32721	41309	26673
Harrastukset	5758	7699	9452	10821	13885	9523
Muut tavarat ja palvelut	3663	4946	5930	6933	6485	5591
Kulutus yhteensä	72522	92245	109997	126008	148185	109790

TAULUKKO 12. Viiden eri kvintiilin kulutus vuonna 1994, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	1.kvintiili	2.kvintiili	3.kvintiili	4.kvintiili	5.kvintiili	Kaikki
Ruoka ja juoma	20798	22629	24943	28444	31226	25608
Vaatteet ja jalkineet	4676	4955	6469	7529	7840	6294
Asuminen ja energia	23561	26722	31406	32629	41472	31158
Kodin tarvikkeet	4981	5495	7043	7541	10987	7209
Terveystenhoito	3280	4750	5672	6487	7722	5582
Liikenne ja matkailu	16657	18039	22676	29220	44199	26157
Harrastukset	8253	8963	10448	13141	14495	11060
Muut tavarat ja palvelut	4682	5352	5722	7366	6977	6020
Kulutus yhteensä	86888	96904	114378	132355	164918	119087

Toisen kvintiilin kulutus on samoin noussut kokonaisuudessaan ja vain vaatteiden kulutusmenot ovat laskeneet. Kodin tarvikkeiden kulutuksessa ei ole tapahtunut isoja muutoksia. Kolmas kvintiili on mielenkiintoinen, sillä tässä tuloluokassa kulutus on vähentynyt peräti neljässä ryhmässä; ruoassa, vaatteissa, liikenteessä ja matkailussa ja muissa tavaroissa. Silti kokonaiskulutus on kasvanut. Näyttää siltä, että lama on koetellut tätä tuloluokkaa, keskituloisia. Myös neljäs kvintiili on vähentänyt kolmessa ryhmässä kulutustaan, keskituloisilla näyttävät elintarvikkeet, vaatteet ja matkailu olevan ne asiat joista ensin tingitään. Toisaalta tämä kertoo siitä, että keskituloisilla ryhmillä on varaa tinkiä ruoan kulutuksesta. Alimmilla tuloryhmillä ei ehkä tätä mahdollisuutta ole. Taulukoista näkyy vielä, että ylin kvintiili on kasvattanut kulutusta kokonaisuutena, vain vaatteissa ja jalkineissa kulutus on pienentynyt.

TAULUKKO 14. Viiden eri kvintiilin kulutuksen rakenne pääryhmissä vuonna 1994, %.

Kulutuksen pääryhmä	1.kvintiili	2.kvintiili	3.kvintiili	4.kvintiili	5.kvintiili	Kaikki
Ruoka ja juoma	23,9	23,4	21,8	21,5	18,9	21,5
Vaatteet ja jalkineet	5,4	5,1	5,7	5,7	4,8	5,3
Asuminen ja energia	27,1	27,6	27,5	24,7	25,1	26,2
Kodin tarvikkeet	5,7	5,7	6,2	5,7	6,7	6,1
Terveydenhoito	3,8	4,9	5,0	4,9	4,7	4,7
Liikenne ja matkailu	19,2	18,6	19,8	22,1	26,8	22,0
Harrastukset	9,5	9,2	9,1	9,9	8,8	9,3
Muut tavarat	5,4	5,5	5,0	5,6	4,2	5,1
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Terveydenhoito vie entistä suuremman osan kulutusmenoista, mikä vahvistaa Klavuksen (1997) huomion siitä, että terveydenhoitojärjestelmä on lisännyt asiakasmaksujen osuutta. Klavus on tutkinut kotitalouksien terveydenhoitomenojen muutoksia 1990-luvulla. Klavuksen mukaan lama on aiheuttanut yleisesti terveydenhoitomenoille kaksi asiaa. Ensinnäkin asiakasmaksujen osuus on noussut lääkkeiden ja terveydenhoitopalvelujen osalta. Käyttäjien osuus terveydenhuollon rahoituksesta on kasvanut 1990-luvulla voimakkaasti. Vuodesta 1990 vuoteen 1994 käyttäjien osuus rahoituksesta kasvoi 8 prosenttiyksikköä. Potilaat joutuvat siis itse kustantamaan yhä suuremman osan terveydenhoitomenoista. Toiseksi lääkkeiden kulutus kasvoi lamavuosien aikana, joten potilaiden kustannukset nousivat myös markkamääräisesti. Toisaalta lääkärisäkäyntien määrä väheni, samoin keskimääräinen sairaalahoitajakso lyheni vuosina 1990-1994. Sairaaloiden poliklinikkakäynnit kuitenkin lisääntyivät. Terveydenhoitomenojen osuus kulutusmenoista on suunnilleen sama vuonna 1994 henkilöä kohden laskettuna. Tämä tarkoittaa suurempaa rasiitusta pienituloisille kotitalouksille, sillä heillä liikkumavara on pienempi kun välttämättömyysmenot vievät suuremman osa kulutusmenoista. Näin ollen asiakasmaksujen korotuksen vaikutukset tuntuvat voimakkaimmin pienituloisissa kotitalouksissa. Terveydenhuoltomenojen suhteellinen lasku alimmassa tulodesiilissä johtuu siitä, että laman aikana tähän tuloluokkaan on siirtynyt ylemmistä tuloluokista kotitalouksia, jotka käyttävät vähän terveystalvveluja, esimerkiksi opiskelijat. (Klavus 1997, 154-162.) Minun tutkimuksessani terveydenhoitomenojen osuus on myös melko sama kaikissa tuloluokissa.

Aikaisemmin viittasin erityisesti keskituloisten taloudelliseen asemaan, joka näyttää huonontuneen laman aikana. Sama tulos tulee esiin myös kulutuksen rakennetta tarkastellessa. Asumisen osuus kolmannen kvintiilin kulutuksesta on kasvanut eniten, kolmella prosenttiyksiköllä. Asumismenoja voi pitää pakollisina menoina, joten tässäkin suhteessa keskituloisten taloudellinen liikkumavara näyttää pienentyneen.

Yhteenvedona voi sanoa, että lama näkyy kotitalouksien kulutuksessa. Kaikki tulokvintiilit paitsi alin ovat vähentäneet kulutustaan. Kaikki tuloluokat kuluttavat asumiseen enemmän, luultavasti olosuhteiden pakosta. Mielenkiintoisin tulos on kolmannen kvintiilin eli keskituloisten tilanne. Näyttää siltä, että he ovat kaikkein eniten tinkineet kuluttamisesta. Kolmanteen kvintiiliin näyttää kuuluvan erityisesti lapsiperheitä. Keskiluokka ja keskituloiset näyttävätkin laman suurimmilta kärsijöiltä.

Tässä siis kulutuksen yleiskuva, nyt lähdän tarkastelemaan tarkemmin eri tuloluokkien kulutusta kulutukseen vaikuttavien taustatekijöiden avulla, joita tutkimuksessani tulojen lisäksi ovat kotitaloustyyppi, sosioekonominen asema ja alue.

4.1 Ensimmäinen tuloluokka

Tarkastelen jokaisen tulokvintiilin kulutusta erikseen, eri taustamuuttujien mukaan. Lähtökohtana minulla on pari oletusta, ensinnäkin se, että keskituloiset ja keskiryhmät yleensä kärsivät eniten lamasta ja toiseksi se, että yleinen ilmapiiri vaikutti kulutukseen kielteisesti, niin että ihanteeksi nousi jonkinlainen askeettinen kulutus.

TAULUKKO 15. Ensimmäisen kvintiilin kulutus kotitaloustyypeittäin vuonna 1990, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Yksin asuvat	Paris-kunnat	Yksin-huoltajat	Lapsi-perheet	Vanhus-taloudet	Muut taloudet	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	11713	21737	19749	32808	12290	26812	18794
Vaatteet ja jalkineet	2809	4673	6499	7962	1832	6045	4110
Asuminen ja energia	12242	20966	19854	31622	13960	26462	19175
Kodin tarvikkeet	2092	5281	6431	8841	2748	5073	4328
Terveystenhoito	1412	2614	1906	2826	2967	3435	2584
Liikenne ja matkailu	8380	23424	13478	29908	3847	23903	14110
Harrastukset	3909	6982	8831	11494	2601	7814	5758
Muut tavarat	2553	4379	7634	7378	1360	5022	3663
Kulutus yhteensä	45110	90056	84382	132839	41605	104566	72522

TAULUKKO 16. Ensimmäisen kvintiilin kulutus kotitaloustyypeittäin vuonna 1994, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Yksin asuvat	Pariskunnat	Yksinhuoltajat	Lapsiperheet	Vanhustaloudet	Muut taloudet	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	13815	21261	22648	31997	11455	26040	20799
Vaatteet ja jalkineet	1240	5192	9463	7584	2837	4512	4676
Asuminen ja energia	15261	23421	29095	34620	16462	25212	23561
Kodin tarvikkeet	2621	4874	7281	7796	3221	5233	4982
Terveystenhoito	1917	3424	3428	3752	3748	4988	3280
Liikenne ja matkailu	10678	21527	16395	26865	4049	24159	16656
Harrastukset	5031	10111	11125	12332	3809	9345	8253
Muut tavarat	3329	4788	4923	8088	1717	4194	4682
Kulutus yhteensä	53892	94596	104358	133036	47298	103683	86889

Taulukoista 15 ja 16 näkyy pienituloisimman viidenneksen kulutus kotitaloustyypeittäin vuosina 1990 ja 1994. Taulukoissa näkyy aina vertailun vuoksi koko väestön luvut. Yksin asuvilla kulutukseen menevät rahamäärät ovat nousseet kaikissa ryhmissä paitsi vaatteissa ja jalkineissa, joiden kulutus on pudonnut yli viidelläkymmenellä prosentilla. Kulutuksen rakenteessa yksin asuvilla elintarvikkeiden ja vaatteiden osuus on pienentynyt muiden ryhmien osuuksien noustessa. Lapsettomat pariskunnat ovat tinkineet ruoan, kodin tarvikkeiden, liikenteen ja matkailun ja muiden tavaroiden kulutuksesta. Yksinhuoltajataloudet ovat kasvattaneet kulutustaan kaikissa muissa ryhmissä paitsi muissa tavaroissa ja palveluissa. Kahden huoltajan lapsiperheiden tilanne on huonompi, ne ovat vähentäneet kulutustaan neljässä ryhmässä, elintarvikkeissa, vaatteissa, kodin tarvikkeissa ja liikenteessä ja matkailussa. Lapsiperheiden kokonaiskulutuskin on noussut neljässä vuodessa vain 0,2 prosentilla. Vanhustalouksilla on mennyt huomattavasti paremmin, ne ovat pienentäneet kulutustaan ainoastaan ruoan ja juoman osalta. Muut taloudet ovat puolestaan pienentäneet kulutustaan ruoan, vaatteiden, asumisen ja muiden tavaroiden osalta. Huomattavaa on, että kuudesta kotitaloustyypistä neljä oli pienentänyt ruoan kulutusta. Asumisessa oli pienentymistä tapahtunut vain yhden kotitaloustyyppin kohdalla. Alimmankin tulokvintiilin on ollut mahdollista pienentää ruoan kulutusta, asumisen kustannuksista tinkiminen on vaikeampaa, vuokra tai yhtiövastike on ”pakko” maksaa.

Kulutuksen rakenne vuosina 1990 ja 1994 näkyy puolestaan taulukoista 17 ja 18. Asumiskustannusten ja terveydenhoidon kallistuminen näkyy alimman tuloluokan kulutuksen rakenteen muutoksissa. Kaikkien kotitaloustyyppien kulutuksesta yhä suurempi osa meni asumiseen ja terveydenhoitoon. Poikkeuksena ainoastaan ryhmä muut taloudet, joilla asumiskustannusten osuus kulutuksesta aleni. Huomattavaa on, että kahden vanhemman

lapsiperheillä ainoastaan asumisen, terveydenhoidon ja muiden tavaroiden osuus kulutuksesta on kasvanut muiden pienentyessä. Kaikki kotitaloustyypit lukuun ottamatta yksin asuvia ja muita talouksia käyttävät kulutuksestaan pienemmän osan liikenteeseen ja matkailuun. Mielenkiintoinen seikka on ruoan ja juoman osuuden pieneminen kulutuksesta kaikilla kotitaloustyypeillä. Tämä tukee Sihvon (1997, 170-172) huomiota siitä, että lamankin aikana pienituloisimpien kulutus rakenne läheni keskivertosuomalaisen kulutus rakennetta.

TAULUKKO 17. Ensimmäisen kvintiilin kulutuksen rakenne kotitaloustyypeittäin vuonna 1990, %.

Kulutuksen pääryhmä	Yksin asuvat	Paris-kunnat	Yksin-huoltajat	Lapsi-perheet	Vanhus-Taloudet	Muut taloudet	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	26,0	24,1	23,4	24,7	29,5	25,6	25,9
Vaatteet ja jalkineet	6,2	5,2	7,7	6,0	4,4	5,8	5,7
Asuminen ja energia	27,1	23,3	23,5	23,8	33,6	25,3	26,4
Kodin tarvikkeet	4,6	5,9	7,6	6,7	6,6	4,9	6,0
Terveydenhoito	3,1	2,9	2,3	2,1	7,1	3,3	3,6
Liikenne ja matkailu	18,6	26,0	16,0	22,5	9,2	22,9	19,5
Harrastukset	8,7	7,8	10,5	8,7	6,3	7,5	7,9
Muut tavarat	5,7	4,9	9,0	5,6	3,3	4,8	5,1
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 18. Ensimmäisen kvintiilin kulutuksen rakenne kotitaloustyypeittäin vuonna 1994, %.

Kulutuksen pääryhmä	Yksin asuvat	Paris-kunnat	Yksin-huoltajat	Lapsi-perheet	Vanhus-taloudet	Muut taloudet	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	25,6	22,5	21,7	24,1	24,2	25,1	23,9
Vaatteet ja jalkineet	2,3	5,5	9,1	5,7	6,0	4,4	5,4
Asuminen ja energia	28,3	24,8	27,9	26,0	34,8	24,3	27,1
Kodin tarvikkeet	4,9	5,2	7,0	5,9	6,8	5,0	5,7
Terveydenhoito	3,6	3,6	3,3	2,8	7,9	4,8	3,8
Liikenne ja matkailu	19,8	22,8	15,7	20,2	8,6	23,3	19,2
Harrastukset	9,3	10,7	10,7	9,3	8,1	9,0	9,5
Muut tavarat	6,2	5,1	4,7	6,1	3,6	4,0	5,4
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Seuraavaksi tarkastelen alimman kvintiilin kulutusta sosioekonomisen ryhmän mukaan. Luvut näkyvät liitteen taulukoissa 3 ja 4. Erityistä on ylempien toimihenkilöiden kulutuksen rahamäärien aleneminen jokaisessa kulutuksen pääryhmässä. Kokonaiskulutus on pienentynyt jopa viidenneksellä. Kuitenkin alkuperäisessä aineistossa vuonna 1994 ensimmäisessä kvintiilissä ylempien toimihenkilöiden talouksia oli ainoastaan 11, joten tuloksista ei voi vetää pitkälle

TAULUKKO 20. Ensimmäisen kvintiilin kulutuksen rakenne sosioekonomisen aseman mukaan vuonna 1994, %.

Kulutuksen pääryhmä	Maatal. yrittäjät	Muut yrittäjät	Ylemmät toimih.	Alemmat toimih.	Työntekijät	Eläkeläiset	Muut	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	23,3	23,9	21,3	24,1	21,4	26,0	24,5	23,9
Vaatteet ja jalkineet	5,7	6,0	8,8	5,8	6,3	4,4	4,8	5,4
Asuminen ja energia	31,9	26,2	24,8	25,2	23,8	32,0	26,5	27,1
Kodin tarvikkeet	5,6	4,7	3,5	5,0	6,2	6,7	5,7	5,7
Terveystenhoito	3,1	2,2	2,9	2,6	3,6	6,8	3,2	3,8
Liikenne ja matkailu	16,2	23,4	20,2	20,9	24,0	11,6	19,3	19,2
Harrastukset	10,7	8,5	12,8	9,5	9,6	8,0	10,1	9,5
Muut tavarat	3,6	5,0	5,7	7,0	5,2	4,5	5,9	5,4
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Kun kuvaan alimman tuloluokan kulutuksesta otetaan vielä mukaan alueen mukainen kulutus (kts. liitteen taulukot 5, 6, 7 ja 8), huomataan asuinalueen vaikuttavan kaikkein alimmalla tuloluokallakin. Pääkaupunkiseudulla asuvat kotitaloudet ovat kasvattaneet kulutustaan kaikissa pääryhmissä, liikenteeseen ja matkailuun menevä kulutus on kasvanut jopa yli puolella. Myös muualla Etelä-Suomessa asuvat kotitaloudet ovat kasvattaneet kulutustaan kaikissa ryhmissä. Väli-Suomen kotitalouksilla vain elintarvikkeisiin menevä rahamäärä on vähentynyt. Pohjois-Suomen kotitaloudet puolestaan ovat vähentäneet vaatteiden ja jalkineiden kulutusta. Kulutuksen rakenne on muuttunut kaikilla alueilla, yhteistä on se, että kaikilla kotitalouksilla elintarvikkeiden osuus on vähentynyt ja asumisen kasvanut. Pääkaupunkiseudun ja Pohjois-Suomen kotitaloudet ovat vähentäneet liikenteen ja matkailun ja harrastusten osuutta kulutuksesta, kun muilla alueilla molemmat ryhmät ovat kasvattaneet osuuttaan. Karuimmalta näyttää pohjoissuomalaisen kotitalouksien kulutus; kaikkien muiden ryhmien osuus kotitalouksien kulutuksesta on vähentynyt paitsi asumisen.

Miltä siis näyttää kaikkein pienituloisimpien kotitalouksien kulutus? Muutokset eivät ole olleet kovin dramaattisia, joten sosiaaliturva on toiminut laman aikanakin. Silti pienituloisillakin tietyt ryhmät erottuvat, vanhusten ja eläkeläisten taloudet ovat kasvattaneet kulutustaan enemmän kuin muut taloudet. Varsinkin kahden vanhemman lapsiperheet ovat vähentäneet kulutustaan selvästi, heihin lama on vaikuttanut. Yllättävä tulos oli yksinhuoltajatalouksien kulutuksen nousu, ilmeisesti nämä taloudet kuuluivat selvemmin sosiaaliturvan piiriin kuin muut lapsiperheet. Alueelliset erot tulivat esiin silminnähävästi, pääkaupunkiseudun kotitalouksien kulutukseen laman vaikutti vähemmän kuin Pohjois-Suomen talouksien. Kärjistäen voi sanoa, että huonoin tilanne oli ensimmäisen kvintiilin lapsiperheillä, jotka asuivat maan pohjoisosissa.

4.2 Toinen tuloluokka

Toiseksi alimman tulokvintiilin kulutus kotitaloustyypeittäin näkyy liitteen taulukoissa 9 ja 10. Näistä talouksista ainoastaan muut taloudet ovat vähentäneet kokonaiskulutustaan. Yksin asuvilla eniten on laskenut vaatteisiin kulutettava rahamäärä. Kaikki kotitaloustyypit paitsi muut kuluttavat elintarvikkeisiin enemmän tai saman verran. Yllättävää kyllä, parhaiten näyttivät selvinneen yksinhuoltajataloudet, joiden kulutus oli pienentynyt ainoastaan vaatteiden ja jalkineiden kohdalla. Heikoiten meni muilla talouksilla, jotka laskivat kulutustaan kaikissa ryhmissä terveydenhoitoa lukuun ottamatta.

Rakenteellisesti kulutus on kasvanut kaikilla kotitaloustyypeillä asumisessa (liitteen taulukot 11 ja 12). Vaatetuksessa vähensi kulutustaan jokainen kotitaloustyyppi muita kotitalouksia lukuun ottamatta. Varsinkin terveydenhoidon osuus on kasvanut, vain yksin asuvilla se on laskenut. Tämä voi johtua yksien asuvien nuoresta iästä. Vanhustalouksilla nimittäin terveydenhoidon osuus kokonaiskulutuksesta on lähes kaksinkertaistunut. Toisen tuloluokan kotitalouksilla terveydenhuollon asiakasmaksujen lisääminen on tuntunut selvästi.

Sosioekonomisista ryhmistä eniten kulutustaan on vähentänyt muiden yrittäjien ryhmä ja muiden ryhmä eli opiskelijat ja työttömät (taulukot 21 ja 22). Yrittäjät ovat pienentäneet varsinkin vaatteiden kulutustaan ja ryhmä muut on ainoa sosioekonominen ryhmä, joka on vähentänyt kokonaiskulutustaan. Nämä kotitaloudet ovat kasvattaneet kulutustaan vain pakollisissa menoissa eli asumisessa ja terveydenhoidossa. Työntekijätaloudet erottuvat päinvastaisesta syystä, nämä taloudet ovat ainoana ryhmänä kasvattaneet kulutustaan jokaisessa pääryhmässä.

TAULUKKO 21. Toisen kvintiilin kulutus sosioekonomisen aseman mukaan vuonna 1990, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Maatal. yrittäjät	Muut yrittäjät	Ylemmät toimih.	Alemmat toimih.	Työntekijät	Eläkeläiset	Muut	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	29873	29213	29378	27091	28965	15077	20152	22511
Vaatteet ja jalkineet	7198	10606	9143	8311	7133	2682	6663	5585
Asuminen ja energia	36494	28840	28122	24767	25329	19469	17699	23246
Kodin tarvikkeet	6912	6919	8003	6281	7271	3565	5811	5485
Terveydenhoito	3792	3644	4121	2991	2934	3253	2704	3194
Liikenne ja matkailu	29096	33999	36913	27226	25724	9127	20125	19579
Harrastukset	10504	10576	13520	9879	10399	3918	11762	7699
Muut tavarat	3948	9749	6391	7904	7032	2162	5591	4946
Kulutus yhteensä	127817	133545	135592	114449	114785	59254	90507	92245

TAULUKKO 24. Toisen kvintiilin kulutuksen rakenne sosioekonomisen aseman mukaan vuonna 1994, %.

Kulutuksen pääryhmä	Maatal. yrittäjät	Muut yrittäjät	Ylemmät toimih.	Alemmat toimih.	Työntekijät	Eläkeläiset	Muut	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	21,0	21,9	22,2	24,5	22,6	24,3	22,9	23,4
Vaatteet ja jalkineet	8,6	3,6	7,3	5,8	6,1	3,3	4,6	5,1
Asuminen ja energia	26,8	24,5	24,0	24,3	22,4	35,6	29,2	27,6
Kodin tarvikkeet	5,9	6,2	4,6	6,3	5,6	5,7	5,2	5,7
Terveystenhoito	4,2	3,1	3,6	3,4	3,8	8,5	3,7	4,9
Liikenne ja matkailu	19,4	22,0	20,2	20,2	23,0	11,6	19,6	18,6
Harrastukset	10,7	14,5	11,0	9,2	10,1	6,8	9,0	9,2
Muut tavarat	3,4	4,3	7,1	6,2	6,3	4,2	5,7	5,5
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Toisen kvintiilin luvut asuinpaikan mukaan näkyvät liitteen taulukoissa 13, 14, 15 ja 16. Toisen tuloluokan kulutus alueittain osoittaa Väli-Suomen kotitalouksien selviytyneen parhaiten. Ne ovat kasvattaneet kulutustaan kaikissa pääryhmissä paitsi vaatetuksessa. Pohjois-Suomen taloudet puolestaan näyttävät kulutuksensa puolesta heikoimmilta, tämä on ainoa alueista, joilla kotitalouksien kokonaiskulutus on pienentynyt neljän vuoden aikana. Jälleen vain pakollisimpien ryhmien eli asumisen ja terveydenhoidon kulutus on kasvanut. Pääkaupunkiseudun ja muun Etelä-Suomen kotitalouksien kulutus muistuttaa toisiaan, myös rakenteeltaan. Rakenteellisesti kaikkien alueiden kotitaloudet ovat pienentäneet vaatteiden ja liikenteen osuutta kulutuksesta, harrastusten, asumisen ja terveydenhoidon osuuksien kasvaessa. Pohjoissuomalaiset kotitaloudet ovat ainoana lisänneet ruoan kulutuksen osuutta.

Toisen tulokvintiilin talouksista nousi esiin joitain ryhmiä kulutuksensa puolesta. Yksinhuoltajataloudet olivat yllättävästi kasvattaneet kulutustaan, samoin työntekijätaloudet. Kulutuksen selvää pienenemistä oli havaittavissa yrittäjätalouksilla ja työttömien ja opiskelijoiden talouksilla. Lähes kaikilla ryhmillä vaatteiden ja jalkineiden kulutus oli pienentynyt. Alueellisesti Väli-Suomen kotitalouksilla kulutus oli kasvanut, kun taas Pohjois-Suomen talouksien kulutukseen lama oli selvästi vaikuttanut. Yleisesti voi sanoa, että toisen kvintiilin talouksilla kulutus kasvoi lamasta huolimatta.

4.3 Kolmas tuloluokka

Keskituloisten eli kolmannen kvintiilin kotitalouksien kulutus kotitaloustyypeittäin antaa yllättäviä tuloksia. Kulutus vuosina 1990 ja 1994 näkyy taulukoissa 25 ja 26.

Yksinhuoltajataloudet ovat ainoana ryhmänä kasvattaneet kulutustaan jokaisessa pääryhmässä. Tosin kolmannen tuloluokan yksinhuoltajatalouksia oli vuoden 1994 tutkimuksessa alun perin vain 12 kappaletta. Ryhmä muut taloudet puolestaan ovat pienentäneet kulutustaan lähes kaikissa ryhmissä. Lapsettomilla pareilla pienentyneitä ryhmiä ovat ruoka ja vaatteet sekä varsinkin liikenne ja matkat. Kahden huoltajan lapsiperheiden tilanne on melkein päinvastainen. Kolmannen tulokvintiilin lapsiperheiden kulutus on pienentynyt kaikissa pääryhmissä paitsi terveydenhoidossa ja asumisessa. Liikenteen kulutus on lapsiperheillä pudonnut lähes viidenneksellä. Vanhustalouksilla kulutus on pienentynyt vain liikenteessä ja ryhmässä muu kulutus. Muissa talouksissa on huomattavaa vaatteiden kulutuksen pudotus puolella. Kaikki kotitaloustyypit yksinhuoltajatalouksia lukuun ottamatta ovat pienentäneet liikenteeseen ja matkoihin menevää rahamäärää.

TAULUKKO 25. Kolmannen kvintiilin kulutus kotitaloustyypeittäin vuonna 1990, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Yksin asuvat	Paris-kunnat	Yksin-huoltajat	Lapsi-perheet	Vanhus-taloudet	Muut taloudet	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	14531	25162	22238	37154	14332	32976	26228
Vaatteet ja jalkineet	3703	6270	6640	10975	3090	8044	6929
Asuminen ja energia	15343	22685	24991	31424	21487	30530	25244
Kodin tarvikkeet	3516	6730	4634	10346	4085	7633	6788
Terveydenhoito	2478	4016	2316	3704	4767	4342	3779
Liikenne ja matkailu	13621	30547	21495	34566	10524	33927	25646
Harrastukset	5953	7994	7762	14578	3936	11422	9452
Muut tavarat	2962	5258	5551	10582	2088	6118	5930
Kulutus yhteensä	62106	108662	95628	153327	64308	134992	109997

TAULUKKO 26. Kolmannen kvintiilin kulutus kotitaloustyypeittäin vuonna 1994, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Yksin asuvat	Paris-kunnat	Yksin-huoltajat	Lapsi-perheet	Vanhus-taloudet	Muut taloudet	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	12733	25104	23001	37296	16981	29527	24943
Vaatteet ja jalkineet	2870	4382	8623	10849	5465	4047	6469
Asuminen ja energia	20866	27939	34421	41053	27664	34564	31406
Kodin tarvikkeet	3551	7976	6386	9660	6217	6679	7043
Terveydenhoito	3071	6407	5049	5720	7198	6550	5672
Liikenne ja matkailu	12146	27027	29144	33390	10186	32113	22676
Harrastukset	5315	13225	11465	15712	5646	11457	10448
Muut tavarat	2959	5838	6889	9826	1657	7312	5722
Kulutus yhteensä	63511	117898	124978	163506	81015	132250	114378

Kulutuksen rakenteessa (liitteen taulukot 17 ja 18) pistää silmään se, että kaikilla kotitaloustyypeillä elintarvikkeiden osuus kulutuksesta on pienentynyt. Tämän voisi ajatella kertovan parantuneesta taloudellisesta tilanteesta. Toisaalta kahden vanhemman lapsiperheiden kulutuksen rakenne on muuttunut siten, että kaikki muut pääryhmät ovat pienentäneet osuuttaan asumisen ja terveydenhoidon kasvattaessa osuuttaan. Enemmän lapsiperheiden kulutuksesta menee siis pakollisiin menoihin. Liikenne ja matkailu ovat kasvattaneet osuuttaan ainoastaan yksinhuoltajatalouksien kulutuksessa.

Kolmas tuloluokka osuu minun tutkimuksessani juuri tuloluokkien keskelle, joten siihen kuuluvat keskituloiset kotitaloudet. Sen takia onkin mielenkiintoista, että toimihenkilöt eli keskiluokan edustajat erottuvat kulutuksensa puolesta (taulukot 27 ja 28). Ylempien kolmannen kvintiilin toimihenkilöiden kulutus on suorastaan romahtanut, kokonaiskulutus on kasvanut muutamalla sadalla markalla neljässä vuodessa ja pääryhmistä vain ruoan ja juoman sekä asumisen ja terveydenhoidon kulutus on kasvanut. Vaatteiden ja jalkineiden kulutus on pudonnut alle puoleen. Alempien toimihenkilöiden talouksien tilanne on lähes päinvastainen, he ovat ainoana sosioekonomisena ryhmänä kasvattaneet kulutustaan jokaisessa pääryhmässä. Työntekijätalouksilla vain vaatteiden kulutus on vähentynyt ja eläkeläistalouksilla vain liikenteen ja matkailun. Muiden yrittäjien kulutus on laskenut kaikissa pääryhmissä paitsi elintarvikkeissa, asumisessa ja harrastuksissa. Kulutus on pudonnut myös ryhmällä muut, joiden kokonaiskulutus on laskenut lähes kolmanneksella ja vaatteiden ja jalkineiden kulutus noin puolella. Sosioekonomisena luokkana tämä ryhmä oli kuitenkin jo vuonna 1990 niin pieni, että siihen kuului ainoastaan 15 kotitaloutta ennen korotuskertoimen käyttöä. Tämän takia tulokset eivät ole kovin luotettavia.

TAULUKKO 27. Kolmannen kvintiilin kulutus sosioekonomisen aseman mukaan vuonna 1990, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Maatal. yrittäjät	Muut yrittäjät	Ylemmät toimih.	Alemmat toimih.	Työntekijät	Eläkeläiset	Muut	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	30865	34811	35551	27802	28252	16790	18926	26228
Vaatteet ja jalkineet	7401	9733	10903	7960	7256	3561	7830	6929
Asuminen ja energia	37763	35188	28948	24819	23479	22407	27083	25244
Kodin tarvikkeet	7509	10040	10154	7411	6662	4467	5678	6788
Terveydenhoito	3502	4717	3630	2822	3306	5064	3261	3779
Liikenne ja matkailu	28844	35130	35830	30640	25563	14454	63125	25646
Harrastukset	9953	14525	13846	11437	9621	4930	9817	9452
Muut tavarat	4425	7697	9268	6594	7251	2483	3579	5930
Kulutus yhteensä	130261	151841	148130	119485	111390	74156	139300	109997

TAULUKKO 28. Kolmannen tulokvintiilin kulutus sosioekonomisen aseman mukaan vuonna 1994, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Maatal. yrittäjät	Muut yrittäjät	Ylemmät toimih.	Alemmat toimih.	Työntekijät	Eläkeläiset	Muut	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	36940	36570	36723	29349	28260	17896	20330	24943
Vaatteet ja jalkineet	10938	8576	4349	10034	7002	5013	3586	6469
Asuminen ja energia	47007	45063	38399	32983	32652	27635	25815	31406
Kodin tarvikkeet	6871	7198	8875	7682	8470	5711	6397	7043
Terveydenhoito	3556	9491	4555	5481	3809	7376	3229	5672
Liikenne ja matkailu	21852	25346	34311	31647	27730	12502	24819	22676
Harrastukset	12921	19241	14932	14498	11271	6242	10044	10448
Muut tavarat	7376	4811	6779	7455	7788	3233	6736	5722
Kulutus yhteensä	147459	156296	148922	139128	126982	85608	100957	114378

Kolmannen kvintiilin kulutuksen rakenne sosioekonomisen ryhmän mukaan näkyy liitteen taulukoissa 19 ja 20. Mielenkiintoista on, että terveydenhoidon kulutusmenojen osuus on kasvanut neljässä vuodessa yrittäjillä lähes kaksinkertaiseksi. Ylempien toimihenkilöiden talouksilla vaatteisiin menevän kulutuksen osuus on pieni, vuonna 1994 vain 2,9 prosenttia. Noin puolet näiden kotitalouksien kulutuksesta menee asumiseen ja ruokaan. Yleisesti ruoan ja juoman osuus kulutuksesta on laskenut vain alemmilla toimihenkilöillä, työntekijöillä ja eläkeläisillä. Maatalousyrittäjien lukumäärä kolmannessa kvintiilissä oli vuoden 1994 tutkimuksessa sen verran pieni, 17 taloutta, etten tarkastele tätä ryhmää tarkemmin.

Taulukoista 29 ja 30 näkyy kolmannen kvintiilin kulutus markkoina alueittain. Alueista Väli-Suomi erottuu kulutuksensa johdosta. Se on ainoa alue, jonka kulutus on kasvanut jokaisessa pääryhmässä. Pääkaupunkiseudun kotitalouksien kulutus on pienentynyt ruoassa, vaatteissa sekä liikenteessä ja matkailussa. Muun Etelä-Suomen kotitaloudet ovat edellisten lisäksi vähentäneet muiden tavaroiden kulutusta. Pohjois-Suomen taloudet ovat pienentäneet vaatteiden, kodin tarvikkeiden ja liikenteen ja matkailun kulutusta. Rakenteeltaan kotitalouksien kulutus on melko samanlaista alueesta riippumatta (liitteen taulukot 21 ja 22). Ruoan ja juoman osuus kulutuksesta on suunnilleen sama ja se on laskenut kaikkien alueiden kotitalouksilla. Samoin on vaatteiden kulutuksen laita, tosin pohjoisessa Suomessa sen osuus on pienempi kuin muualla maassa. Asumisen ja terveydenhoidon osuus kulutuksesta on noussut asuinpaikasta riippumatta.

TAULUKKO 29. Kolmannen kvintiilin kulutus alueittain vuonna 1990, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Pääkaupunki-seutu	Muu Etelä-Suomi	Väli-Suomi	Pohjois-Suomi	Koko maa
Ruoka ja juoma	26588	26774	24943	26730	26228
Vaatteet ja jalkineet	6714	7132	6413	7626	6929
Asuminen ja energia	22445	25121	26510	26113	25244
Kodin tarvikkeet	6253	6689	6940	7452	6788
Terveystenhoito	3361	3686	4115	3849	3779
Liikenne ja matkailu	20628	26915	25529	27140	25646
Harrastukset	10430	9136	9051	10414	9452
Muut tavarat	6027	6520	4944	5886	5930
Kulutus yhteensä	102446	111973	108444	115210	109997

TAULUKKO 30. Kolmannen kvintiilin kulutus alueittain vuonna 1994, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Pääkaupunki-seutu	Muu Etelä-Suomi	Väli-Suomi	Pohjois-Suomi	Koko maa
Ruoka ja juoma	23586	24775	25366	26738	24943
Vaatteet ja jalkineet	5892	7004	6475	5181	6469
Asuminen ja energia	27711	31441	32934	33476	31406
Kodin tarvikkeet	6642	7116	7698	5892	7043
Terveystenhoito	4095	5423	6707	6757	5672
Liikenne ja matkailu	19695	22836	23322	25136	22676
Harrastukset	10592	9606	11858	10463	10448
Muut tavarat	6190	5425	4979	7868	5722
Kulutus yhteensä	104403	113626	119338	121511	114378

Keskituloisten kotitalouksien luokassa kulutustaan olivat kasvattaneet yksinhuoltajataloudet, vanhus- ja eläkeläistaloudet, työntekijätaloudet ja alempien toimihenkilöiden taloudet sekä Väli-Suomen kotitaloudet. Kulutuksesta tinkiminen näkyi kahden vanhemman lapsiperheillä ja ylempien toimihenkilöiden sekä yrittäjien talouksilla. Vaatteiden kulutuksen väheneminen näkyi edelleen lähes kaikilla ryhmillä. Merkittävää oli yrittäjien terveystenonon huomattava kasvu.

4.4 Neljäs tuloluokka

Neljännän tuloviidenneksen kulutus kotitaloustyypeittäin näkyy liitteen taulukoissa 23 ja 24. Yksin asuvien kotitaloudet olivat vähentäneet vaatteiden ja kodin tarvikkeiden sekä hiukan liikenteen ja matkailun kulutusta, tosin vuonna 1990 yksin asuvien kotitalouksia oli tutkimuksessa mukana vain 16 kappaletta, joten tuloksia ei voi yleistää. Lapsettomat pariskunnat olivat

vähentäneet vain vähän liikenteen ja matkailun kulutusta. Jos yksinhuoltajataloudet erottautuivat alemmissä tuloluokissa sillä, ettei lama näyttänyt vähentäneen heidän kulutustaan, neljännessä kvintiilissä tilanne on toinen. Yksinhuoltajatalouksien kulutus on pienentynyt kaikissa kulutuksen pääryhmissä paitsi elintarvikkeissa, asumisessa, kodintarvikkeissa ja muissa tavaroissa. Myös kokonaiskulutus on laskenut. Suurimmat vähennykset ovat tapahtuneet terveydenhoidossa, jonka kulutus on pudonnut kolmannekseen entisestään ja liikenteessä ja matkailussa. Tosin on muistettava, että yksinhuoltajatalouksia tässä tuloluokassa oli alkuperäisessä aineistossa vuonna 1994 vain yhdeksän. Yksinhuoltajataloudet ovat selvästi painottuneet molempina tutkimusvuosina alempiin tuloluokkiin.

Kahden vanhemman lapsiperheiden kulutus tässä tuloluokassa puolestaan on laskenut vain vähän, liikenteessä ja matkailussa sekä muissa tavaroissa. Myös kulutuksen rakenne (liitteen taulukot 25 ja 26) on lapsiperheillä muuttunut neljässä vuodessa vain vähän, asumisen ja terveydenhoidon osuuden noustessa ja liikenteen ja matkailun osuuden pudotessa kuusi prosenttiyksikköä. Tämän kvintiilin vanhustaloudet näyttävät kulutuksensa puolesta selvinneen lamasta hyvin, sillä heidän kulutuksensa väheni vain vaatteiden ja muiden tavaroiden kohdalla. Vanhustalouksien kulutuksen rakenteessa poikkeuksellista on se, että ainoana kotitaloustyyppinä sen kulutuksen rakenteessa on liikenne ja matkailu nostanut osuuttaan. Toisaalta vanhustalouksien kulutuksesta asuminen vie ison osan, vuonna 1994 yli kolmasosan, kun muilla kotitaloustyypeillä osuus oli pienempi. Näyttää siltä, että neljännen tuloluokan melko hyvin toimeentulevat kotitaloudet ovat joutuneet vähentämään enemmän valinnaisessa kulutuksessa. Enää ei ruoan ja juomien kulutus ole pienentynyt kuten alemmissä kvintiileissä.

Kulutusluvut sosioekonomisten ryhmien mukaan näkyvät liitteen taulukoissa 27, 28, 28 ja 30. Neljäs kvintiili kattaa jo melkoisen hyvätuloiset kotitaloudet, joten sen takia sosioekonomisen ryhmän muut lukumäärät ovat tutkimusaineistoissa niin pienet, ettei näistä kotitalouksista saatuja tuloksia voi pitää luotettavina. Vuonna 1990 neljännen tuloluokan muita kotitalouksia oli seitsemän ja vuonna 1994 15 kappaletta. Muuten sosioekonomisista ryhmistä esille nousee muiden yrittäjien kotitaloudet, joiden kokonaiskulutus on laskenut neljässä vuodessa. Ruoan, vaatteiden ja liikenteen ja matkailun kulutus on laskenut. Silmiinpistävää on, että liikenteen ja matkailun kulutus on laskenut yli kolmanneksella samalla kun terveydenhoitoon menevät rahat ovat kasvaneet yli kaksinkertaisiksi. Samalla terveydenhoitomenojen osuus kulutuksesta yrittäjillä on noussut parista prosentista kuuteen prosenttiin. Jo kolmannessa kvintiilissä oli havaittavissa sama ilmiö, eli yrittäjien terveydenhoitomenojen osuuden kasvua. Syynä voisi olla konkurssien valtava lisääntyminen laman aikana ja siitä aiheutuva henkinen paine yrittäjille.

Ylempien toimihenkilöiden talouksien kulutus näyttää erilaiselta kuin yrittäjien. Näiden kotitalouksien kulutus on kasvanut jokaisessa pääryhmässä, myös liikenteessä ja matkailussa, jossa yleensä vähentymistä on tapahtunut jokaisella tuloluokalla kaikilla ryhmillä. Näyttää siltä, että neljännen kvintiilin ylempien toimihenkilöiden kotitalouksien kulutukseen lama ei ole pahemmin vaikuttanut. Kulutuksen rakenne näillä talouksilla on muuttunut siten, että liikenteen ja matkailun osuus on pysynyt samana ja ruoan, vaatteiden ja kodin tarvikkeiden osuus on pienentynyt muiden kasvaessa. Alempien toimihenkilöiden talouksien kulutus puolestaan on noussut kokonaisuutena vain vähän, asumisen ja terveydenhoidon lisäksi on noussut kodin tarvikkeiden ja harrastusten kulutus. Osuuttaan alempien toimihenkilötalouksien kulutuksesta ovat nostaneet asuminen, terveydenhoito ja harrastukset. Työntekijätalouksien kulutus on noussut enemmän, vain liikenteen ja matkailun kulutus on vähentynyt. Myös eläkeläistaloudet ovat kulutuksensa perusteella selvinneet lamasta hyvin, sillä heillä vain vaatteiden ja liikenteen ja matkailun kulutus on laskenut. Kuitenkin neljännelläkin tuloluokalla laman tuoma epävarmuus näkyy kulutuksessa, sillä kaikilla sosioekonomisilla ryhmillä liikenteen ja matkailun osuus kulutuksesta on laskenut.

Taulukoissa 31, 32, 33 ja 34 näkyy neljännen kvintiilin kulutuksen määrä ja rakenne alueittain. Pääkaupunkiseudun kotitaloudet erottuvat kulutuksensa puolesta, sillä heillä kulutus on vähentynyt vain yhdessä pääryhmässä, nimittäin ruoassa ja juomassa ja siinäkin vain muutamalla sadalla markalla. Kaikissa muissa ryhmissä kulutus on noussut. Rakenteellisesti elintarvikkeiden, vaatteiden ja kodin tarvikkeiden osuus on pienentynyt muiden kasvaessa. Muun Etelä-Suomen kuin pääkaupunkiseudun kulutus taas on vähentynyt enemmän. Kokonaiskulutus on kasvanut alle kahdella prosentilla ja vaatteiden, kodin tarvikkeiden, ja liikenteen ja matkailun kulutus on pienentynyt. Muun Etelä-Suomen kulutusta voi pitää tyypillisenä lama-ajan kulutuksena myös sen takia, että kulutuksen rakenteessa osuuttaan ovat kasvattaneet asuminen, terveydenhoito ja harrastukset. Sama kuvio näkyy kaikilla tuloluokilla ja kaikilla kotitalouksien luokitustavoilla.

TAULUKKO 31. Neljannen kvintiilin kulutus alueittain vuonna 1990, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Pääkaupunki-seutu	Muu Etelä-Suomi	Väli-Suomi	Pohjois-Suomi	Koko maa
Ruoka ja juoma	28507	28836	28430	28822	28672
Vaatteet ja jalkineet	8000	7469	8073	8870	7862
Asuminen ja energia	26015	26908	29412	28638	27374
Kodin tarvikkeet	7154	7302	7831	8534	7497
Terveystenhoito	4359	4014	4004	4344	4129
Liikenne ja matkailu	24407	34728	34560	40113	32721
Harrastukset	10288	11179	10456	11239	10821
Muut tavarat	7704	6879	6220	6752	6933
Kulutus yhteensä	116434	127315	128986	137313	126008

TAULUKKO 32. Neljannen kvintiilin kulutus alueittain vuonna 1994, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Pääkaupunki-seutu	Muu Etelä-Suomi	Väli-Suomi	Pohjois-Suomi	Koko maa
Ruoka ja juoma	28176	28701	27379	30302	28444
Vaatteet ja jalkineet	7610	7117	7509	9146	7529
Asuminen ja energia	31255	32041	32441	38480	32629
Kodin tarvikkeet	7930	7087	8091	7406	7541
Terveystenhoito	5673	6574	6464	7907	6487
Liikenne ja matkailu	30802	28994	24830	36588	29220
Harrastukset	12693	11873	15148	14989	13141
Muut tavarat	9898	7269	5754	5949	7366
Kulutus yhteensä	134037	129655	127616	150768	132355

Väli-Suomi puolestaan poikkeaa aikaisemmista tuloluokista täysin. Alemmissä kvintiileissä Veli-Suomen kotitaloudet erottuivat juuri siksi, että niiden kulutus oli kasvanut lähes jokaisessa pääryhmässä. Neljännessä kvintiilissä tilanne on päinvastainen, kokonaiskulutus on pienentynyt ja elintarvikkeiden, vaatteiden, liikenteen ja matkailun sekä muiden tavaroiden kulutus on vähentynyt. Kulutuksen rakenteessa osuuttaan ovat nostaneet asuminen, kodin tarvikkeet, terveydenhoito ja harrastukset. Pohjois-Suomen kotitalouksien kulutus on pienentynyt vain kodintarvikkeiden, liikenteen ja matkailun ja muiden tavaroiden osalta. Rakenteessa osuuttaan ovat lisänneet asuminen ja harrastukset muiden pääryhmien osuuksien pienetessä.

TAULUKKO 33. Neljännen kvintiilin kulutuksen rakenne alueittain vuonna 1990, %.

Kulutuksen pääryhmä	Pääkaupunkiseutu	Muu Etelä-Suomi	Väli-Suomi	Pohjois-Suomi	Koko maa
Ruoka ja juoma	24,5	22,6	22,0	21,0	22,8
Vaatteet ja jalkineet	6,9	5,9	6,3	6,5	6,2
Asuminen ja energia	22,3	21,1	22,8	20,9	21,7
Kodin tarvikkeet	6,1	5,7	6,1	6,2	5,9
Terveystenhoito	3,7	3,2	3,1	3,2	3,3
Liikenne ja matkailu	21,0	27,3	26,8	29,2	26,0
Harrastukset	8,8	8,8	8,1	8,2	8,6
Muut tavarat	6,6	5,4	4,8	4,9	5,5
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 34. Neljännen kvintiilin kulutuksen rakenne alueittain vuonna 1994, %.

Kulutuksen pääryhmä	Pääkaupunkiseutu	Muu Etelä-Suomi	Väli-Suomi	Pohjois-Suomi	Koko maa
Ruoka ja juoma	21,0	22,1	21,5	20,1	21,5
Vaatteet ja jalkineet	5,7	5,5	5,9	6,1	5,7
Asuminen ja energia	23,3	24,7	25,4	25,5	24,7
Kodin tarvikkeet	5,9	5,5	6,3	4,9	5,7
Terveystenhoito	4,2	5,1	5,1	5,2	4,9
Liikenne ja matkailu	23,0	22,4	19,5	24,3	22,1
Harrastukset	9,5	9,2	11,9	9,9	9,9
Muut tavarat	7,4	5,6	4,5	3,9	5,6
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Kokonaisuutena neljäs kvintiili on vähentänyt kulutustaan laman aikana vähän. Lapsettomat pariskunnat ja vanhustaloudet sekä eläkeläistaloudet ja ylempien toimihenkilöiden taloudet ovat kasvattaneet kulutustaan, joten heihin lama näyttää vaikuttaneen vähän. Myös pääkaupunkiseudun kotitaloudet ovat lisänneet kulutustaan lamasta huolimatta. Kuitenkin epävarmuus tulevaisuudesta näkyy neljännenkin tuloluokan kulutuksessa, sillä liikenteen ja matkailun osuus kulutuksesta on laskenut vanhustalouksia ja pääkaupunkiseudun talouksia lukuun ottamatta kaikilla ryhmillä. Eniten kulutuksesta ovat tinkineet yrittäjien kotitaloudet ja Väli-Suomen taloudet. Yrittäjillä huomattavaa on terveystenon huomattava kasvu.

4.5 Viides tuloluokka

Ylimmän eli viidennen tulokvintiilin kulutus kotitaloustyypeittäin näkyy liitteen taulukoissa 31, 32, 33 ja 34. Yksin asuvia oli vuoden 1990 aineistossa alun perin vain yhdeksän taloutta ja yksinhuoltajatalouksia vuonna 1994 vain seitsemän kappaletta, joten en käsittele näiden kotitaloustyyppien kulutuksen muutoksia. Muilla kotitaloustyypeillä ei lamaa kulutuksessa näy. Vain ryhmä muut taloudet on vähentänyt kokonaiskulutustaan ja vain asumisen ja terveydenhoito on noussut. Lapsettomien pariskuntien kulutus on noussut kaikissa ryhmissä paitsi vaatteissa ja jalkineissa, jopa liikenteen ja matkailun kulutus on noussut selvästi. Kokonaiskulutus on kasvanut yli viidellätoista prosentilla ja kulutuksen rakenteessa elintarvikkeiden, vaatteiden ja harrastusten osuus on pienentynyt. Kahden vanhemman lapsiperheiden kokonaiskulutus on samoin noussut lähes viidenneksellä, eikä kulutus ole vähentynyt missään pääryhmässä. Matkailun ja liikenteen kulutus on kasvanut neljänneksellä. Silmiinpistävää on myös terveydenhoitomenojen lähes kaksinkertaistuminen.

Lapsiperheiden kulutuksen rakenteen muutokset kuitenkin noudattelevat muiden tuloluokkien lapsiperheitä, asumisen, terveydenhoidon ja harrastusten kasvattaessa osuuttaan kulutuksesta. Vanhustalouksien kulutuksessa vain vaatteiden ja jalkineiden kulutus on vähentynyt puoleen entisestään muiden ryhmien kulutuksen noustessa. Terveydenhoidon kulutus on kasvanut lähes kaksinkertaiseksi, vanhustaloudet käyttivät vuonna 1994 lähes kaksitoistatuhatta markkaa vuodessa terveydenhoitoon. Voi olettaa, että tässä summassa on mukana yksityisiä terveydenhoitopalveluita. Aineistoissa terveydenhoitopalveluita ei erotella sen mukaan, ovatko ne yksityisen vai julkisen sektorin palveluita. Vanhustalouksilla kulutuksen rakenne on muuttunut sen verran, että ruoan osuus on pudonnut, samoin liikenteen ja matkailun. Vaatteiden ja jalkineiden kulutuksen osuus on pudonnut noin neljästä prosentista alle kahteen prosenttiin. Vaikka vanhustaloudet olisivat hyvin toimeentulevia, he eivät ”tuhlaa” rahojansa vaatteisiin.

Viidennessä tuloluokassa sosioekonomisista ryhmistä erottuvat selvästi maanviljelijätaloudet (kts. liitteen taulukot 35, 36, 37 ja 38). Näiden talouksien kokonaiskulutus on pudonnut neljässä vuodessa ja ainoastaan muiden tavaroiden kulutus on noussut. Tämä on yllättävä tulos, jota on vaikea selittää. Ehkä maanviljelijätalouksissa on tapahtunut paljon sukupolvenvaihdoksia tänä aikana tai ehkä Euroopan unionin jäsenyys on tuonut mukanaan uusia epävarmuustekijöitä maanviljelijöille, jotka näkyvät kulutuksessa. Joka tapauksessa kulutuksen rakenteessa maanviljelijöillä osuuttaan on kasvattanut asuminen ja liikenne ja matkailu. Maanviljelijätalouksia oli vuoden 1994 otoksessa 23 kappaletta ylimmässä kvintiilissä, joten tulokset eivät ole kovin

luotettavia. Muiden yrittäjien tilanne näyttää paremmalta, kulutus on lisääntynyt kaikissa pääryhmissä elintarvikkeita lukuun ottamatta. Kulutuksen rakenteessa ruoan ja liikenteen ja matkailun sekä muiden tavaroiden ja vaatteiden osuus on pudonnut.

Laman vaikutukset näkyvät vähemmän ylempien toimihenkilöiden kulutuksessa. Näillä kotitalouksilla vain kodin tarvikkeiden kulutus on vähentynyt ja terveydenhoidon kulutus on noussut yli kaksinkertaiseksi. Kulutuksen rakenteen muutokset ovat samankaltaisia aikaisempien tulosten kanssa, asuminen ja terveydenhoito ovat lisänneet osuuttaan muiden pääryhmien kustannuksella. Työntekijätalouksien kulutus on vähentynyt vaatteiden, kodin tarvikkeiden ja liikenteen ja matkailun kohdalla. Osuuttaan on vähentänyt vaatetus ja kodin tarvikkeet, kaikki muut pääryhmät ovat nostaneet osuuttaan kulutuksen rakenteessa. Eläkeläistaloudet ovat vähentäneet ainoastaan vaatteiden kulutustaan, vastaavasti terveydenhoitoon menevä rahamäärä on noussut neljässä vuodessa lähes kaksinkertaiseksi. Rakenteellisesti silmiinpistävää on vaatteiden kulutuksen osuuden pieneneminen, kaikkein parhaiten toimeentulevien vanhustalouksienkin kulutuksesta vuonna 1994 alle kaksi prosenttia meni vaatteisiin ja jalkineisiin. Itse asiassa kaikkien viidennen kvintiilin sosioekonomisten ryhmien kulutuksesta vaatteet vievät pienemmän osan vuonna 1994 kuin 1990. Ryhmä muut taloudet oli molempien vuosien aineistoissa viidennessä tuloluokassa niin pieni, ettei siitä voi sanoa mitään varmaa. Vuonna 1990 talouksia oli yhdeksän kappaletta ja vuonna 1994 viisitoista kappaletta.

Lopuksi tarkastelen viidennen tuloluokan kotitalouksien kulutusta alueittain (liitteen taulukot 39, 40, 41 ja 42). Pääkaupunkiseudun kotitalouksien kulutus on kokonaisuutena kasvanut selvästi, vain vaatteisiin ja jalkineisiin menevä rahamäärä on pienentynyt. Terveydenhoidon kulutusmenot ovat lähes kaksinkertaistuneet. Rakenteellisesti pääkaupunkiseudun talouksien kulutuksessa asumisen, kodin tarvikkeiden, terveydenhoidon ja harrastusten osuus on kasvanut. Muun Etelä-Suomen kulutus on myös määrällisesti kasvanut, tosin ei yhtä paljon kuin pääkaupunkiseudun. Kulutuksen vähentymistä on tapahtunut vaatteissa, kodin tarvikkeissa ja liikenteessä ja matkailussa. Osuuttaan kulutuksen rakenteessa ovat kasvattaneet asuminen, terveydenhoito ja muut tavarat. Samoin Väli-Suomen kotitaloudet ovat lisänneet kulutusmenojaan, pääryhmistä ovat kasvaneet kaikki paitsi vaatteet ja harrastukset. Rakenteessa osuuttaan ovat kasvattaneet asuminen, kodin tarvikkeet, terveydenhoito ja liikenne ja matkailu. Ylimmän tuloluokan kotitalouksista Pohjois-Suomen taloudet ovat ainoita, joiden kokonaiskulutus on vähentynyt neljässä vuodessa. Tämä on melko yllättävä tulos ja kertoo laman ilmeisesti vahvistaneen alueellisia eroja. Pohjois-Suomen kotitaloudet ovat lisänneet ruoan, asumisen, terveydenhoidon ja muiden tavaroiden kulutusta. Laman vaikutuksista kertoo sekin, että alueellisesti vain Pohjois-

Suomen talouksilla ruoan kulutuksen osuus on kasvanut kulutuksesta neljän vuoden aikana. Tämän lisäksi vain asuminen ja terveydenhoito ovat lisänneet osuuttaan. Kokonaisuutena ylimmäkin kvintiilin kulutukseen lama tuntuu vaikuttaneen. Alueesta riippumatta kaikki kotitaloudet käyttävät 1994 vähemmän rahaa vaatteisiin ja kenkiin kuin vuonna 1990.

Parhaiten toimeentulevien kotitalouksien kulutus osoittaa, että näistäkin kotitalouksista jotkut joutuivat tinkimään kulutuksestaan. Kotitaloustyyppin mukaan laskettuna kulutus ylimmällä kvintiilillä ei ole paljoa lamasta kärsinyt. Kulutus on neljässä vuodessa näillä talouksilla kasvanut huomattavasti. Ainoan poikkeuksen muodostavat kahden vanhemman lapsiperheet. Vaikka heilläkin kulutus on kasvanut, kulutuksen rakenne lapsiperheillä on samanlainen tuloluokasta riippumatta. Asuminen vie suuren osan kulutusmenoista, perheiden koosta johtuen isompi asunto on tarpeen ja tämän takia asumismenot ovat suuret.

Sosioekonominen asema erottelee viidennen kvintiilin kotitaloudet, maatalousyrittäjät ovat tässäkin kvintiilissä vähentäneet kulutusmenojaan yhteensä. Muut sosioekonomiset ryhmät ovat kasvattaneet kulutustaan, mutta vain eläkeläistaloudet ovat pienentäneet kulutusmenojaan ainoastaan yhdessä ryhmässä. Pääkaupunkiseudun talouksien kulutusmenot ovat kasvaneet, samoin muun Etelä-Suomen ja Väli-Suomen. Viidennessäkin tuloluokassa Pohjois-Suomen talouksien kulutusmenot ovat neljässä vuodessa laskeneet. Lama tuntuu vaikuttaneen pohjoisen Suomen kulutukseen erityisesti. Tämän lisäksi huomattava piirre kaikkien viidennen kvintiilin kotitalouksien kulutuksessa oli vaatteiden ja jalkineiden kulutuksen pieneneminen. Joko kyseessä on aito pakko tinkiä kulutusmenoista ja vaatteet nähdään helpoimmaksi asiaksi josta tinkiä, tai sitten kyseessä on suomalaisen ilmapiirin vaikutus suurituloisiin kotitalouksiin. Hillitön kuluttaminen oli vienyt Suomen lamaan, eikä laman aikana ollut sitten enää sopivaa kuluttaa tai näyttää liian ”kerskakuluttajalta”.

5. Yhteenvedo

Edellä olen esittänyt lukuja, jotka koskevat suomalaisten kotitalouksien kulutusmenoja ja kulutuksen rakennetta vuosina 1990 ja 1994. Ne kertovat tiettyjä asioita laman ajan kulutuksesta. Lähes kaikilla kotitalouksilla, tuloista, elinvaiheesta, sosioekonomisesta asemasta ja asuinpaikasta riippumatta näkyy kulutuksessa tietyt trendit. Asuminen on Suomessa kallistunut, joten sekä markkamääräisesti että prosentuaalisesti kotitalouksien kulutusmenoista yhä suurempi osa meni asumisen kustantamiseen. Jotkut kotitaloudet jopa maksoivat samaan aikaan sekä vuokraa että

asuntolainan lyhennyksiä asunnosta, joka oli jouduttu myymään (Juntto 1996). Toinen selvä suuntaus oli terveydenhoitomenojen kasvu, tämä johtuu ainakin siitä, että asiakasmaksujen osuutta terveydenhoidosta on lisätty (Klavus 1997). Toinen syy voi olla se, että lama todella on vaikuttanut ihmisten terveyteen heikentävästi ja tämänkin takia terveydenhoidon osuus kuluttamisesta on kasvanut. Jos asumiseen ja terveydenhoitoon meni laman aikana yhä enemmän kulutusmenoista, liikenne ja matkailu ja vaatteet ja jalkineet olivat ne kaksi ryhmää, joiden kulutus oli selvästi vähentynyt neljän vuoden aikana. Tämä piti paikkansa kaikilla tuloluokilla. Näyttää siis siltä, että jos kotitalouksien oli kulutuksessaan jostain tingittävä, ne asiat olivat pukeutuminen ja matkat. Jo aikaisemmin viittasin siihen, että laman aikainen ilmapiiri ei kannustanut ainakaan vaatteilla koreiluun. Pääryhmään liikenne ja matkailu puolestaan kuuluu sekä ajoneuvojen osto ja polttoaineet että koti- ja ulkomaan matkat ja hotellit, joten kotitaloudet ovat siirtäneet auton ostoa ja toisaalta matkustelleet vähemmän. Epävarmoina aikoina juuri nämä on koettu asioiksi, joista on helpointa tinkiä tai luopua kokonaan. Kokonaisuutena tulokset ovat yhtäpitäviä Ahlqvistin ja Pajusen (2000) tutkimusten kanssa. Heidän mukaansa lamavuosina kulutusmenot alenivat keskimäärin noin kymmenellä prosentilla. Erityisesti vähenivät liikenteen ja matkailun, vaatteiden ja kestokulutustavaroiden kulutus. Kulutuksen rakenteessa elintarvikemenojen osuus väheni hitaasti. Tämä yhdessä vapaa-ajan kulutuksen osuuden kasvun kanssa on modernin kulutuksen ominaispiirre. (mt. 7-15.)

V KULUTUSJUHLAN JÄLKEEN

1. Suomalaisen kulutuksen lama

Lähdin tässä tutkimuksessa kartoittamaan 1990-luvun laman vaikutuksia suomalaisiin kotitalouksiin ja erityisesti niiden kulutukseen. Lähtöoletukseni oli, että tulot edelleen määrittävät kulutusta vahvasti. Sen takia ensisijainen tapa, jolla tutkimukseni kotitaloudet luokittelin, oli käytettävissä olevien tulojen mukaan. Viidellä eri tuloluokalla mitattuna kotitalouksien väliset erot tulivatkin selvästi esiin, ylin tuloluokka käytti molempina tutkimusvuosina kulutukseensa noin kaksi kertaa niin paljon kuin alin tuloluokka. Myös kulutuksen rakenteessa pienituloiset ja hyvätuloiset kotitaloudet erosivat toisistaan, sillä mitä pienemmät ovat kotitalouden käytettävissä olevat tulot, sitä suurempi osa niistä menne ruokaan ja juomaan. Tämä piti paikkansa myös lama-Suomessa.

Tulojen lisäksi tutkimuksessani kulutukseen vaikuttavia tekijöitä olivat kotitaloustyyppi eli kotitalouden elinvaihe, sosioekonominen asema ja asuinpaikka. Myös nämä luokittelut tuottivat

selviä eroja kotitalouksien kulutuksen välille. Eläkeläisten ja vanhusten kotitaloudet olivat selvästi pystyneet kasvattamaan kulutustaan tai edes pitämään sen samalla tasolla enemmän kuin muut taloudet. Kahden vanhemman lapsiperheiden kulutuksessa lama näkyy selvästi, tuloluokasta riippumatta. Toisaalta on muistettava, että kaikki ei johdu lamasta, lapsiperheiden elämänvaihe on sellainen, että niiden käytettävissä olevat tulot ovat pienet ja talous muutenkin usein tiukkaa. Samoin on yksin asuvien talouksien laita, yleensä nämä ovat nuoria, vielä elämän alussa olevia, joiden kulutus on tämän takia melko pientä. Jos tähän liitetään vielä sosioekonominen asema työelämän ulkopuolella, työttömänä tai opiskelijana, tulot ja sitä kautta kulutusmenot ovat alhaisia. Sosioekonomisena ryhmänä juuri nämä ammatittomat erottuivat aineistoissa selvästi, paitsi sen takia, että heidän osuutensa kasvoi neljässä vuodessa huomattavasti myös siksi, että näillä talouksilla kulutus oli niukentunut laman vaikutuksesta.

Toinen sosioekonominen ryhmä joka erottui oli muut yrittäjät kuin maatalousyrittäjät. Laman aikainen konkurssiaalto näkyy näiden talouksien kulutuksessa selvästi. Ne, jotka säilyttivät yrityksensä, tiukensivat kulutustaan ja kasvattivat samalla terveystenojaan huomattavasti. Epävarmuuden aika siis heijastui yrittäjiin voimakkaasti. Tämä tulos yllätti ainakin minut. Toinen yllätys oli yksinhuoltajatalouksien kulutusmenojen kasvu lähes jokaisessa tuloluokassa. Yleensä yksinhuoltajuus liitetään tiiviisti taloudelliseen epävarmuuteen ja niukkuuteen. Tämä ei kuitenkaan näkynyt, ainakaan minun aineistossani, ilmeisesti sosiaaliturva toimi yksinhuoltajien kohdalla sen verran hyvin, että mitään romahdusta kulutuksessa ei tapahtunut. Toisaalta yksinhuoltajien kulutus saattoi olla jo ennen lamaa sen verran niukkaa, että suuria muutoksia ei lama siihen tuonut. On myös muistettava, että alkuperäisissä aineistoissa yksinhuoltajatalouksia oli sen verran vähän ettei pitkälle meneviä johtopäätöksiä voi tehdä. Yksinhuoltajaperheiden elämän tiukkuudesta kertoo myös se, että nämä kotitaloudet sijoittuvat alemmille tuloluokille käytettävissä olevien tulojen mukaan.

Suomen alueellisesta eriytymisestä on puhuttu paljon, sekä laman aikana että sen jälkeen. Usein laman katsotaan aloittaneen suuren maassamuuton, jossa maaseutu tyhjentyy väestön pakkautuessa kasvukeskuksiin ja maan eteläosiin. Laman aikainen kulutus antaa tälle selityksen, sillä varsinkin pohjoinen Suomi erottuu kulutuksensa puolesta muusta maasta selvästi. Ylimmässäkkin kvintiilissä Pohjois-Suomen kotitalouksien kulutusmenot yhteensä olivat laskeneet. Tämän voi selittää työttömyyden kasvu juuri näillä alueilla. Väli-Suomi puolestaan erottui kasvaneen kulutuksensa puolesta, tosin on muistettava, että pienempi kulutus pääkaupunkiseudulla ja muualla Etelä-Suomessa johtuu korkeammista hinnoista. Tämän valossa

eteläinen Suomi on vähentänyt kulutustaan laman takia vähemmän kuin muu Suomi. Ylimmässä tuloluokassa pääkaupunkiseudun kotitaloudet ovat kasvattaneet kulutustaan lamasta huolimatta.

1.1 Keskiluokan kurjistuminen ?

Yksi hypoteesi, joka nousi teoreettisesta kirjallisuudesta tätä tutkimusta tehdessä, oli ajatus keskiluokan ja keskituloisten aseman huononemisesta. Kaikki lamaa tutkineet näyttivät olevan yhtä mieltä siitä, että sosiaaliturva toimi laman aikana hyvin, eikä suurta köyhyyttä syntynyt. Monet olivatkin sitä mieltä, että laman aikana syntyneen suurtyöttömyyden ja sosiaaliturvan leikkausten vaikutukset näkyvät vasta myöhemmin, viiveellä. Tutkimukset todistivat enemmän sen puolesta, että keskituloiset kärsivät laman aikana eniten, huonoin taloudellinen asema oli lapsiperheillä yleensä ja yksinhuoltajilla erityisesti. Esimerkiksi Kantola (2002, 310-311) viittaa tutkimuksiin, joiden mukaan laman seurauksena Suomessa tuloerot kasvoivat niin, että köyhien tilanne pysyi entisellään, keskituloiset köyhtyivät ja rikkaat rikastuivat. Laman seuraus oli myös sukupolvien välinen epätasa-arvo, nuoret kärsivät lamasta enemmän kuin vanhemmat sukupolvet ja ennen kaikkea sukupolvittain kasvavan vaurauden ketju katkesi. Laman nuoret ovat ensimmäisiä sukupolvia pitkään aikaan, jotka eivät ehkä saavuta suurempaa vaurautta kuin vanhempansa.

Niinpä lähdinkin tutkimaan aineistoani etsien sieltä todisteita keskiluokan kurjistumisesta. Todisteita löytyi ainakin siitä, että kaikkein pienituloisimpien kulutukseen ei lama paljoa vaikuttanut, tosin kyse saattoi olla siitä että näiden kotitalouksien kulutus oli niin niukkaa jo ennen lamaa, ettei siitä paljoa voinut tinkiä. Keskituloisten eli kolmannen kvintiilin kohdalla kulutus oli vähentynyt useammassa pääryhmässä kuin alemmilla tuloluokilla. Keskituloisilla kokonaisuutena näkyi myös asumisen osuuden vahva kasvu kulutuksesta. Kuitenkin kolmannen kvintiilin kotitaloudet erosivat toisistaan selvästi elinvaiheen ja sosioekonomisen aseman mukaan. Yksin asuvat ja kahden vanhemman lapsiperheet sekä ylemmät toimihenkilöt ja ammatittomat olivat joutuneet tinkimään kulutuksestaan laman takia. Joten ajatus keskiluokan kurjistumisesta saa hieman tukea keskituloisten kulutuksesta. Tätä ajatusta tukee kuitenkin vahvemmin yrittäjien kulutuksessa tapahtuneet muutokset. Toisessa, kolmannessa ja neljännessä tuloluokassa yrittäjien kulutus oli selvästi vähentynyt, erityispiirteenä terveydenhoitomenojen kasvu. Mielestäni yrittäjien kulutus laman aikana kertoo selvästä epävarmasta tilanteesta ja vähäisestä uskosta tulevaisuutta kohtaan. Konkurssien määrä nousi lamavuosina huomattavasti, kun kahdeksankymmentäluvun loppuvuosina konkurssiin haettuja yrityksiä oli noin 2000-3000 vuodessa, vuonna 1991 luku oli reilut kuusi tuhatta ja vuonna 1994 vielä noin 5500. Vuodet 1991

ja 1992 olivat ainoat vuodet jolloin yrityksiä aloitti enemmän kuin lopetti. Suhteellisesti pahin konkurssivuosi oli 1992, jolloin 5,4 prosenttia yrityskannasta hakeutui konkurssiin. (Suomen tilastollinen vuosikirja 1995, 156.)

Iän vaikutus näytti voimakkaammalta kuin yhteiskuntaluokan. Vanhustaloudet eli taloudet, jossa kaikki jäsenet ovat yli 65-vuotiaita ja eläkeläistaloudet eli taloudet, jossa ainakin kotitalouden viitehenkilö oli eläkkeellä, kasvattivat kulutustaan lamasta huolimatta ja tuloluokasta riippumatta. Voisi sanoa, että lama ei koskettanut vanhempia sukupolvia paljonkaan. Toki heidän kohdallaan on kyse myös valitusta niukkuudesta, monet vanhuksien taloudet kuluttivat jo ennen lamaa niukasti tuloista huolimatta. Silti ero nuorempien ja vanhempien sukupolvien välillä näytti laman aikana kasvavan, myös sen takia, että sosiaalipoliittiset leikkaukset koskivat enemmän nuorille meneviä etuuksia.

1.2 Askeettinen kulutus

Anu Kantola (2002) on väitöskirjassaan analysoinut laman aikaisten päättäjien haastatteluista laman synnystä ja kulusta. Haastatteluissa esiintyi melko usein päättäjien näkemys kansasta ennen lamaa talouskasvusta huumautuneena. Kahdeksankymmentäluvun loppuvuosina kansan järki hämärtyi ja piittaamattomuus vallitsi. Velkaa otettiin ja rahaa kulutettiin surutta, moraaliton voitontavoittelu vallitsi kansalaisten keskuudessa. Haastateltujen puheissa on yksilöiden moraalialia kritisoiava sävy, kansalaiset menivät mukaan kulutusjuhlaan ja löysään rahankäyttöön. Samalla vanhat hyvät arvot kuten ahkeruus ja säästäväisyys menettivät arvonsa (mt. 87, 113-114, 122) Näin laman syy vieritetään kansan niskoille, laman aiheuttivat moraalittomat ja ahneet kansalaiset, eivät huonot päättäjät. Kriisin syy on moraalinen ja kriisi on samalla opetus ajattelemattomille kansalaisille; se opettaa pois sairaasta ajattelusta ja näyttää, mitä ”todellinen” elämä on. Lama on pakollinen koettelemus matkalla parempaan, markkinavetoiseen maailmaan. Päättäjien mielestä laman tärkein opetus näyttääkin olevan itseksi, enää ei voi elää kuin ”siat pellossa”. Sekä päättäjien että kansalaisten on opittava elämään niin, että jatkuvasti varaudutaan seuraavaan kriisiin. Talous on siis ikään kuin jatkuvasti kriisissä ja vaatii säästämistä. Tämä koskee yksityistä ja julkista taloutta. Tästä lähin jokaisen on valvottava itseään, ettei enää lankeaisi halvan rahan houkutuksiin. (mt. 108-127, 144.)

Kantolan mukaan kun lama nähdään osoituksena moraalisesti epäilyttävästä käytöksestä ja löysään elämään langenneesta Suomesta, päättäjien puheessa nousee esiin taloudellisen liberalismiin moraalialiajattelu. Tällöin taloudellinen moraalisuus merkitsee työteliäisyyttä ja

säästäväisyyttä ja moraalittomuus laiskuutta, tuhlailua ja löysyyttä. Taloudellinen menestys siis edellyttää itsekuria ja moraalista selkärankaa. Vihollinen asuu meissä itsessämme ja sen voi taltuttaa vain itsekurilla. Näin hallinta perustuu itsekurin vaatimuksille ja hallinnan avulla kansaa pyritään kasvattamaan aikuisuuteen juuri itsekurin kautta. Seurauksena on tavallaan jatkuvan kriisin politiikka, jossa ei saa hetkeksikään levähtää tai löysätä, vaan mitä paremmin taloudellisesti menee, sitä enemmän pitää varautua huonoihin aikoihin. (Kantola 2002, 147, 278-302, 316.)

Jos päättäjät näkivät Suomen laman syyt ja seuraukset näin, ei ole ihme että kuluttajat ajattelivat samalla tavalla. Aikaisemmin viittasin Uusitalon ja Lindholmin tutkimukseen, jossa tuli selvästi esille sosiaalisten normien vaikutus kulutukseen. Kun kulutusjuhla nähtiin laman yhtenä syynä, laman aikana ei ollut sopivaa kuluttaa näkyvästi. Kulutuksella leveily oli selvästi lamavuosina paheksuttua. Uusitalo ja Lindholm puhuvatkin askeettisesta kulutusihanteesta. (Uusitalo & Lindholm 1994, 44-53.) Kaikenlaisesta pröystäilystä ja kerskakulutuksesta tuli laman aikana syvästi paheksuttua. Tämä arvoilmaston muutos näkyy selvästi myös minun tutkimukseni tuloksissa. Tulotasosta, kotitaloustyypistä, sosioekonomisesta asemasta tai asuinpaikasta riippumatta lähes kaikki kotitaloudet olivat vähentäneet vaatteisiin meneviä kulutusmenoja. Mielenkiintoista on, että mitä ylempi tulokvintiili oli kyseessä, sitä yleisempää vaatteiden kulutuksen pieneneminen oli. Ilmeisesti alemmilla tuloluokilla vaatteiden kulutus oli jo alun perin niin pientä, ettei siitä ollut paljoakaan varaa tinkiä. Joka tapauksessa Suomessa jo alun perin kansainvälisesti pieni vaatteiden kulutus pieneni entisestään. Esimerkiksi vuonna 1999 Euroopan unionin maista vain Espanjassa, Kreikassa ja Portugalissa käytettiin vähemmän rahaa vuodessa henkilöä kohden vaatteisiin kuin Suomessa. Eniten vaatteita ostivat belgialaiset, 4709 markalla vuodessa, suomalaisten käyttäessä rahaa vaatteisiin 2646 markkaa ja EU:n keskiarvon ollessa 3603 markkaa (<http://www.finatex.fi/html/tilasto/kulutus.htm>).

Myös matkailun ja liikenteen kulutuksen vähentyminen kertoo askeettisen kulutusihanteen omaksumisesta. Kuten Ahlqvistin tutkimuksessa tuli esille (kts. sivu 15), matkailu koetaan luksuskulutukseksi silläkin tavalla, että matkoilla on lupa hemmotella itseään, siis kuluttaa tavallista enemmän. Laman aikana epävarmuus tulevasta ja askeettisuutta suosiva ilmapiiri aiheuttivat liikenteen ja matkailun kulutuksen pudotuksen. Samalla kulutuksessa näkyy selvä turvallisuushakuisuus, ei enää matkoja ja vaatteita, vaan rahat laitetaan mieluummin asumiseen, ruokaan ja terveydenhoitoon.

Sosiologian klassikko Max Weber kirjoitti protestanttisuuden ja kapitalismin yhteydestä. Hänen havaintonsa askeettisesta protestanttisuudesta kuulostavat turhankin tutuilta: kuuluminen valittuihin vaati jatkuvaa ja järjestelmällistä itsekuria. Askeettisuus alisti ihmisen jokaisen teon itsekontrollille ja eettisen merkityksen pohdinnalle. Aktiivinen itsehallinta oli elämänihanne. Askeettinen käyttäytyminen siis tunkee läpi jokaiselle elämänalueelle, vain täydellisellä itsekurilla voi kuulua joukkoon ja olla varma autuudestaan. Rahan kerääminen sinänsä ei ollut pahasta, pahinta oli rikkaus sellaisenaan ja ennen kaikkea siitä nauttiminen. Varallisuutta oli käytettävä, mutta sitä ei saanut kuluttaa turhuuteen, eikä tavaroilla saanut kerskailla. Omaisuutta piti myös käyttää tulevaisuus silmälläpitäen, kaikkea ei saanut tuhlaata kerralla. (Weber 1990, 83-127.)

Edellä oleva on siis kirjoitettu 1600-luvun askeettisista uskonlahkoista, muuta ihan yhtä hyvin se voi olla kirjoitettu lama-ajan kulutuksesta Suomessa. Voisi sanoa, että lama aikana vallitsi jonkinlainen suomalais-protestanttinen askeettinen etiikka. Kotitaloudet kuluttivat varovaisesti, tulevaisuuteen varautuen ja ne, joilla olisikin ollut rahaa kuluttaa varoivat liian näyttävää kulutusta. Tällaiseen tulokseen tutkimukseni päättyy. McCracken (1988, 130) kirjoittaa, että kulutuksen ja sosiaalisen muutoksen välillä on tiivis yhteys. Jos pitää lamaa voimakkaana suomalaista yhteiskuntaa kohdanneena sosiaalisena muutoksena, väite pitää paikkansa. Lama muutti sekä kotitalouksien konkreettista arkea vähentämällä tuloja että muuntamalla arvoilmastoa, jossa suomalaiset elävät. Voi jopa miettiä, auttaako kulutus käsittelemään rajua sosiaalista muutosta kuten lamaa? Kun ei enää ollut varaa kuluttaa, siitä tehtiin moraalisesti arveluttavaa. Näin nekään, joilla varaa olisi ollut eivät ”kehdanneet” ainakaan julkisesti pröystäillä. Pitkästä aikaa säästäväisyys ja nuukuus oli arvossaan. Tähän arvomuutokseen toki vaikutti myös ympäristökysymysten nouseminen tärkeäksi kulutuksessa.

2. Kulutuksen tulevaisuus

Jälkiteollinen tai postmoderni yhteiskunta on käsite, jota usein käytetään tilanteesta jossa nyt elämme. Postmoderni kulutus katsotaan vapaaksi lähes kaikista sosiaalisista siteistä kuten yhteiskuntaluokasta, sukupuolesta tai iästä. Jokainen kuluttaja on tällöin yksilö, joka itse voi vapaasti luoda oman kulutustyyhinsä. (kts. esim. Räsänen 2000) Myös Toivonen (1998, 179) väittää, että yhtäältä elämäntapa ja kulutus ovat samanlaistuneet. Tämä tarkoittaa sitä, että erot alueiden, luokkien ja sukupuolten välillä ovat tasoittuneet. Silti ei voi sanoa niiden hävinneen kokonaan. Joissakin tapauksissa ne ovat jopa kasvaneet, ja mikäli tuloerot tulevaisuudessa kasvavat, voidaan ajatella kulutuserojenkin kasvavan. Mielestäni tämä tutkimus on osoittanut

juuri edellä olevan todeksi: kuluttajat eivät ainakaan vielä ole irrallisina leijuvia yksilöitä, jotka valitsevat itselleen sopivan kulutustyylin markkinoilta. Tulot määrittävät kulutusta edelleen voimakkaasti, ja tämä vaikutus vain voimistuu mikäli tuloerot Suomessa kasvavat. Tietyt lainalaisuudet, kuten asumisen kalleus Suomessa - varsinkin tietyillä alueilla - muovaavat kulutuksen rakennetta voimakkaasti. Samoin sosioekonomisen aseman vaikutus kulutukseen on edelleen olemassa, ja se luultavasti vain voimistuu kulutuksen laatueroissa, joita ei tässä tutkimuksessa voitu kartoittaa. Samoin ikä vaikuttaa voimakkaasti paitsi toimeentuloon, myös kulutukseen. Kaiken kaikkiaan puhe postmodernista kulutuksesta tuntuu oudolta, ja sopii epäillä toteutuuko sen ajatus yksilöllisistä kulutusmalleista koskaan. Sopii myös muistaa, että kulutuksestamme suuri osa tapahtuu rutiinilla, tavanomaisia valintoja toistaen.

Ovatko kuluttajat sitten ”oppineet” lamasta mitään? Muuttiko lama suomalaisten kulutusta pysyvästi vai onko meneillään uusi kulutusjuhla? Miten mahdollinen uusi taantuma vaikuttaa kulutukseen? Miten kuluttavat ”laman lapset”, ne jotka kasvoivat kuluttajiksi epävarmoissa olosuhteissa? Kulutus pitää sisällään monta kysymystä, joihin tutkimuksella voi vastata ja jotka samalla kertovat paljon siitä yhteiskunnasta ja kulttuurista jossa elämme. Minun tutkimukseni vastasi joihinkin kysymyksiin, se osoitti että yhteiskunnalliset olosuhteet vaikuttavat voimakkaasti kotitalouksien kulutukseen. Mielestäni tutkimukseni todisti myös, että eri sosiaalisiin ryhmiin kuuluminen vaikuttaa kotitalouksiin ja yksilöihin. Emme kuluta erillään muista tai muusta maailmasta. Kulutusyhteiskunnassakin ihmiset osaavat olla kuluttamatta jos tarve - tai aika - niin vaatii.

LÄHTEET

Aineistolähteet:

Tilastokeskuksen Kotitaloustiedustelu 1990

Tilastokeskuksen Kotitaloustiedustelu 1994

Muut lähteet:

Ahlqvist, Kirsti 1998. Kuluttaja eettisten pohdintojen parissa. *Hyvinvointikatsaus- speiaali: Hyvä, paha kulutus*. Helsinki: Tilastokeskus. s.10-18.

Ahlqvist, Kirsti 2000. Kulutustutkimusten historia ja yhteiskunnan muutos. Teoksessa Hyvönen, Kaarina, Juntto, Anneli, Laaksonen, Pirjo & Timonen, Päivi (toim.) *Hyvää elämää. 90 vuotta suomalaista kuluttajatutkimusta*. Helsinki: Tilastokeskus. Kuluttajatutkimuskeskus. s.29-45.

Ahlqvist, Kirsti & Pajunen Airi 2000. *Kotitalouksien kulutusmenojen muutokset 1990-luvulla. Tulot ja Kulutus 2000*:28. Helsinki: Tilastokeskus.

Bauman, Zygmunt 1997. *Sosiologinen ajattelu*. Tampere: Vastapaino.

Blom, Raimo 1999. Mitä muuttui ja oliko se pakko? Teoksessa Blom, Raimo (toim.) 1999. *Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta*. Helsinki: Gaudeamus. s. 212-236.

Bourdieu, Pierre 1984. *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London and New York: Routledge & Kegan Paul.

Campbell, Colin 1987. *The Romantic Ethic and the Spirit of Modern Consumerism*. Oxford: Basil Blackwell.

Heikkilä, Matti & Sihvo, Tuire 1997. Toimeentulotuki taloudellisen suoriutumisen ilmapuntarina. Teoksessa Heikkilä, Matti & Uusitalo, Hannu (toim.) *Leikkausten hinta. Tutkimuksia sosiaaliturvan leikkauksista ja niiden vaikutuksista 1990-luvun Suomessa*. Helsinki: Stakes, Raportteja 208. s. 181-195.

Heinonen, Visa 2000. Näin alkoi ”kulutusjuhla”. Suomalaisen kulutusyhteiskunnan rakenteistuminen. Teoksessa Hyvönen, Kaarina, Juntto, Anneli, Laaksonen, Pirjo & Timonen, Päivi (toim.) *Hyvää elämää. 90 vuotta suomalaista kuluttajatutkimusta*. Helsinki: Tilastokeskus. Kuluttajatutkimuskeskus. s.8-22.

Hyypiä, Markku 1994. Rahat riittämään jauhelihalla ja edamilla. Teoksessa *Lama sulkee – lama avaa*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia, 1994: 11. s. 139-143.

Hyypiä, Markku & Tuominen, Martti 1994. *Helsingiläiset kotitaloudet kuluttajina*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1994:16.

Ilmonen, Kaj 1993. *Tavaroiden taikamaailma. Sosiologinen avaus kulutukseen*. Tampere: Vastapaino.

- Ilmonen Kaj 1998. Kulutuksen reunaehdot: tulot ja rationaalinen valinta. Teoksessa Saksala, Elina (toim.) *Muutoksen sosiologia*. Helsinki: YLE – Opetuspalvelut. s. 101-106.
- Ilmonen, Kaj & Pantzar, Mika 1989. Yhteiskunnallisen sukupuolen tuottaminen ja kulutus. *TTT Katsaus 17:1*, s. 65-77.
- Juntto, Anneli 1996. Koti – ontologista turvaa vai riskinottoa. Teoksessa Ahlqvist, Kirsti ja Ahola, Anja (toim.): *Elämän riskit ja valinnat – Hyvinvointia lama-Suomessa ?* Helsinki: Edita, Tilastokeskus. s.206-231.
- Jähi, Rita 1999. Luokkaperheet. Teoksessa Blom, Raimo (toim.) 1999. *Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta*. Helsinki: Gaudeamus. s.121-163.
- Kantola, Anu 2002. *Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä*. Helsinki: Pallas. Helsingin yliopisto, Viestinnän laitos, Viestinnän julkaisuja 6.
- Karhu, Pirkko 1998. Perhe muuttuu – vai muuttuuko? Teoksessa Koskinen, Keijo (toim.) *Sosiologia karttalehtiä. Matkaopas yhteiskunnan tutkimiseen*. Tampere: Vastapaino. s. 131-161
- Kiander, Jaakko & Vartia, Pentti 1998. *Suuri lama. Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu*. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos Etna Sarja B 143, Helsinki: Taloustieto Oy.
- Kiili, Johanna 1999. Kulutusta marginaalissa vai marginaalia kulutuksessa? Pienituloisten yksinhuoltajaäitien kulutustottumukset. *Janus 7:2*, s.116-132.
- Klavus, Jan 1997. Terveystuon asiakasmaksut ja maksupolitiikka. Teoksessa Heikkilä, Matti & Uusitalo, Hannu (toim.) *Leikkausten hinta. Tutkimuksia sosiaaliturvan leikkauksista ja niiden vaikutuksista 1990-luvun Suomessa*. Helsinki: Stakes, Raportteja 208. s. 153-164.
- Kosunen, Virpi 1997a. Laskusuhdanteesta leikkauksiin – muutosten taustaa. Teoksessa Heikkilä, Matti & Uusitalo, Hannu (toim.) *Leikkausten hinta. Tutkimuksia sosiaaliturvan leikkauksista ja niiden vaikutuksista 1990-luvun Suomessa*. Helsinki: Stakes, Raportteja 208. s. 33-44.
- Kosunen, Virpi 1997b. Lama ja sosiaaliturvan muutokset 1990-luvulla. Teoksessa Heikkilä, Matti & Uusitalo, Hannu (toim.) *Leikkausten hinta. Tutkimuksia sosiaaliturvan leikkauksista ja niiden vaikutuksista 1990-luvun Suomessa*. Helsinki: Stakes, Raportteja 208. s. 45-101.
- Kosunen, Virpi 1997c. Leikkaukset ja kotitalouksien toimeentulo – Esimerkkiperheitä koskevan simulaatiomalliin perustuva analyysi. Teoksessa Heikkilä, Matti & Uusitalo, Hannu (toim.) *Leikkausten hinta. Tutkimuksia sosiaaliturvan leikkauksista ja niiden vaikutuksista 1990-luvun Suomessa*. Helsinki: Stakes, Raportteja 208. s. 103-134.
- Laaksonen, Helena 1999. Suomalaisen yhteiskunnan uusjako. Teoksessa Blom, Raimo (toim.) 1999. *Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta*. Helsinki: Gaudeamus. s.49-76.
- Laiho, Johanna & Fahler, Mia 1998. Kotitalouksien kulutuksen alueelliset erot. *Hyvinvointikatsaus-spesiaali: Hyvä, paha kulutus*. Helsinki: Tilastokeskus. s.68-71.
- Laurila, Eino H. 1987. *Yksityinen kulutus Suomessa ajanjaksona 1880-1980*. Helsinki: Elinkeinoelämän tutkimuslaitos Etna

- Lindqvist, Markku, Pajunen, Airi & Laiho, Johanna 2000. *Kulutustutkimukset 1994-1996. Laatuselvitys*. Katsauksia 2000:1. Helsinki: Tilastokeskus.
- Lehtonen, Turo-Kimmo 1998. Rajallista ostamista: itseuri, omatunto ja mielihyvä. Teoksessa Roos, J-P & Hoikkala, Tommi (toim.) *Elämänpolitiikka*. Helsinki: Gaudeamus. s. 219-251.
- Lindgren, Jarl & Ritamies, Marketta 1994. Parisuhteet ja perhe. Teoksessa Koskinen, Seppo, Martelin, Tuija, Notkola, Irma-Leena, Notkola, Veijo & Pitkänen, Kari (toim.) *Suomen väestö*. Helsinki: Gaudeamus. s.107-149
- McCracken, Grant 1988. *Culture and Consumption. New Approaches to the Symbolic Character of Consumer Goods and Activities*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Melin, Harri 1999a. Johdanto. Teoksessa Blom, Raimo (toim.) 1999. *Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta*. Helsinki: Gaudeamus. s.13-21.
- Melin, Harri 1999b. Katosivatko luokat? Teoksessa Blom, Raimo (toim.) 1999. *Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta*. Helsinki: Gaudeamus. s.22-48.
- Mäkelä, Johanna 2000. Pierre Bourdieu – erottautumisen teoreetikko. Teoksessa Heiskala, Risto (toim.) *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus. s. 243-269.
- Niemi, Iiris & Pääkkönen, Hannu 2001. Ajankäytön muutokset 1990-luvulla. Helsinki: Tilastokeskus, Kulttuuri ja viestintä 2001:6.
- Niiniluoto, Ilkka 1994. Suomen henkinen tila ja tulevaisuus. Teoksessa Niiniluoto, Ilkka & Löppönen, Paavo (toim.) *Suomen henkinen tila ja tulevaisuus*. Porvoo- Helsinki- Juva: WSOY. s.13-46.
- Nikula, Jouko 1999. Hyvää työtä kaikille vai samaa vanhaa rutiinia? Teoksessa Blom, Raimo (toim.) 1999. *Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta*. Helsinki: Gaudeamus. s. 103-121.
- Oinonen, Eriikka 1999. Perheet ja pärjääminen. Teoksessa Blom, Raimo (toim.) 1999. *Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta*. Helsinki: Gaudeamus. s. 163-191.
- Puohiniemi, Martti 1996. Suomalaisen arvot yhteiskunnallisessa muutostilanteessa. Teoksessa Ahlqvist, Kirsti ja Ahola, Anja (toim.): *Elämän riskit ja valinnat – Hyvinvointia lama-Suomessa ?* Helsinki: Edita, Tilastokeskus. s.30-54.
- Raijas, Anu 2000. Erilaisten kotitalouksien kulutusmuutokset 1990-luvulla kulutustutkimuksen valossa. Teoksessa Hyvönen, Kaarina, Juntto, Anneli, Laaksonen, Pirjo ja Timonen, Päivi (toim.) *Hyvää elämää. 90 vuotta suomalaista kuluttajatutkimusta*. Helsinki: Tilastokeskus, Kuluttajatutkimuskeskus. s. 48-56.
- Rantamaa, Paula 1999. Ikääntyvät naiset ja kulutus. Teoksessa Kangas, Ilka & Nikander, Pirjo (toim.) *Naiset ja ikääntyminen*. Helsinki: Gaudeamus. s. 106-120.
- Rantamaa, Paula & Hakamäki, Matti 1998. Ikä ja kulutus. *Hyvinvointikatsaus-spesiaali: Hyvä, paha kulutus*. Helsinki: Tilastokeskus. s.79-84

- Ruotsalainen, Pekka 2000a. Kotitalouksien toimeentulo ja tuloerot 1990-luvulla. *Hyvinvointikatsaus-spesiaali: Tulot ja tulonjako*. Helsinki: Tilastokeskus. s.2-10.
- Ruotsalainen, Pekka 2000b. Lama toi, mutta nousu ei vie: Sosiaaliturvaetuudet - merkittävä osa kotitalouksien toimeentuloa. *Hyvinvointikatsaus-spesiaali: Tulot ja tulonjako*. Helsinki: Tilastokeskus. s.35-41.
- Räsänen, Pekka 2000. Kulutusvalintojen postmodernit piirteet ja rakenteelliset reunaehdot. *Sociologia* 37:3, s. 228-242.
- Salmi, Minna, Huttunen, Jouko & Yli-Pietilä, Päivi 1996. *Lapset ja lama*. Stakes Raportteja 197. Helsinki: Stakes.
- Salopelto, Timo 1989. *Selvitys suomalaisten kuluttamiseen liittyvistä mielipiteistä ja ongelmista vuonna 1988*. Helsinki: Elinkeinohallitus, Kuluttaja-asiain osaston julkaisuja.
- Sihvo, Tuire 1997. Pienituloisten kulutus 1990-1994. Teoksessa Heikkilä, Matti & Uusitalo, Hannu (toim.) *Leikkausten hinta. Tutkimuksia sosiaaliturvan leikkauksista ja niiden vaikutuksista 1990-luvun Suomessa*. Helsinki: Stakes, Raportteja 208. s. 165-179.
- Simpura, Jussi 1996. Elintasosta elämänhallintaan. Teoksessa Ahlqvist, Kirsti ja Ahola, Anja (toim.): *Elämän riskit ja valinnat – Hyvinvointia lama-Suomessa ?* Helsinki: Edita, Tilastokeskus. s.10-27.
- Suomen tilastollinen vuosikirja 1995. Helsinki: Tilastokeskus.
- Tennilä, Liisa 1994. Kulutusmenot köyhyysmittarina. *Hyvinvointikatsaus* 2/1994. Helsinki: Tilastokeskus. s. 46-48.
- Tennilä, Liisa 1999. Kulutus. Teoksessa Andreasson, Kristiina ja Helin, Vesa (toim.): *Suomen vuosisata*. Helsinki: Tilastokeskus. s.201-206.
- Toivonen, Timo 1986. *Ainainen puute ja kurjuus? Kulutus ja yhteiskuntakerrostumat Suomessa 1928-1950*. Turun Kauppakorkeakoulun julkaisija. A-1:1986.
- Toivonen, Timo 1996. Luokat ja kulutus: Episodi massakulutuksen läpimurrosta 1955-1971. *Sociologia* 33:1, s. 35-49.
- Toivonen, Timo 1998. Elämäntapa ja kulutus. Teoksessa Koskinen, Keijo (toim.) *Sociologisia karttalehtiä. Matkaopas yhteiskunnan tutkimiseen*. Tampere: Vastapaino. s. 163-179.
- Uusitalo, Hannu 1997. Neljä laman vuotta: mitä on tapahtunut tulonjaossa? Teoksessa Heikkilä, Matti & Uusitalo, Hannu (toim.) *Leikkausten hinta. Tutkimuksia sosiaaliturvan leikkauksista ja niiden vaikutuksista 1990-luvun Suomessa*. Helsinki: Stakes, Raportteja 208. s. 135-151.
- Uusitalo, Liisa 1994. Yhteisöllisyyden kriisi. Teoksessa Niiniluoto, Ilkka & Löppönen, Paavo (toim.) *Suomen henkinen tila ja tulevaisuus*. Porvoo- Helsinki- Juva: WSOY. s.157-180.
- Uusitalo, Liisa 1998. Kulutus ja yhteiskunnan muutos. *Hyvinvointikatsaus- spesiaali: Hyvä, paha kulutus*. Helsinki: Tilastokeskus. s.2-6.

Uusitalo, Liisa & Lindholm, Marianne 1994. *Kulutus ja lama. Kuluttajien kokemukset, odotukset ja sopeutuminen lamaan*. Helsinki: Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja D-209.

Weber, Max 1990 (1920). *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*. Porvoo- Helsinki- Juva: WSOY.

LIITE

Liitteessä esitetään ne taulukot, jotka eivät ole näkyvissä itse tekstin seassa. Olen numeroinut taulukot juoksevasti alkaen ykkösestä. Tekstissä viitattaessa liitteen taulukoihin tämä ilmoitetaan erikseen.

TAULUKKO 1. Kotitaloustyyppien jakauma ja lukumäärät alkuperäisissä aineistoissa.

Kotitalouden tyyppi	1990		1994	
	%	N	%	N
Yksin asuvat	12.1 %	1000	15.1 %	329
Lapsettomat parit	18.1 %	1493	18.9 %	413
Yksinhuoltajataloudet	2.1 %	170	4.1 %	90
Lapsiperheet	26.3 %	2172	35.5 %	774
Vanhustaloudet	12.8 %	1059	13.0 %	283
Muut	28.6 %	2364	13.3 %	291
Yhteensä	100 %	8 258	100 %	2 180

TAULUKKO 2. Rahanmuutoskertoimet kuluttajahintaindeksin mukaan, vuosi 1990 vakiona.

Vuosi	Ruoka	Vaatteet	Asunto	Kodin tavarat	Terveys	Liikenne	Harrastukset	Muut tavarat
1990	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
1994	1,023	1,137	0,988	1,116	1,312	1,197	1,157	1,122

TAULUKKO 3. Ensimmäisen kvintiilin kulutus sosioekonomisen aseman mukaan vuonna 1990.

Kulutuksen pääryhmä	Maatal. yrittäjät	Muut yrittäjät	Ylemmät toimih.	Alemmat toimih.	Työntekijät	Eläkeläiset	Muut	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	28358	30037	38878	24104	27243	13771	13797	18794
Vaatteet ja jalkineet	7629	7802	11611	7059	5897	2072	5004	4110
Asuminen ja energia	33846	31198	31748	23355	24470	15018	13095	19175
Kodin tarvikkeet	5954	8479	9431	5661	6637	2824	3579	4328
Terveydenhoito	2599	3586	3891	1934	2633	2705	1243	2584
Liikenne ja matkailu	27165	32528	38001	22951	25416	5713	13906	14110
Harrastukset	7800	11540	16603	8943	8838	3120	6492	5758
Muut tavarat	3459	7320	7596	7033	5934	1948	4246	3663
Kulutus yhteensä	116810	132490	157759	101040	107068	47171	61362	72522

TAULUKKO 4. Ensimmäisen kvintiilin kulutus sosioekonomisen aseman mukaan vuonna 1994, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Maatal. yrittäjät	Muut yrittäjät	Ylemmät toimih.	Alemmat toimih.	Työntekijät	Eläkeläiset	Muut	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	31860	35298	26087	28241	24031	14271	19560	20798

Vaatteet ja jalkineet	7727	8897	10811	6742	7086	2432	3819	4676
Asuminen ja energia	43535	38696	30256	29472	26810	17596	21136	23561
Kodin tarvikkeet	7591	6998	4313	5827	7029	3685	4512	4981
Terveystenhoito	4199	3291	3489	2995	4009	3763	2592	3280
Liikenne ja matkailu	22164	34553	24703	24423	27011	6404	15401	16657
Harrastukset	14594	12517	15629	11102	10769	4382	8041	8253
Muut tavarat	4926	7436	6921	8165	5808	2459	4723	4682
Kulutus yhteensä	136595	147686	122210	116967	112552	54991	79786	86888

TAULUKKO 5. Ensimmäisen kvintiilin kulutus alueittain vuonna 1990, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Pääkaupunki-seutu	Muu Etelä-Suomi	Väli-Suomi	Pohjois-Suomi	Koko maa
Ruoka ja juoma	16465	18111	19452	20707	18794
Vaatteet ja jalkineet	3928	3596	4269	5312	4110
Asuminen ja energia	15894	19163	19778	19942	19175
Kodin tarvikkeet	2987	4371	4419	4874	4328
Terveystenhoito	2474	2667	2613	2352	2584
Liikenne ja matkailu	12131	14170	13014	17864	14110
Harrastukset	7321	5049	5984	6198	5758
Muut tavarat	3606	3815	3447	3784	3663
Kulutus yhteensä	64806	70942	72976	66403	72522

TAULUKKO 6. Ensimmäisen kvintiilin kulutus alueittain vuonna 1994, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Pääkaupunki-seutu	Muu Etelä-Suomi	Väli-Suomi	Pohjois-Suomi	Koko maa
Ruoka ja juoma	20146	21362	18548	24340	20798
Vaatteet ja jalkineet	4253	4920	4724	4322	4676
Asuminen ja energia	24724	23766	22627	23863	23561
Kodin tarvikkeet	5722	4455	4819	6015	4981
Terveystenhoito	3916	2941	3618	2934	3280
Liikenne ja matkailu	20442	14356	17725	17196	16657
Harrastukset	7796	8302	8288	8452	8253
Muut tavarat	4769	5031	4219	4618	4682
Kulutus yhteensä	91768	85132	84568	91739	86888

TAULUKKO 7. Ensimmäisen kvintiilin kulutuksen rakenne alueittain vuonna 1990, %.

Kulutuksen pääryhmä	Pääkaupunki-seutu	Muu Etelä-Suomi	Väli-Suomi	Pohjois-Suomi	Koko maa
Ruoka ja juoma	25,4	25,5	26,7	31,2	25,9
Vaatteet ja jalkineet	6,1	5,1	5,8	6,6	5,7

Asuminen ja energia	24,5	27,0	27,1	24,6	26,4
Kodin tarvikkeet	4,6	6,2	6,1	7,3	6,0
Terveystenhoito	3,8	3,8	3,6	3,5	3,6
Liikenne ja matkailu	18,7	20,0	17,8	26,9	19,5
Harrastukset	11,3	7,1	8,2	9,3	7,9
Muut tavarat	5,6	5,4	4,7	5,7	5,1
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 8. Ensimmäisen kvintiilin kulutuksen rakenne alueittain vuonna 1994, %.

Kulutuksen pääryhmä	Pääkaupunki-seutu	Muu Etelä-Suomi	Väli-Suomi	Pohjois-Suomi	Koko maa
Ruoka ja juoma	22,0	25,1	21,9	26,5	23,9
Vaatteet ja jalkineet	4,6	5,8	5,6	4,7	5,4
Asuminen ja energia	26,9	27,9	26,8	26,0	27,1
Kodin tarvikkeet	6,2	5,2	5,7	6,6	5,7
Terveystenhoito	4,3	3,5	4,3	3,2	3,8
Liikenne ja matkailu	22,3	16,9	21,0	18,7	19,2
Harrastukset	8,5	9,8	9,8	9,2	9,5
Muut tavarat	5,2	5,9	5,0	5,0	5,4
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 9. Toisen kvintiilin kulutus kotitaloustyypeittäin vuonna 1990, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Yksin asuvat	Paris-kunnat	Yksin-huoltajat	Lapsi-perheet	Vanhus-taloudet	Muut taloudet	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	12070	21977	21956	33668	13162	29825	22511
Vaatteet ja jalkineet	3098	5962	7143	9361	2178	6716	5585
Asuminen ja energia	14731	20647	20052	30923	18694	28339	23246
Kodin tarvikkeet	2529	6054	5471	8742	3085	6542	5485
Terveystenhoito	2092	3406	2480	3381	2868	4485	3194
Liikenne ja matkailu	11038	22099	15665	33346	6102	27723	19579
Harrastukset	4459	7421	9823	12374	3389	9721	7699
Muut tavarat	2857	4879	5903	9177	1597	5372	4946
Kulutus yhteensä	52873	92444	88493	140972	51075	118722	92245

TAULUKKO 10. Toisen kvintiilin kulutus kotitaloustyypeittäin vuonna 1994, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Yksin asuvat	Paris-kunnat	Yksin-huoltajat	Lapsi-perheet	Vanhus-taloudet	Muut taloudet	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	12749	21838	24391	37832	13468	26368	22629
Vaatteet ja jalkineet	1970	4024	6991	10062	1308	6226	4955
Asuminen ja energia	19217	27093	29414	37138	21330	26374	26722
Kodin tarvikkeet	2277	9227	6351	8305	4055	5525	5495
Terveystenhoito	3150	4846	3600	5354	5242	6942	4750

Liikenne ja matkailu	10273	19223	22976	32666	6255	20875	18039
Harrastukset	4967	8942	10821	16437	3942	8492	8963
Muut tavarat	3325	4873	6644	9688	1537	7327	5352
Kulutus yhteensä	57928	100065	111187	157482	57136	108129	96904

TAULUKKO 11. Toisen kvintiilin kulutuksen rakenne kotitaloustyypeittäin vuonna 1990, %.

Kulutuksen pääryhmä	Yksin asuvat	Paris-kunnat	Yksin-huoltajat	Lapsi-perheet	Vanhus-taloudet	Muut taloudet	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	22,8	23,8	24,8	23,9	25,8	25,1	24,4
Vaatteet ja jalkineet	5,9	6,4	8,1	6,6	4,3	5,7	6,1
Asuminen ja energia	27,9	22,3	22,7	21,9	36,6	23,9	25,2
Kodin tarvikkeet	4,8	6,5	6,2	6,2	6,0	5,5	5,9
Terveystenhoito	4,0	3,7	2,8	2,4	5,6	3,8	3,5
Liikenne ja matkailu	20,9	23,9	17,7	23,7	11,9	23,4	21,2
Harrastukset	8,4	8,0	11,1	8,8	6,6	8,2	8,3
Muut tavarat	5,4	5,3	6,7	6,5	3,1	4,5	5,4
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 12. Toisen kvintiilin kulutuksen rakenne kotitaloustyypeittäin vuonna 1994, %.

Kulutuksen pääryhmä	Yksin asuvat	Paris-kunnat	Yksin-huoltajat	Lapsi-perheet	Vanhus-taloudet	Muut taloudet	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	22,0	21,8	21,9	24,0	23,6	24,4	23,4
Vaatteet ja jalkineet	3,4	4,0	6,3	6,4	2,3	5,8	5,1
Asuminen ja energia	33,2	27,1	26,5	23,6	37,3	24,4	27,6
Kodin tarvikkeet	3,9	9,2	5,7	5,3	7,1	5,1	5,7
Terveystenhoito	5,4	4,8	3,2	3,4	9,2	6,4	4,9
Liikenne ja matkailu	17,7	19,2	20,7	20,7	10,9	19,3	18,6
Harrastukset	8,6	8,9	9,7	10,4	6,9	7,9	9,2
Muut tavarat	5,7	4,9	6,0	6,2	2,7	6,8	5,5
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 13. Toisen kvintiilin kulutus alueittain vuonna 1990, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Pääkau-punki-seutu	Muu Etelä-Suomi	Väli-Suomi	Pohjois-Suomi	Koko maa
Ruoka ja juoma	20860	21841	23306	24667	22511
Vaatteet ja jalkineet	5246	5230	5655	7057	5585
Asuminen ja energia	19929	22693	25139	23924	23246
Kodin tarvikkeet	3944	5332	5735	6752	5485
Terveystenhoito	3253	3257	3008	3301	3194
Liikenne ja matkailu	17581	18948	18248	26411	19579
Harrastukset	6934	7388	8259	8289	7699
Muut tavarat	6911	4266	4484	6975	4946

Kulutus yhteensä	84658	88956	93831	107375	92245
------------------	-------	-------	-------	--------	-------

TAULUKKO 14. Toisen kvintiilin kulutus alueittain vuonna 1994, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Pääkaupunki-seutu	Muu Etelä-Suomi	Väli-Suomi	Pohjois-Suomi	Koko maa
Ruoka ja juoma	20608	21966	24184	23589	22629
Vaatteet ja jalkineet	3540	4725	5387	6419	4955
Asuminen ja energia	25312	26830	27313	26337	26722
Kodin tarvikkeet	4318	5212	6162	6268	5495
Terveystenhoito	5024	5293	3710	4959	4750
Liikenne ja matkailu	14296	18516	18812	18377	18039
Harrastukset	11475	8541	8928	7861	8963
Muut tavarat	5947	5279	4872	6247	5352
Kulutus yhteensä	90519	96361	99368	100057	96904

TAULUKKO 15. Toisen kvintiilin kulutuksen rakenne alueittain vuonna 1990, %.

Kulutuksen pääryhmä	Pääkaupunki-seutu	Muu Etelä-Suomi	Väli-Suomi	Pohjois-Suomi	Koko maa
Ruoka ja juoma	24,6	24,6	24,8	23,0	24,4
Vaatteet ja jalkineet	6,2	5,9	6,0	6,6	6,1
Asuminen ja energia	23,5	25,5	26,8	22,3	25,2
Kodin tarvikkeet	4,7	6,0	6,1	6,3	5,9
Terveystenhoito	3,8	3,7	3,2	3,1	3,5
Liikenne ja matkailu	20,8	21,3	19,4	24,6	21,2
Harrastukset	8,2	8,3	8,8	7,7	8,3
Muut tavarat	8,2	4,8	4,8	6,5	5,4
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 16. Toisen kvintiilin kulutuksen rakenne alueittain vuonna 1994, %.

Kulutuksen pääryhmä	Pääkaupunki-seutu	Muu Etelä-Suomi	Väli-Suomi	Pohjois-Suomi	Koko maa
Ruoka ja juoma	22,8	22,8	24,3	23,6	23,4
Vaatteet ja jalkineet	3,9	4,9	5,4	6,4	5,1
Asuminen ja energia	28,0	27,8	27,5	26,3	27,6
Kodin tarvikkeet	4,8	5,4	6,2	6,3	5,7
Terveystenhoito	5,5	5,5	3,7	5,0	4,9
Liikenne ja matkailu	15,8	19,2	18,9	18,4	18,6
Harrastukset	12,7	8,9	9,0	7,9	9,2
Muut tavarat	6,6	5,5	4,9	6,2	5,5
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 17. Kolmannen kvintiilin kulutuksen rakenne kotitaloustyypeittäin vuonna 1990, %.

Kulutuksen pääryhmä	Yksin asuvat	Paris-kunnat	Yksin-huoltajat	Lapsi-perheet	Vanhus-taloudet	Muut taloudet	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	23,4	23,2	23,3	24,2	22,3	24,4	23,8
Vaatteet ja jalkineet	6,0	5,8	6,9	7,2	4,8	6,0	6,3
Asuminen ja energia	24,7	20,9	26,1	20,5	33,4	22,6	22,9
Kodin tarvikkeet	5,7	6,2	4,8	6,7	6,4	5,7	6,2
Terveystenhoito	4,0	3,7	2,4	2,4	7,4	3,2	3,4
Liikenne ja matkailu	21,9	28,1	22,5	22,5	16,4	25,1	23,3
Harrastukset	9,6	7,4	8,1	9,5	6,1	8,5	8,6
Muut tavarat	4,8	4,8	5,8	6,9	3,2	4,5	5,4
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 18. Kolmannen kvintiilin kulutuksen rakenne kotitaloustyypeittäin vuonna 1994, %.

Kulutuksen pääryhmä	Yksin asuvat	Paris-kunnat	Yksin-huoltajat	Lapsi-perheet	Vanhus-taloudet	Muut taloudet	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	20,0	21,3	18,4	22,8	21,0	22,3	21,8
Vaatteet ja jalkineet	4,5	3,7	6,9	6,6	6,7	3,1	5,7
Asuminen ja energia	32,9	23,7	27,5	25,1	34,1	26,1	27,5
Kodin tarvikkeet	5,6	6,8	5,1	5,9	7,7	5,1	6,2
Terveystenhoito	4,8	5,4	4,0	3,5	8,9	5,0	5,0
Liikenne ja matkailu	19,1	22,9	23,3	20,4	12,6	24,3	19,8
Harrastukset	8,4	11,2	9,2	9,6	7,0	8,7	9,1
Muut tavarat	4,7	5,0	5,5	6,0	2,0	5,5	5,0
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 19. Kolmannen kvintiilin kulutuksen rakenne sosioekonomisen aseman mukaan vuonna 1990, %.

Kulutuksen pääryhmä	Maatal. yrittäjät	Muut yrittäjät	Ylemmät toimih.	Alemmat toimih.	Työn-tekijät	Eläke-läiset	Muut	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	23,7	22,9	24,0	23,3	25,4	22,6	13,6	23,8
Vaatteet ja jalkineet	5,7	6,4	7,4	6,7	6,5	4,8	5,6	6,3
Asuminen ja energia	29,0	23,2	19,5	20,8	21,1	30,2	19,4	22,9
Kodin tarvikkeet	5,8	6,6	6,9	6,2	6,0	6,0	4,1	6,2
Terveystenhoito	2,7	3,1	2,5	2,4	3,0	6,8	2,3	3,4
Liikenne ja matkailu	22,1	23,1	24,2	25,6	22,9	19,5	45,3	23,3
Harrastukset	7,6	9,6	9,3	9,6	8,6	6,6	7,0	8,6
Muut tavarat	3,4	5,1	6,3	5,5	6,5	3,3	2,6	5,4
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 20. Kolmannen kvintiilin kulutuksen rakenne sosioekonomisen aseman mukaan vuonna 1994, %.

Kulutuksen pääryhmä	Maatal. yrittäjät	Muut yrittäjät	Ylemmät toimih.	Alemmat toimih.	Työntekijät	Eläkeläiset	Muut	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	25,1	23,4	24,7	21,1	22,3	20,9	20,1	21,8
Vaatteet ja jalkineet	7,4	5,5	2,9	7,2	5,5	5,9	3,6	5,7
Asuminen ja energia	31,9	28,8	25,8	23,7	25,7	32,3	25,6	27,5
Kodin tarvikkeet	4,7	4,6	6,0	5,5	6,7	6,7	6,3	6,2
Terveystenhoito	2,4	6,1	3,1	3,9	3,0	8,6	3,2	5,0
Liikenne ja matkailu	14,8	16,2	23,0	22,7	21,8	14,6	24,6	19,8
Harrastukset	8,8	12,3	10,0	10,4	8,9	7,3	9,9	9,1
Muut tavarat	5,0	3,1	4,6	5,4	6,1	3,8	6,7	5,0
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 21. Kolmannen kvintiilin kulutuksen rakenne alueittain vuonna 1990, %.

Kulutuksen pääryhmä	Pääkaupunki-seutu	Muu Etelä-Suomi	Väli-Suomi	Pohjois-Suomi	Koko maa
Ruoka ja juoma	26,0	23,9	23,0	23,2	23,8
Vaatteet ja jalkineet	6,6	6,4	5,9	6,6	6,3
Asuminen ja energia	21,9	22,4	24,4	22,7	22,9
Kodin tarvikkeet	6,1	6,0	6,4	6,5	6,2
Terveystenhoito	3,3	3,3	3,8	3,3	3,4
Liikenne ja matkailu	20,1	24,0	23,5	23,6	23,3
Harrastukset	10,2	8,2	8,3	9,0	8,6
Muut tavarat	5,9	5,8	4,6	5,1	5,4
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 22. Kolmannen kvintiilin kulutuksen rakenne alueittain vuonna 1994, %.

Kulutuksen pääryhmä	Pääkaupunki-seutu	Muu Etelä-Suomi	Väli-Suomi	Pohjois-Suomi	Koko maa
Ruoka ja juoma	22,6	21,8	21,3	22,0	21,8
Vaatteet ja jalkineet	5,6	6,2	5,4	4,3	5,7
Asuminen ja energia	26,5	27,7	27,6	27,5	27,5
Kodin tarvikkeet	6,4	6,3	6,5	4,8	6,2
Terveystenhoito	3,9	4,8	5,6	5,6	5,0
Liikenne ja matkailu	18,9	20,1	19,5	20,7	19,8
Harrastukset	10,1	8,5	9,9	8,6	9,1
Muut tavarat	5,9	4,8	4,2	6,5	5,0
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 23. Neljännen kvintiilin kulutus kotitaloustyypeittäin vuonna 1990, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Yksin asuvat	Paris-kunnat	Yksin-huoltajat	Lapsi-perheet	Vanhus-taloudet	Muut taloudet	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	17253	27741	24212	39110	15627	36672	28672
Vaatteet ja jalkineet	5223	6335	11215	11680	4734	9380	7862
Asuminen ja energia	16890	26470	27539	33798	24962	34191	27374
Kodin tarvikkeet	3844	7559	5846	10102	7063	9046	7497
Terveystenhoito	2422	3975	9850	3538	5677	5930	4129
Liikenne ja matkailu	17621	30459	48238	46021	11865	45182	32721
Harrastukset	6766	9707	17410	15830	5298	13029	10821
Muut tavarat	4928	6623	4971	11417	3225	6326	6933
Kulutus yhteensä	74947	118869	149281	171497	78451	159757	126008

TAULUKKO 24. Neljännen kvintiilin kulutus kotitaloustyypeittäin vuonna 1994, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Yksin asuvat	Paris-kunnat	Yksin-huoltajat	Lapsi-perheet	Vanhus-taloudet	Muut taloudet	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	17802	28455	25778	40665	15693	36077	28444
Vaatteet ja jalkineet	3679	6489	14272	13159	4230	6116	7529
Asuminen ja energia	21912	31083	32245	44610	27054	36082	32629
Kodin tarvikkeet	3398	7721	9424	11473	5190	8844	7541
Terveystenhoito	3157	8137	3385	7660	6850	8509	6487
Liikenne ja matkailu	17093	30127	26793	43584	15176	34873	29220
Harrastukset	8648	11201	16968	21345	5883	13300	13141
Muut tavarat	5003	6966	11069	10719	1890	9733	7366
Kulutus yhteensä	80693	130179	139933	193215	81966	153533	132355

TAULUKKO 25. Neljännen kvintiilin kulutuksen rakenne kotitaloustyypeittäin vuonna 1990, %.

Kulutuksen pääryhmä	Yksin asuvat	Paris-kunnat	Yksin-huoltajat	Lapsi-perheet	Vanhus-taloudet	Muut taloudet	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	23,0	23,3	16,2	22,8	19,9	23,0	22,8
Vaatteet ja jalkineet	7,0	5,3	7,5	6,8	6,0	5,9	6,2
Asuminen ja energia	22,5	22,3	18,4	19,7	31,8	21,4	21,7
Kodin tarvikkeet	5,1	6,4	3,9	5,9	9,0	5,7	5,9
Terveystenhoito	3,2	3,3	6,6	2,1	7,2	3,7	3,3
Liikenne ja matkailu	23,5	25,6	32,3	26,8	15,1	28,3	26,0
Harrastukset	9,0	8,2	11,7	9,2	6,8	8,2	8,6
Muut tavarat	6,6	5,6	3,3	6,7	4,1	4,0	5,5
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 26. Neljännen kvintiilin kulutuksen rakenne kotitaloustyypeittäin vuonna 1994, %.

Kulutuksen pääryhmä	Yksin asuvat	Paris-kunnat	Yksin-huoltajat	Lapsi-perheet	Vanhus-taloudet	Muut taloudet	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	22,1	21,9	18,4	21,0	19,1	23,5	21,5

Vaatteet ja jalkineet	4,6	5,0	10,2	6,8	5,2	4,0	5,7
Asuminen ja energia	27,2	23,9	23,0	23,1	33,0	23,5	24,7
Kodin tarvikkeet	4,2	5,9	6,7	5,9	6,3	5,8	5,7
Terveystenhoito	3,9	6,3	2,4	4,0	8,4	5,5	4,9
Liikenne ja matkailu	21,2	23,1	19,1	22,6	18,5	22,7	22,1
Harrastukset	10,7	8,6	12,1	11,0	7,2	8,7	9,9
Muut tavarat	6,2	5,4	7,9	5,5	2,3	6,3	5,6
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 27. Neljännen kvintiilin kulutus sosioekonomisen aseman mukaan vuonna 1990, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Maatal. yrittäjät	Muut yrittäjät	Ylemmät toimih.	Alemmat toimih.	Työntekijät	Eläkeläiset	Muut	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	32865	36736	34291	28201	28606	19613	29160	28672
Vaatteet ja jalkineet	8481	9897	10912	8538	6454	5298	8810	7862
Asuminen ja energia	39876	42740	30980	25101	24453	25321	31477	27374
Kodin tarvikkeet	8932	10836	8848	6944	6742	6952	16185	7497
Terveystenhoito	4520	4109	3975	3625	3626	6101	6411	4129
Liikenne ja matkailu	43123	54011	39977	30338	32419	18918	92773	32721
Harrastukset	11748	12404	15489	10317	10597	5814	22471	10821
Muut tavarat	4758	8592	8989	7676	6891	3486	4782	6933
Kulutus yhteensä	154303	179325	153463	120740	119787	91503	212069	126008

TAULUKKO 28. Neljännen kvintiilin kulutus sosioekonomisen aseman mukaan vuonna 1994, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Maatal. yrittäjät	Muut yrittäjät	Ylemmät toimih.	Alemmat toimih.	Työntekijät	Eläkeläiset	Muut	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	35705	29111	35845	26327	31371	20860	22891	28444
Vaatteet ja jalkineet	6515	10036	9869	7656	7838	5046	3720	7529
Asuminen ja energia	45918	43965	38742	31044	29209	30940	27835	32629
Kodin tarvikkeet	11304	12577	9802	7163	6929	5626	5451	7541
Terveystenhoito	6778	9690	6644	5181	6125	8061	5596	6487
Liikenne ja matkailu	43436	34223	46136	28564	26313	17537	25933	29220
Harrastukset	15804	13874	18755	12244	14084	7784	12964	13141
Muut tavarat	5096	9324	11231	6699	6912	5416	7686	7366
Kulutus yhteensä	170556	162800	177024	124879	128781	101270	112076	132355

TAULUKKO 29. Neljännen kvintiilin kulutuksen rakenne sosioekonomisen aseman mukaan vuonna 1990, %.

Kulutuksen pääryhmä	Maatal. yrittäjät	Muut yrittäjät	Ylemmät toimih.	Alemmat toimih.	Työntekijät	Eläkeläiset	Muut	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	21,3	20,5	22,3	23,4	23,9	21,4	13,8	22,8

Vaatteet ja jalkineet	5,5	5,5	7,1	7,1	5,4	5,8	4,2	6,2
Asuminen ja energia	25,8	23,8	20,2	20,8	20,4	27,7	14,8	21,7
Kodin tarvikkeet	5,8	6,0	5,8	5,8	5,6	7,6	7,6	5,9
Terveystenhoito	2,9	2,3	2,6	3,0	3,0	6,7	3,0	3,3
Liikenne ja matkailu	27,9	30,1	26,1	25,1	27,1	20,7	43,7	26,0
Harrastukset	7,6	6,9	10,1	8,5	8,8	6,4	10,6	8,6
Muut tavarat	3,1	4,8	5,9	6,4	5,8	3,8	2,3	5,5
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 30. Neljännen kvintiilin kulutuksen rakenne sosioekonomisen aseman mukaan vuonna 1994, %.

Kulutuksen pääryhmä	Maatal. yrittäjät	Muut yrittäjät	Ylemmät toimih.	Alemmat toimih.	Työntekijät	Eläkeläiset	Muut	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	20,9	17,9	20,2	21,1	24,4	20,6	20,4	21,5
Vaatteet ja jalkineet	3,8	6,2	5,6	6,1	6,1	5,0	3,3	5,7
Asuminen ja energia	26,9	27,0	21,9	24,9	22,7	30,6	24,8	24,7
Kodin tarvikkeet	6,6	7,7	5,5	5,7	5,4	5,6	4,9	5,7
Terveystenhoito	4,0	6,0	3,8	4,1	4,8	8,0	5,0	4,9
Liikenne ja matkailu	25,5	21,0	26,1	22,9	20,4	17,3	23,1	22,1
Harrastukset	9,3	8,5	10,6	9,8	10,9	7,7	11,6	9,9
Muut tavarat	3,0	5,7	6,3	5,4	5,4	5,3	6,9	5,6
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 31. Viidennen kvintiilin kulutus kotitaloustyypeittäin vuonna 1990, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Yksin asuvat	Paris-kunnat	Yksin-huoltajat	Lapsiperheet	Vanhustaloudet	Muut taloudet	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	18622	32594	28523	41322	17742	40721	30703
Vaatteet ja jalkineet	5941	9412	9448	15221	3848	11525	9397
Asuminen ja energia	21437	30771	42239	42748	28659	41110	32013
Kodin tarvikkeet	5013	10314	5662	17695	5827	11076	9910
Terveystenhoito	2349	4536	2108	5322	6009	6180	4482
Liikenne ja matkailu	27483	43106	32355	54259	16603	57689	41309
Harrastukset	9768	12456	11854	23915	6032	17191	13885
Muut tavarat	4090	5735	18826	12371	2256	7268	6485
Kulutus yhteensä	94704	148923	151014	212853	86977	192761	148185

TAULUKKO 32. Viidennen kvintiilin kulutus kotitaloustyypeittäin vuonna 1994, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Yksin asuvat	Paris-kunnat	Yksin-huoltajat	Lapsiperheet	Vanhustaloudet	Muut taloudet	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	19589	34536	36926	48657	20892	36300	31226

Vaatteet ja jalkineet	4380	8382	6550	17490	1845	6432	7840
Asuminen ja energia	30047	40579	59507	59003	37094	48029	41472
Kodin tarvikkeet	6075	13388	11576	16746	9204	9489	10987
Terveydenhoito	4319	7232	8729	8556	11585	12962	7722
Liikenne ja matkailu	27142	51787	58778	73809	19013	47487	44199
Harrastukset	9015	14560	21899	27540	8045	12923	14495
Muut tavarat	4845	6837	9773	12837	3636	6556	6977
Kulutus yhteensä	105413	177303	213737	264638	111314	180179	164918

TAULUKKO 33. Viidennen kvintiilin kulutuksen rakenne kotitaloustyypeittäin vuonna 1990, %.

Kulutuksen pääryhmä	Yksin asuvat	Paris-kunnat	Yksin-huoltajat	Lapsi-perheet	Vanhus-taloudet	Muut taloudet	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	19,7	21,9	18,9	19,4	20,4	21,1	20,7
Vaatteet ja jalkineet	6,3	6,3	6,3	7,2	4,4	6,0	6,3
Asuminen ja energia	22,6	20,7	28,0	20,1	32,9	21,3	21,6
Kodin tarvikkeet	5,3	6,9	3,7	8,3	6,7	5,7	6,7
Terveydenhoito	2,5	3,0	1,4	2,5	6,9	3,2	3,0
Liikenne ja matkailu	29,0	28,9	21,4	25,5	19,1	29,9	27,9
Harrastukset	10,3	8,4	7,8	11,2	6,9	8,9	9,4
Muut tavarat	4,3	3,9	12,5	5,8	2,6	3,8	4,4
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 34. Viidennen kvintiilin kulutuksen rakenne kotitaloustyypeittäin vuonna 1994, %.

Kulutuksen pääryhmä	Yksin asuvat	Paris-kunnat	Yksin-huoltajat	Lapsi-perheet	Vanhus-taloudet	Muut taloudet	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	18,6	19,5	17,3	18,4	18,8	20,1	18,9
Vaatteet ja jalkineet	4,2	4,7	3,1	6,6	1,7	3,6	4,8
Asuminen ja energia	28,5	22,9	27,8	22,3	33,3	26,7	25,1
Kodin tarvikkeet	5,8	7,6	5,4	6,3	8,3	5,3	6,7
Terveydenhoito	4,1	4,1	4,1	3,2	10,4	7,2	4,7
Liikenne ja matkailu	25,7	29,2	27,5	27,9	17,1	26,4	26,8
Harrastukset	8,6	8,2	10,2	10,4	7,2	7,2	8,8
Muut tavarat	4,6	3,9	4,6	4,9	3,3	3,6	4,2
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 35. Viidennen kvintiilin kulutus sosioekonomisen aseman mukaan vuonna 1990, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Maatal. Yrittäjät	Muut yrittäjät	Ylemmät toimih.	Alemmat toimih.	Työn-tekijät	Eläke-läiset	Muut	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	30326	38811	34588	30493	27618	20854	37830	30703
Vaatteet ja jalkineet	8284	14282	11643	9553	6812	4737	5969	9397
Asuminen ja energia	47684	41752	33059	28807	26668	32918	37953	32013
Kodin tarvikkeet	12051	12628	11992	8516	8191	7147	9582	9910

Terveystenhoito	4261	4907	3952	4440	3858	6450	12661	4482
Liikenne ja matkailu	42498	50895	46855	39164	40026	26992	38560	41309
Harrastukset	11213	16146	18758	12436	9429	9093	8590	13885
Muut tavarat	2691	8930	8354	6084	5805	3007	4792	6485
Kulutus yhteensä	159009	188349	169201	139494	128407	111198	155936	148185

TAULUKKO 36. Viidennen kvintiilin kulutus sosioekonomisen aseman mukaan vuonna 1994, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Maatal. yrittäjät	Muut yrittäjät	Ylemmät toimih.	Alemmat toimih.	Työntekijät	Eläkeläiset	Muut	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	23577	38345	37054	30150	31572	23421	25497	31226
Vaatteet ja jalkineet	5344	16938	12353	7066	4612	2175	2801	7840
Asuminen ja energia	47616	52152	44953	39367	33594	37384	47138	41472
Kodin tarvikkeet	9450	22499	11506	8221	7736	11595	11780	10987
Terveystenhoito	3366	9025	8458	5714	5315	12023	4594	7722
Liikenne ja matkailu	40950	56361	51666	41578	33629	33213	77785	44199
Harrastukset	8074	21393	19687	13698	10171	9892	13248	14495
Muut tavarat	3859	9361	8414	6467	7568	4634	7711	6977
Kulutus yhteensä	142236	226074	194091	152261	134199	134336	190555	164918

TAULUKKO 37. Viidennen kvintiilin kulutuksen rakenne sosioekonomisen aseman mukaan vuonna 1990, %.

Kulutuksen pääryhmä	Maatal. yrittäjät	Muut yrittäjät	Ylemmät toimih.	Alemmat toimih.	Työntekijät	Eläkeläiset	Muut	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	19,1	20,6	20,4	21,9	21,5	18,8	24,3	20,7
Vaatteet ja jalkineet	5,2	7,6	6,9	6,8	5,3	4,3	3,8	6,3
Asuminen ja energia	30,0	22,2	19,5	20,7	20,8	29,6	24,3	21,6
Kodin tarvikkeet	7,6	6,7	7,1	6,1	6,4	6,4	6,1	6,7
Terveystenhoito	2,7	2,6	2,3	3,2	3,0	5,8	8,1	3,0
Liikenne ja matkailu	26,7	27,0	27,7	28,1	31,2	24,3	24,7	27,9
Harrastukset	7,1	8,6	11,1	8,9	7,3	8,2	5,5	9,4
Muut tavarat	1,7	4,7	4,9	4,4	4,5	2,7	3,1	4,4
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 38. Viidennen kvintiilin kulutuksen rakenne sosioekonomisen aseman mukaan vuonna 1994, %.

Kulutuksen pääryhmä	Maatal. yrittäjät	Muut yrittäjät	Ylemmät toimih.	Alemmat toimih.	Työntekijät	Eläkeläiset	Muut	Kaikki taloudet
Ruoka ja juoma	16,6	17,0	19,1	19,8	23,5	17,4	13,4	18,9
Vaatteet ja jalkineet	3,8	7,5	6,4	4,6	3,4	1,6	1,5	4,8
Asuminen ja energia	33,5	23,1	23,2	25,9	25,0	27,8	24,7	25,1
Kodin tarvikkeet	6,6	10,0	5,9	5,4	5,8	8,6	6,2	6,7

Terveydenhoito	2,4	4,0	4,4	3,8	4,0	9,0	2,4	4,7
Liikenne ja matkailu	28,8	24,9	26,6	27,3	25,1	24,7	40,8	26,8
Harrastukset	5,7	9,5	10,1	9,0	7,6	7,4	7,0	8,8
Muut tavarat	2,7	4,1	4,3	4,2	5,6	3,4	4,0	4,2
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 39. Viidennen kvintiilin kulutus alueittain vuonna 1990, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Pääkau-punki-seutu	Muu Etelä-Suomi	Väli-Suomi	Pohjois-Suomi	Koko maa
Ruoka ja juoma	33989	29450	26695	30084	30703
Vaatteet ja jalkineet	10594	8340	9621	8890	9397
Asuminen ja energia	30648	31762	34682	34292	32013
Kodin tarvikkeet	9868	9540	9593	12716	9910
Terveydenhoito	4398	4837	4009	3979	4482
Liikenne ja matkailu	41854	41481	38863	42855	41309
Harrastukset	14579	13172	14718	12665	13885
Muut tavarat	7757	5811	5474	6139	6485
Kulutus yhteensä	153686	144394	143655	151620	148185

TAULUKKO 40. Viidennen kvintiilin kulutus asuinpaikan mukaan vuonna 1994, markkaa vuodessa.

Kulutuksen pääryhmä	Pääkau-punki-seutu	Muu Etelä-Suomi	Väli-Suomi	Pohjois-Suomi	Koko maa
Ruoka ja juoma	34034	30657	27535	32365	31226
Vaatteet ja jalkineet	9024	7243	9257	4415	7840
Asuminen ja energia	42367	40820	41448	41785	41472
Kodin tarvikkeet	14589	8837	11480	9075	10987
Terveydenhoito	8743	8160	6203	5625	7722
Liikenne ja matkailu	49057	41426	45036	40738	44199
Harrastukset	17707	14143	12585	10225	14495
Muut tavarat	8110	7402	5805	3973	6977
Kulutus yhteensä	183631	158687	159348	148200	164918

TAULUKKO 41. Viidennen kvintiilin kulutuksen rakenne asuinpaikan mukaan vuonna 1990, %.

Kulutuksen pääryhmä	Pääkau-punki-seutu	Muu Etelä-Suomi	Väli-Suomi	Pohjois-Suomi	Koko maa
Ruoka ja juoma	22,1	20,4	18,6	19,8	20,7
Vaatteet ja jalkineet	6,9	5,8	6,7	5,9	6,3
Asuminen ja energia	19,9	22,0	24,1	22,6	21,6
Kodin tarvikkeet	6,4	6,6	6,7	8,4	6,7

Terveydenhoito	2,9	3,4	2,8	2,6	3,0
Liikenne ja matkailu	27,2	28,7	27,1	28,3	27,9
Harrastukset	9,5	9,1	10,2	8,4	9,4
Muut tavarat	5,0	4,0	3,8	4,0	4,4
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 42. Viidennen kvintiilin pääryhmien kulutuksen rakenne alueittain vuonna 1994, %.

Kulutuksen pääryhmä	Pääkaupunki-seutu	Muu Etelä-Suomi	Väli-Suomi	Pohjois-Suomi	Kokoma
Ruoka ja juoma	18,5	19,3	17,3	21,8	18,9
Vaatteet ja jalkineet	4,9	4,6	5,8	3,0	4,8
Asuminen ja energia	23,1	25,7	26,0	28,2	25,1
Kodin tarvikkeet	7,9	5,6	7,2	6,1	6,7
Terveydenhoito	4,8	5,1	3,9	3,8	4,7
Liikenne ja matkailu	26,7	26,1	28,3	27,5	26,8
Harrastukset	9,6	8,9	7,9	6,9	8,8
Muut tavarat	4,4	4,7	3,6	2,7	4,2
Kulutus yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %